

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZELLEŞTİRMENİN SEBEPLERİ, AMAÇLARI VE
SONUÇLARI: TÜRKİYE ANALİZİ

İsmet Emir KUDUBEŞ

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin Avni EGELİ

İZMİR - 2015

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Özelleştirmenin Sebepleri, Amaçları ve Sonuçları: Türkiye Analizi” adlı çalışmanın tarafımdan akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2015

İsmet Emir KUDUBEŞ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Özelleştirmenin Sebepleri, Amaçları ve Sonuçları: Türkiye Analizi
Emir KUDUBEŞ

Dokuz Eylül üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

Kapitalizm son yüz yıl içerisinde iki büyük buhran yaratmıştır. Bunlardan birincisi 1929 Buhramı, ikincisi ise 1973 yılında baş gösteren ve ekonomi literatürüne stagflasyon kavramını sokan Petrol Krizidir. İlk kriz piyasayı kendi haline bırakan Klasikler'in yanıldığını, ikinci kriz ise talep yönlü ekonomi politikaları öneren ve ekonomiye devlet müdahalesini şart koşan Keynes'in yetersiz kaldığını göstermiştir. Özellikle, 1973 yılında ortaya çıkan kriz dikkatleri kamu teşebbüsleri üzerine çekmiş ve kamu iktisadi teşebbüslerin verimsizlikleri, krizin temel nedeni olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur.

İşte bu genel yargı kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi konusunu gündeme taşımış ve pratikte ilk kez Şili'de uygulanan ancak İngiltere'nin öncülüğünü yaptığı kamu sektörünün tasfiyesi birçok ülkede başlamıştır.

Dünya'da bu durumlar yaşanırken Türkiye'de özelleştirme çalışmaları uygulama açısından 1980 sonrası diğer bir ifadeyle Turgut Özal ve onun liberal düşünceleri ile başlamıştır. Darbe sonrası Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'ndan başbakanlığa terfi eden Özal, Margaret Thatcher ve Ronald Reagan gibi özelleştirme düşüncesine sıcak bakmış ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Anavatanlı tek parti sonrası kurulan koalisyon hükümetleri de açılan yoldan devam etmiş ve özelleştirme faaliyetlerini sürdürmüştür.

Son 12 yılın iktidarı olan Adalet Kalkınma Parti ise özelleştirme faaliyetlerini bir adım daha ileri taşıyarak iktidar olduğu ilk birkaç yılda kendinden önceki tüm iktidarlardan fazla özelleştirmeyi gerçekleştirmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde devletin ekonomideki konumu iktisadi akımlar çerçevesinde incelenmiş, Merkantilizm'den başlayarak günümüz modern akımlarına kadar devletin ekonomideki konumu tartışılmıştır. Bununla birlikte özelleştirme kavramı detaylandırılmış ve özelleştirmenin öncelikli muhatabı olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri teorik açıdan anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde dünyada gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları seçilen ülkeler doğrultusunda incelenmiş ve analiz edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'de yaşanan özelleştirme süreci kuruluş döneminden günümüze dek incelenmiş, Özal ile başlayan fiili özelleştirme süreci, öncesi ve sonrasıyla kronolojik sıraya sadık kalınarak incelenmiş özellikle mevcut iktidar döneminde yapılan önemli özelleştirmeler detaylandırılmıştır.

Çalışma, özelleştirmenin yarattığı olumsuzlukların değerlendirilmesi ve alternatif yolların önerilmesiyle sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme, Dünyada Özelleştirme, Türkiye'de Özelleştirme, Özelleştirme Yöntemleri, Özelleştirmenin Sonuçları.

ABSTRACT
Master's Thesis
Reason Privatization, Objectives and Results: Turkey Analysis
Emir KUDUBEŞ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Economics
Economics Program

Capitalism has led to two great depressions in the last century. The first one is the great depression of 1929, and the other one is the oil crisis, which started in 1973, introducing the concept of stagflation into the literature of economy. The first crisis revealed that the classics not interfering the market were wrong, while the second one indicated that Keynes, who proposed economy politics with demands and stipulated intervention of government in economy, was incompetent. In particular, public enterprises came out thanks to the crisis of 1973, and eventually the inefficiency of public economic enterprises were considered as the main reason for the crisis.

Therefore, this general conclusion put the issue of the privatization of public economic enterprises on the agenda, and liquidation of public sector began in many countries. In practice, it was first applied in Chile, but the Pioneer country was England.

While these changes were made in the world, the practice studies related to privatization in Turkey started after 1980; in other words, they began with Turgut Özal and his liberal ideas. Following the military coup, Özal was promoted and assigned as Prime Minister, and like Margaret Thatcher and Ronald Reagan, he also supported the idea of privatization and made attempts relative to this issue. After one-party state (Anavatan), the coalition governments sustained the activities of privatization as well.

On the other hand, Adalet Kalkınma Party, which has been the party in power for the last 12 years, has also taken the activities of privatization one step

further and during the first years of leadership, the party made much more privatization activities than the former parties in power.

In the first part of the study, the economic situation of the country was discussed within the frame of economic movements as well as Mercantilism and the other modern movements of today. In addition, the concept of privatization was elaborated, and Public Economic Enterprises was defined theoretically.

In the second part of the study, the privatization activities made in the world were studied and analyzed according to the countries selected.

In the third part, on the other hand, the process of privatization in Turkey was examined from its foundation period until today besides the process of actual privatization beginning with Özal was analyzed chronologically by elaborating particularly the important privatizations during the period of party in power in those years.

The study was concluded with the evaluation of the negative sides of privatization and with the suggestions related to alternative ways.

Keywords: Privatization, Privatization in the World, Privatization in Turkey, Privatization Techniques, Privatization Effects.

ÖZELLEŞTİRMENİN SEBEPLERİ, AMAÇLARI VE SONUÇLARI: TÜRKİYE ANALİZİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ AKIMLAR VE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

1.1.İKTİSADİ AKIMLAR İÇİNDE DEVLETİN EKONOMİDEKİ YERİ	2
1.1.1. Klasik Dönem Öncesinde Devletin Ekonomideki Yeri	3
1.1.1.1. Merkantilist Dönem	3
1.1.1.2. Fیزیokrat Dönem	4
1.1.2. Klasik İktisat Dönemi ve Devletin Ekonomideki Yeri	6
1.1.3. Sosyalist Düşünce Sistemi ve Devletin Ekonomideki Yeri	8
1.1.4. Keynesyen Yaklaşım ve Devletin Ekonomideki Yeri	11
1.1.5. Neo – Liberal İktisadi Akımlara Göre Devletin Ekonomideki Yeri	13
1.1.5.1. Arz Yanlı Ekonomi	15
1.1.5.2. Monetarizm (Parasalcı Yaklaşım)	15
1.1.5.3. Neo – Avusturya Okulu	19
1.1.5.4. Anayasal İktisat ve Kamu Tercih Topluluğu	20

1.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI:	
TANIMI, ÖZELLİKLERİ GEREKÇELERİ, İLKELERİ VE YÖNTEMLERİ	23
1.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)	23
1.2.1.1. KİT’lerin Tanımı ve Özellikleri	23
1.2.1.2. KİT’lerin Kuruluş Nedenleri	24
1.2.1.2.1 Ekonomik Nedenler	24
1.2.1.2.2. Siyasal Nedenler	25
1.2.1.2.3. Sosyal Nedenler	25
1.2.2. Özelleştirmenin Tanımı Ve Gerekçeleri	25
1.2.2.1.Ekonomik Gerekçeler	29
1.2.2.1.1. Serbest Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırmak	29
1.2.2.1.2. Sermaye Piyasasının Gelişimini Hızlandırmak	30
1.2.2.1.3. Ekonomide Verimliliği ve Etkinliği Arttırmak	31
1.2.2.1.4. Yabancı Sermaye Girişi ve Döviz Girdisi Sağlamak	32
1.2.2.2.Mali Gerekçeler	32
1.2.2.2.1. Devlete Gelir Sağlamak	32
1.2.2.2.2. KİT’lerin Borç Yükünden Kurtulmak	33
1.2.2.2.3. Vergileme Yapısını Değiştirmek	33
1.2.2.3.Sosyal Gerekçeler	33
1.2.2.4. Siyasi – İdeolojik Gerekçeler	34
1.2.3. Özelleştirmenin İlkeleri Ve Yöntemleri	34
1.2.3.1. Şirketleştirme	36
1.2.3.2. Satış Yöntemi	36
1.2.3.2.1. Doğrudan Satış Yöntemi (Blok Satış):	36
1.2.3.2.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi	37
1.2.3.3. İhale Yöntemi	38
1.2.3.4. Yönetim Devri Yöntemi	38
1.2.3.5. İmtiyaz Devri Yöntemi	39
1.2.3.6. Çalışanlara Hisse Devir Yöntemi	39
1.2.3.7. Kiralama Yöntemi	40
1.2.3.8. Fiyatlama Yöntemi	40
1.2.3.9. Yardım / Katkı Yöntemi	40

1.2.3.10. Kupon Yöntemi	41
1.2.3.11. Ortak Girişimler	41
1.2.3.12. Diğer Yöntemler	42
1.2.3.12.1. Yap – İşlet – Devret ve Yap – Devral - İşlet	42
1.2.3.12.2. Gönüllü Organizasyonlar / Hayır Kuruluşları	42
1.2.3.12.3 Gelir Ortaklığı Senedi	43

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SEÇİLMİŞ ÜLKELERDEN ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.1 AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	46
2.2. AVRUPA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	48
2.2.1 İngiltere'de Özelleştirme Uygulamaları	48
2.2.2 Fransa'da Özelleştirme	53
2.2.3 Almanya'da Özelleştirme	58
2.2.4 İtalya'da Özelleştirme	60
2.2.5. Rusya'da Özelleştirme	62
2.2.6. Polonya'da Özelleştirme Uygulamaları	66
2.2.7. Çek Cumhuriyeti'nde Özelleştirme	69
2.3. ASYA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	71
2.3.1. Çin'de Özelleştirme	71
2.3.2. Japonya'da Özelleştirme	74
2.3.3. Güney Kore'de Özelleştirme	76
2.4. GÜNEY AMERİKA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	78
2.4.1. Şili'de Özelleştirme	78
2.4.2. Arjantin'de Özelleştirme	81
2.4.2. Brezilya'da Özelleştirme	83
2.5. AFRİKA'DA ÖZELLEŞTİRME	86
2.5.1. Uganda'da Özelleştirme	87
2.5.2. Nijerya'da Özelleştirme	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMELERİN TARİHSEL SÜRECİ, ANALİZİ VE
SONUÇLARI

3.1 TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA KİT’LERİN TARİHSEL SÜRECİ	94
3.2. DÖNEMLER İTİBARIYLA TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL SÜRECİ	102
3.2.1. 1923 – 1929 Arası Dönem	109
3.2.2. 1930 – 1939 Arası Dönem	110
3.2.3. 1940 – 1945 Arası Dönem	112
3.2.4. 1946 – 1960 Dönemi	113
3.2.5. 1960 – 1980 Arası Dönem	117
3.2.6. 1980 – 2000 Arası Dönem	122
3.2.7. 2000 Sonrası Dönem	134
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	160

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet Kalkınma Parti
ANC	Afrika Ulusal Konseyi
ANAP	Anavatan Partisi
CEEP	Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi
BNP	Banque Nationale de Paris
CVRD	Companhia Vale do Rio Doce
ÇAYKUR	Çay Kurumu Genel Müdürlüğü
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
ENTEL	Empresa Nacional de Telecomunicaciones
İDT	İktisadi Devlet Teşekkülü
IMF	International Monetary Found
İPRAŞ	İstanbul Petrol Rafinerisi
KBİ	Karadeniz Bakır İşletmeleri
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
ÖYK	Özelleştirme Yüksek Kurulu
PETKİM	Petrokimya A.Ş.
PTT	Posta, Telgraf ve Telefon
SEK	Süt Endüstrisi Kurumu
SEGBA	Servicios Electricos del Gran Buenos Aires
SSCB	Sovyet Sosyalist Cmhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti

TAKSAN	Takım Tezgahları Sanayii ve Ticaret A.Ş.
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TEMSAN	Türk Elektromekanik Sanayii A.Ş.
TESTAŞ	Türk Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
RFFSA	The Rede Ferroviária Federal S.A
TINA	There is No Alternative
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜMOSAN	Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş.
TTAŞ	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
VEBA AG	Vereinigte Elektrizitäts und Bergwerks Aktiengesellschaft

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: İngiltere’de Yapılan Özelleştirmeler	s. 50
Tablo 2: Fransa’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 56
Tablo 3: Almanya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 59
Tablo 4: İtalya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 61
Tablo 5: Tablo: Rusya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 65
Tablo 6: Polonya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 68
Tablo 7: Tablo: Çek Cumhuriyeti’nde Yapılan Özelleştirmeler	s. 70
Tablo 8: Çin’de Yapılan Özelleştirmeler	s. 73
Tablo 9: Şili’de Yapılan Özelleştirmeler	s. 80
Tablo 10: Arjantin’de Yapılan Özelleştirmeler	s. 82
Tablo 11: Brezilya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 85
Tablo 12: Uganda’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 88
Tablo 13: Nijerya’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 89
Tablo 14: Güney Afrika’da Yapılan Özelleştirmeler	s. 92
Tablo 15: Devlet Harcamalarının Cari Harcamalar İle Yatırımlar Arasındaki Bölümü	s. 116
Tablo 16: 5 Yıllık Plan Döneminde Kamu Harcama ve Yatırımları	s. 118
Tablo 17: KİT’lerin Kamu Yatırımlarındaki Payları	s. 119
Tablo 18: Kamu Harcamalarının Dağılımı	s. 120
Tablo 19: Kit Yatırımlarının Ekonomi İçindeki Yeri	s. 121
Tablo 20: Morgan Bank Planı’na Göre KİT’lerin Sınıflandırılması	s. 126
Tablo 21: 1980 – 1989 Yılları Arası Gerçekleştirilen Özelleştirmeler	s. 127
Tablo 22: 1986 – 2000 Arası Özelleştirme Gelirleri	s. 133
Tablo 23: KİT’lerin Hazineye Katkısı	s. 137
Tablo 24: 2003 – 2014 Yılları Arasında Özelleştirilen/Devredilen Kurumlar ve İşletmeler	s. 147
Tablo 25: Yıllar İtibariyle Elde Edilen Özelleştirme Gelirleri ve Cari Açıklar	s. 151

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Yıllar İtibariyle Elde Edilen Özelleştirme Gelirleri s. 136

Şekil 2: Yöntemleri İtibariyle Özelleştirme Yöntemleri s. 137

GİRİŞ

Devletin, günümüzde dahi üzerinde fikir birliğine varılabilmiş bir tanımı yoktur. Bu nedenledir ki birden çok devlet tanımı bulunmaktadır. Bazı tanımlar devletin askeri yönünü ön plana çıkarırken bazıları sosyal yönünü ön plana çıkarmıştır. Örneğin Merkantilizm devletin askeri yönünü ön plana çıkararak güçlü bir devlet vurgusu yapmışken, Liberal iktisat, ekonomik hayata fazla müdahil olmayan, belirli sınırlar içinde kalan bir devlet profili çizmiştir. Bu doğrultuda her ideoloji, kendine uygun devlet yapısını geliştirmeye ve başta ekonomi politikaları olmak üzere tüm politik unsurlarını benimsediği ideoloji çerçevesinde biçimlendirmeyi hedeflemiştir. Bu durum Antik İktisat döneminden günümüz liberal ideolojilerine kadar ekonomi tarihi boyunca karşımıza çıkmıştır.

Bununla birlikte, genellikle baskın görüş devletin ekonomide kapladığı alanın küçültülmesi yönünde olmuştur. Söz konusu görüşü hayata geçirmenin en uygun yöntemlerinden biri de özelleştirme olmuştur.

Özelleştirme, bazen bir gelir kaynağı olması nedeniyle savunulmuş bazen de özelleştirme sonrası, kar güdüsüyle hareket eden özel şirketlerin faaliyetleri ve özelleştirme yöntemleri nedeniyle eleştirilmiştir. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülke şeklinde tanımlanan coğrafyalarda özelleştirmenin sonuçları insanların parası olmadan temiz içme suyu elde edememesi boyutuna kadar gelmiştir.

İşte bu çerçevede çalışmada önce devletin ekonomideki yeri iktisadi akımlar baz alınarak değerlendirilmiş daha sonra dünyadaki ve Türkiye'deki özelleştirme uygulamaları incelenmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ AKIMLAR VE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

1.1. İKTİSADİ AKIMLAR İÇİNDE DEVLETİN EKONOMİDEKİ YERİ

Ekonomik yaklaşım devletin ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığı dolayısıyla değişkenlik gösterdiğini öne sürmektedir. İnsanlar tarım devrimi sonrası yerleşik düzen içinde bir düzenleyici ve denetleyici kuruma ihtiyaç duymuştur. Çünkü yerleşik hayata geçiş aynı zamanda mülkiyeti, bireylerin veya toplulukların bu mülkiyet üstünde düzenlenmesi gereken hakları, piyasayı beraberinde getirmiş ve bu doğrultuda devlet ortaya çıkmıştır. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte birçok sorun çözülmüş ancak “devletin sınırları ne olmalı?” sorunu başlamıştır

Tarihi gelişim sürecinde devletin ekonomik yaşamdaki yeri ve rolü incelendiğinde, Eflatun, Aristo gibi ilk düşünürlerin ve onların ardından da Roma ve Ortaçağ iktisadi düşüncelerinin devlete ekonomik yaşamda önem verdikleri görülür (Kazgan, 2008: 17). Bu durum modern dönemde de devam etmiş devletin ekonomik yaşama müdahil olma sınırı iktisadi düşünce önerileri çerçevesinde belirlenmiştir.

Devletin doğuşu temelde;

- i. Eflatun ve Aristo’nun ortaya koyduğu doğal oluşum tezi
- ii. T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau ve I. Kant tarafından ortaya atılan uzlaşmacı tez
- iii. Marksizm temelli çatışmacı tez ve
- iv. İhtiyaçlar üzerinden hareket eden ekonomik tez olmak üzere

dört tez üzerinden açıklanabilir. Ancak bu çalışmada sadece devletin ekonomik tez üzerinden tanımı ele alınacaktır.

Devletin, zorunlu ve zorunlu olmayan ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıktığını öne süren ekonomik tez modern devlete, piyasa başarısızlıklarını giderme, kamusal mallar üretmemek şartıyla piyasayı düzenleme/denetleme ve haksız rekabeti önleme gibi görevler de yüklemiştir. Bununla birlikte devletin temel amacını da refah arttırmak olarak belirleyen ekonomik tez, bu amaç doğrultusunda işsizliği azaltma, istikrar sağlama, adil gelir dağılımı gibi hedefler koymuştur.

İktisadi bakış açısına göre değişen devlet konumlandırmasını şöyle özetleyebiliriz;

Sosyalist sisteme göre devlet, ekonomideki tüm unsurların işleyişine karar veren, üreten/ürettiren, fiyat/miktar belirleyendir ve arz ile talebe bağlı bir ekonomiye diğer bir ifade ile piyasa ekonomisine karşıdır. Kapitalist (Liberal) ekonomik sisteme göre ise devlet ekonomiye müdahale etmemeli piyasayı kendi düzeni içinde bırakmalıdır. Arz ve talebin piyasa dengesini oluşturacağını savunan liberal sistem devletin sadece savunma, diplomasi, adalet gibi konularda faaliyette olması gerekliliğini savunur. Son olarak karma ekonomik sistem ise piyasa sisteminin var olmasına ancak gerekli görülen yerlerde devletin ekonomik işleyişe müdahale etmesi gerekliliğini savunur.

1.1.1. Klasik Dönem Öncesinde Devletin Ekonomideki Yeri

1.1.1.1. Merkantilist Dönem

Merkantilizm, askeri yönü baskın ve sömürgeci devlete, değerli madenlere önem veren bununla birlikte ihracatın ekonominin dinamosu olduğuna inanan ve ithalatın minimum düzeyde olması gerekliliğini savunur. Bulyonizm (Külçecilik) doğrultusunda hareket eden Merkantilist ülkeler (İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda) güçlü devlet, güçlü ekonomi düsturuyla hareket etmişlerdir. Çünkü 14. yüzyılda bir devletin gücü savaşlardaki performansı ve sömürge sayısı ile doğru orantılıdır. Bu durum ise yüksek askeri giderlere diğer bir ifade ile bolca değerli madene ihtiyaç duyulması sonucunu doğurmaktadır.

Ekonomi kitaplarında tanımlanan biçimiyle merkantilizm, değerli madenlerin arttırılması olarak ele alındığı için, dış ticaret ve dış ticareti yönlendirecek güç olarak devlet önemli değişkenler olarak karşımıza çıkmış ve bu dönemde “Ekonomi Politika” kavramı da ilk defa kullanılmıştır (Ercan, 2001: 214).

Fransa’da Jean Bodin ve J. B. Colbert, İngiltere’de Thomas Mun ve Oliver Cromwell gibi iktisatçıların öncülüğünü yaptığı Merkantilist doktrine göre, devletin ekonomik yaşantıya düzenleyici olarak müdahalesi gerekli ve faydalıdır. Devlet, dış ticarete sınırlamalar getirerek ve sanayiye teşvik ederek ekonomik yaşama katılmaktadır. Merkantilizm ile esas olarak himayeci, merkeziyetçi ve milliyetçi devlet rejimlerinin güçlenmesi istenmiştir. Bu hedefe yönelik bir ekonomi

politikasının uygulanmasının ancak devlet tarafından gerçekleştirilebileceği görüşü hakimdir (Kazgan, 2008: 34). Bu durum Merkantilizm'in özel sektöre veya özel mülkiyete karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Merkantilist dönemde feodal beylerin özel çiftliklerinin olduğu ve bunları işlettikleri bilinmektedir. Bununla birlikte özel teşebbüsün ve rekabetin özgürlüğü kısıtlamadığı görüşünü savunmaktadırlar.

Merkantilist düşüncenin üç temel noktası şöyle aktarılabilir (Özgüven, 2001: 42):

1. Moneterdir: Bütün ekonomik faaliyet altın ve gümüşün elde edilmesine yönelmelidir. Amaç para miktarını arttırmaktır
2. Milliyetçi ya da devletçidir: Bireyin değil devletin çıkarı ön plandadır ve bütün ülkenin zenginleşmesi istenir. İktisadi yapının ve faaliyetlerin genişlemesi için devletin mutlaka güçlü olması gerekliliği ısrarla vurgulanır. Ancak ilke olarak özel girişimciliğe karşı çıkılmamıştır.
3. Müdahalecidir: Devletin öne çıkarılması, onun yapacağı müdahalelere yasal zemin oluşturur. Devlet ithalatı kısımakta, sanayii tarıma tercih etmekte ve ekonomik hayata karışmaktadır. Ancak burada önemli olan nokta, söz konusu müdahalelerin ekonomide koordinasyon amacı taşıyor olmasıdır. Müdahaleler özellikle parasal politikalarda, altın girişini çoğaltmak ve korumak amacıyla yaygınlaşmaktadır.

Zenginliği ve devleti öne çıkaran bu görüş, ekonomide devletin olmadığı bir sistemi kaçınılmaz kılmaktadır. Devletin başrolde olduğu bu sistem uzun süre özellikle Avrupa'da karşılık bulmuş ve yeni kıtaların keşfi/sömürülmesi ile Avrupa'ya değerli maden akışını sağlamıştır.

1.1.1.2.Fizyokrat Dönem

Merkantilist düşüncenin aksini savundukları bilinen ve Fransa merkezli ortaya çıkan Fizyokrat akım, doğal düzen anlayışını diğer bir ifade ile devletin müdahalesinin olmadığı ekonomik modeli kabul etmiştir. Piyasanın kendi doğal düzeni içinde dengeye geleceğini ifade eden Fizyokrasi aynı zamanda modern iktisadın da temellini atmıştır. François Quesnay ve Jacques Turgot tarafından

temelleri atılan görüşün mottosu “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” dir. Bu ifade aynı zamanda ekonomide düzenin işleyebilmesi için hiçbir müdahale ve otoriteye gerek olmadığını anlatmaktadır. Devletten sadece köprü, yol yapması ve toplumun güvenliğini sağlaması beklenmektedir.

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse; Hükümetin tek görevi insan yaşamının, özgürlüğünün ve mülkiyetinin korunması olmalıdır. İnsanlar kendi kişisel çıkarlarının bilincindedir ve doğal yasalara uygun davranmaktadır. Bu düşünce nedeniyle Fizyokratlara göre ekonomik sistemin temelini “kişisel çıkar” ilkesi oluşturmaktadır (Savaş, 2007: 227 – 230).

Fizyokratlar, sistemlerini doğadan ilham alarak oluşturmuş, doğal düzenin ahenginin toplumda da oluşabileceğini savunmuşlardır. Piyasanın doğal düzeni, ekonomide ortaya çıkabilecek olan enflasyon, dış ticaret açığı gibi sorunları kendiliğinden çözecek tekrardan ekonomik denge sağlanacaktır.

Fizyokrat akımın temel ilkeleri şöyle sıralanabilir; (Erim, 2007: 18 – 19):

- Fizyokratlar ilk defa ekonomiye makro açıdan yaklaşarak, üretim sürecini incelemişler ve böylece bir bakıma iktisat teorisinin de başlangıcını oluşturmuşlardır (Kuyucuklu, 1990: 22).
- Fizyokratlar servetin kaynağını aramışlar ve servetin kaynağının mübadeleden değil tarımsal üretimden kaynaklandığını söylemişlerdir. Servetin yaratılması ve birikmesi için bir “artık” gerektiğini düşünerek, bunun hangi üretim faktöründen doğduğunu araştırmışlardır. Dolaşım şeması kurarak artığın sınıflar arasında dolaşımını göstermişlerdir. Onlara göre toplum üç sınıftan oluşmaktadır: Toprak sahipleri, çiftçiler ve kısır sınıflar (zanaatkâr, tüccar ve sermaye grupları).
- Fizyokratların iktisat politikasında üretken sektör tarım olduğundan verginin alınması gereken sınıf tarım olup, onlara göre tek vergi (impotunique) esası uygulanmalıdır ve bunu da toprak mülkiyetine sahip olanlar ödemelidir. Diğer sınıflarda gelir elde etmektedir ancak bunu gıda maddesi, temel tüketim maddesi almak gibi tekrar üretime devam edebilmek için kullanmaktadırlar. Oysa verimli topraklardan elde edilen rant, toprağı üretimde kullanmak için gerekli olmayan bir artıktır, net hâsıladır ve

vergilendirilmesi gerekir. Net hâsılayı arttırmak için ise ticari tarıma geçilmelidir.

Merkantilizm'in tam zıttı bir karakterde olan Fizyokrat İktisat, 1929 Buhranı'na kadar tartışmasız hüküm sürecektir ve temelleri Adam Smith tarafından atılan Klasik İktisadi akımın temellerini de atmıştır.

1.1.2. Klasik İktisat Dönemi ve Devletin Ekonomideki Yeri

Adam Smith 1776 yılında yazdığı *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme*, bilinen adıyla *Ulusların Zenginliği* kitabıyla iktisat literatüründe yeni bir dönem başlatmıştır. Klasik İktisat olarak adlandırılan bu dönem, aynı Fizyokrat görüş gibi ekonomiye devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu ve piyasa dinamiklerinin, piyasayı kendiliğinden dengeye getireceğini öne sürmüştür. Diğer bir ifade ile piyasanın hakim olduğu bir ekonomik düzen savunmuştur.

18. yy.'ın ikinci yarısında İngiltere, hala ayrıcalıklı sınıfların egemenliği altında bulunmaktadır. Bu dönemde iktisadi akım yeni yeni doğmaktadır. Yürürlükteki ayrıcalıklara, Merkantilizmden geriye kalan tekelleri sınırlamalara karşı bu yeni öncü sınıfın savunulması, bireyciliğin faydalarının ve iktisadi özgürlüğün savunulmasını gerektirmiştir. Henüz devlet gücü ayrıcalıklı sınıflardan yana olduğu için, amaç devlet müdahalesini minimuma indirmek olmuştur (Kazgan, 2008: 70).

Klasik iktisat, devlete şu üç görevi yüklemiştir (Smith, 1976: 39):

I. Devletin birinci görevi, toplumumuzu şiddetten ve diğer bağımsız devletlerin istilasından korumaktır ve bu ancak askeri bir güç ile sağlanabilir.

II. Devletin ikinci görevi, toplumun her üyesini diğer vatandaşların baskısından korumak ve bunun için adaleti teminen bir yargı sistemi oluşturmaktır.

III. Devletin üçüncü ve son görevi topluma yüksek derecede avantaj sağlayacak bazı kamusal hizmetlerin yapılmasıdır.

Klasik İktisat temelde serbest girişim, serbest rekabet, esnek fiyat mekanizması, özel mülkiyet, bireyler için fayda maksimizasyonu, firmalar için kar

maksimizasyonu, denk bütçe gibi ilkelere dayanır. Bununla birlikte özelden genele doğru bir mekanizma ile toplumsal faydanın maksimize edileceği ifade etmiştir. Fizyokratların doğal düzeni Klasik İktisat'ta “görünmez el” halini almış ve devlet müdahalesine gerek kalmadan piyasadaki görünmez elin bozulan dengeyi tekrardan kuracağı varsayımı üzerine kurulmuştur.

A. Smith devletin faaliyet alanını savunma, adalet, bayındırlık ve kısmen de eğitim hizmetleri olarak belirlemiştir. A. Smith'e göre devlet bu görevlerini en iyi şekilde ve en az masrafla yerine getirilmelidir. Smith, kapsamlı bir devlet teorisi oluşturmamış ve düşüncelerini “bırakınız yapsınlar” felsefesine uygun şekilde belirlemiştir. Devletin, piyasa mekanizmasının işleyişine müdahale etmemesini, Merkantilist müdahalelerin pek çoğunun terk edilmesini, mesleklere girişin serbestleştirilmesini ve rekabetin kolayca yapılabilmesini tavsiye etmiştir (Savaş, 2007: 293-294).

A. Smith'in iktisadi ilkelerini dayandığı temel kavramlar “özgürlük” (liberalizm), “görünmez el” ve “basit doğal özgürlük” sistemi kavramlarıdır. Sistemin merkezinde, kendi çıkarlarını takip ederken toplumun refahını da arttıran fertler bulunmaktadır. Bu anlayış A. Smith'in teorisinde üç temel ilkeyi ön plana çıkartmaktadır (Savaş, 2007: 269-272).

Smith'in kurduğu iktisadi kurama göre devlet pasiftir. Diğer bir ifade ile doğal düzeni ve serbestliği bozacak müdahalelerde bulunmaması gerekmektedir. Çünkü Smith'e göre, devletin müdahalesi aynı zamanda bireysel özgürlüğün ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçevede devletin yapmakla yükümlü olduğu görevler güvenlik ve kar getirmeyecek kamusal işlerin yapılması ile sınırlıdır. Bu nedenle devlet, tarafsız, liberal, jandarma gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır.

Temelde müdahaleci olmayan devlet arzularını dile getiren Klasik iktisatçılar arasında devletin müdahalesinin gerekliliğini savunanlar da bulunmaktadır. Milli Ekonomi Açısından Müdahaleci olarak adlandırılan iktisatçıların başında J. S. Mill gelir.

Mill'in iktisat politikası sorunlarına karşı tavrı, birçok önemli hususta, Ortodoks klasisizmin karakteristik görüşlerine yaslanmaktadır. Ortodoksi'den en çok ayrıldığı konu devletin iktisadi rolüydü. Mill'in referans çerçevesi, seleflerinin hoş göreceğinden daha aktif bir iktisadi hayata müdahalesi programını en azından taslak

halinde içermekteydi. Her şeyden önce, devletin bir sivilleştirici – yani parklar ve müzeler gibi kültürel yerlerin olduğu kadar gelişmiş eğitim kurumlarının da hamisi – olarak iktisadi taşıdığını ileri sürüyordu. Hükümetler, sivilleştirme misyonlarını gerçekleştirirken aynı zamanda önemli bir istikrara kavuşturma işlevini de yerine getirebilirlerdi. Mill, devletin, potansiyel olarak yatırımda kullanılabilir fonlardaki artışı vergilendirmesi ve elde edilen hasılatı toplum yararına olan projelerin finansmanında kullanılması durumunda çok daha iyi bir netice alınabileceğini ifade ediyordu (Barber, 1991: 111).

1.1.3. Sosyalist Düşünce Sistemi ve Devletin Ekonomideki Yeri

Liberal ekonomiye ve onun getirisi olan kapitalist sisteme bütünüyle karşı olan sosyalist sistemi devletin ekonomideki konumu hakkında radikal düşünceler öne sürmüş ve devlet merkezli bir ekonomi yönetiminin olması gerekliliğini savunmuştur.

Sosyalist iktisat dönemini Marks öncesi ve Marksist dönem olarak ikiye ayıracağız.

Marx öncesi sosyalistler içinde Fransız ütöpik sosyalizmin kurucusu Saint Simon dışındaki diğer düşünürlerde liberalizme önemli eleştiriler getirmişler ancak, devletin ekonomi içindeki yerini tam olarak tanımlamamışlardır. Simon özel mülkiyet karşısındaki tavrı ve emeğe dair fikirleriyle liberalizmden kopmuş ve sosyalist sisteme yaklaşmıştır.

Charles Fourier ise toplumu insanın doğal hali üzerine kurgulamış ve insanları tutkulu varlıklar olarak nitelemiştir. Tutkuların, kötü bir sistem içinde – bu kötü sistemin Fourier’e göre kapitalizmdir – insanları birbirine düşüreceğini ifade eder. Fourier’e göre Kapitalizm, rekabetçi yapısı nedeniyle savurganlığa, krizlere ve ahlaki çöküntülere sebep olur.

Ütöpik sosyalizmin İngiltere’deki temsilcisi konumunda olan Robert Owen, Simon ve Fourier’e göre bir siyasal eylemci olarak daha yoğun bir çaba göstermesi ve bir toplum reformcusu ve kooperatifçiliğin öncülerinden olması ile dikkat çekmektedir. Ömrünü emek sınıfının yaşam koşullarının düzeltilmesine adanmış Owen insan ile toplumsal kurumlar arasında paralel bir ilişkinin varlığına inanmış ve

insan ne yönde biçimlendirilmek isteniyorsa toplumsal kurumların da ona göre oluşturulması gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle kurumsal yapının sağlam bir şekilde kurulması gerekliliğini vurgulamış diğer bir ifade ile müdahil olmayan devlet yapısının anlamsızlığını ifade etmiştir. Bununla birlikte Owen'ın ayrıldığı bir diğer nokta mülkiyet haklarının ve üretim araçlarının devlete dolayısıyla da topluma mal edilmesini savunmamasıdır. Kooperatifleşme yoluyla sermaye yaratan işçilerin yanında devlet müdahalesinin gerekliliğinden bahsetmiştir.

Bilimsel Sosyalizmin kurucusu Karl Marks'dır. Marksizm, Karl Marks'ın düşünceleriyle gelişen ve kapitalist sınıfın karına, emek sömürsüne, ağır iş yüküne, dayandıran bir düşünce sistemidir. Marks, mutlaka yıkılacağına inandığı kapitalizmin yerini alacak bir sistem oluşturmayı amaçlamıştır. Özel mülkiyet ve kapitalist üretim sisteminin yaratacağı toplumsal eşitsizlikle birlikte önemli bir eleştiri de devlet yapısına getirmektedir. Bu eleştiri, devletin güçsüz olan proleterin değil güçlü olan burjuvanın haklarını koruduğudur. Diğer bir deyişle, devlet burjuvazinin yönetim kuruludur. Sosyalizm ile birlikte yaratılacak toplumsal yapıda çatışmaların olmayacağına bu nedenle de burjuvanın arkasında olan devletin ortadan kalkacağını bunun da ancak devrim ile gerçekleşeceğini ifade etmiştir

Marx, devletin kamu borçlanması, modern vergi ve himaye yöntemlerini sistematik bir bütün haline getirerek sermaye birikiminin sağlanmasına neden olduğunu savunmaktadır. Bu düşünceye göre, feodal üretim tarzının modern üretim tarzına dönüşümünü yapay bir biçimde hızlandırmak için devlet gücü kullanılmıştır. Devlet bunu gerçekleştirirken geniş halk kitleleri üzerinde baskı yapmış, böylece zorla halktan topladığı paraları sermaye sahiplerine ucuz kredi olarak vermiştir. Bu nedenle halkın büyük kısmı mülksüzleştirilerek yoksullaşırken, az sayıda sermayedar zenginleşmiştir (Marx, 2009: 773).

Marksizm'e göre toplum iki sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflardan biri azınlık burjuva sınıfı, diğeri ise çoğunluk proleter sınıf. Bu ayrımı yaratan temel neden devlettir. Bahsedilen ayrımı yaratan devlet aynı zamanda tarafını azınlık olan burjuvanın yanında konumlandırmış onun emrine girmiştir. Ve bu sınıflar arası mücadele oldukça devlet varlığını sürdürecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Marx temelde sınıfsız ve devletsiz bir toplum amaçlamıştır. Amaçladığı sisteme ulaşmak için gerekli olan unsurları da şöyle sıralamıştır (Marx ve Engels, 2008: 132):

- Toprak mülkiyetinin kaldırılması ve bütün toprakların rantının kamu yararına kullanılması
- Dereceli ağır gelir vergisi
- Ülkeden göç edip kaçanların mallarına el konulması
- Kredinin, sermayesi devletin olan tekel hakkına sahip milli bir banka aracılığıyla devlet elinde toplanması
- Tüm miras hakkının kaldırılması
- Haberleşme ve ulaştırma araçlarının devlet elinde bir araya getirilmesi
- Devletin sahip olduğu fabrika ve üretim araçlarının genişletilmesi; işlemeyen toprakların ekime açılması ve toprağın genel olarak ıslah edilmesi
- Bütün emek için şartların kabulü. Özellikle tarım için ordular kurulması
- Tarımın, imalat sanayi ile kombine hale gelmesi, düzenlenmesi, ülke içinde nüfusun aynı biçimde dağıtılması yolu ile şehir ve köy arasındaki farklılığın tederici olarak kaldırılması
- Bütün çocukların kamu okullarında eğitilmesi, çocukların fabrikalarda çalışmaması,
- Eğitimin sanayi ile birleştirilmesi. Sonuç olarak Marksist düşünce, devletin toplumsal müdahalesinin hatta varlığının, toplumda yarattığı çatışmayı ifade etmiş ve devletin burjuva sınıfı yanında konumlanmasının yanlış olduğunu savunmuştur. Burada Marks'ın önerdiği çözüm basitçe, sınıfsal hakimiyetlerin devrim sonucu yer değiştireceğini ve devlete ihtiyaç kalmayacağı yönündedir. Bununla birlikte devletin ancak taraf seçimini proletarya yönünde yapması ve kamu yararına çalışması koşuluyla var olabileceğini öne sürmüştür.

1.1.4. Keynesyen Yaklaşım ve Devletin Ekonomideki Yeri

Klasik İktisadi doktrinin önerileri uzun yıllar, neredeyse tüm dünyada karşılık bulmuş ve uygulanmıştır. Ancak 1929'da başlayan buhran ile birlikte sorgulanmaya başlayan Klasik İktisat, karşısında önemli bir eleştiri bulmuş ve bu eleştirilerin 1929 Buhranı'nı aşmadaki etkisiyle birlikte bu yeni doktrin, hakim ideoloji halini almıştır. 20. yüzyıl iktisadi düşüncesinde Keynes'in etkisi tartışılmazdır. Keynes 1936 yılında yazdığı "İşsizlik, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" kitabı ile iktisadi yazında yeni bir sayfa açmış ve Klasik İktisada dair eleştirilerini sıralamıştır.

1929 Buhranı, ekonominin kendi haline bırakılmasının, arz yönlü önerilerin dengenin sağlanmasına yetmediğini gösterdi. Diğer bir ifade ile bu kriz "bırakınız yapsınlar" ekonomisinin başarısızlığının göstergesi olmuştur. Üretimin düştüğü, dolayısıyla işsizliğin arttığı bu dönemde müdahale edilmesi gereken unsurlar ve müdahale etmesi gereken organlar tartışılmış ve görünmez elin kendiliğinde çalışmadığı görüşü hakim olmuştur.

Keynesyen İktisat, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın ortaya çıkardığı işsizlik ve toplam talepteki yetersizlikleri gidermek amacıyla geliştirilmiş bir iktisadi düşüncedir. I. Dünya Savaşı sonrasında toplam arzdaki düşüş, belirli ölçülerde giderilmeye çalışılmış olmasına rağmen başarılı olunamamıştır. Bu durum, Klasik İktisadi düşüncenin aksine devletin düzenleyici ve müdahaleci fonksiyonlar üstlenmesini savunan talep yönlü iktisadın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aktan, 2004: 9).

Klasik İktisadi Ekol 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın doğurduğu durgunluk ve işsizlik sorununu çözemeyince, John M. Keynes (1883-1946) piyasanın görünmez eli yanına devletin görünen elini ikame etmiştir. J. M. Keynes, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere'deki sürekli işsizlik ve etkileri bütün dünyaya yayılan Büyük Buhran'ın etkisi altında, düşünce sistemini geliştirmiştir. 1929'da ABD'de başlayan depresyon İngiltere'ye intikal edince, 1931'de İngiliz lirası devalüe edilmiş ve ihracat artmıştır. Buhrandan en çok zarar gören ülke ise Almanya olmuştur. Almanya, 1933 yılından itibaren işsizlikle mücadele için, devletin yatırımlar ve kredi alanlarına müdahalesini kabul etmiş; aynı yıl ABD'de iktidara gelen F. D. Roosevelt, kamu harcamalarını genişletmiş, ücretlerin yükseltilerek satın

alma gücünün genişletilmesi için girişimcilere baskı yapmış; doları devalüe ederek ihracatı arttırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla J. M. Keynes'in düşünce alt yapısını hazırlayan en önemli etkenin, Batı dünyasının içinde bulunduğu bu somut şartlar olduğu kuşkusuzdur. Ayrıca bazı düşünürlerin ve kurumların Keynesyen sistemin kurulmasında önemli rol oynadıkları görülmektedir: Efektif talep teorisiyle T. R. Malthus, eksik-tüketim teorisiyle J. A. Hobson, konjonktür teorisiyle yatırımlara etkin rol veren düşünürler, P. A. Schumpeter, K. Marks ve İsveç İktisat Okulu bunlar arasında sayılabilir (Kazgan, 2002: 218 – 219).

Keynesyen akımın o döneme kadarki akımlardan önemli bir farkı da devleti konumlandırmasındadır. Keynes'e göre devletin piyasadaki her şeye karar veren tek otorite olması da, hiçbir konuya müdahil olmaması da doğru değildir. Bu anlamda devlet ekonomi politikasında nitelik değiştirmeli aktif rol almalıdır görüşü ortaya atılmıştır.

Temel olarak Keynesçi teori, "Laissez Faire"ci iktisada karşı çıkıyor. Kendi haline bırakılan kapitalizmin işsizliğe yol açacağını kabul ediyor; fakat devletin müdahalesiyle ele alınacak belirli önlemler sayesinde kapitalizmin işsizliğe ve krize son verebilecek bir duruma getirilebileceğini öne sürüyor. Keynes, eğer devlet yatırım harcamalarını doğru seviyede tutacak özel adımlar atarsa tam istihdamın sürdürülebileceğini savunmaktadır. Keynes'e göre devlet bunun için (Eaton, 2009: 48 – 49):

- a. Faiz oranını denetleyebilir
- b. Yatırımlar ya da bayındırlık işleri için gereken harcamaları kendisi üstlenebilir
- c. Her türlü yatırım üzerinde bazı genel denetimler uygulayabilir.

Keynesçi yapının ekonomide devlete yer vermesinin altında yatan bir sebep de, bu görüşün Klasik İktisadın aksine tüketici merkezli / talep yönlü olmasından kaynaklanmaktadır. Yeni ürünlerin üretilmesi, teknolojik gelişim, piyasa dinamikleri Keynes'e göre talep temellidir. Bu nedenle ekonomide toplam talebin yükseltilmesi için gerekli olan unsur tüm firmaların ve tüketicilerin üzerinde bir düzenleyicidir. Bu düzenleyici de doğal olarak devlettir. Çünkü sadece devletin faaliyetleri nedeniyle oluşan talep tüm firmaların faydasına olabilir. Burada devletin yeniden dağıtıcı görevi de öne çıkar.

Genel Teori’de makro ekonomik dengenin; toplam talep ve toplam arzın eşitlendiği noktada veya toplam yatırımlar ile toplam tasarrufların eşitlendiği noktada gerçekleşeceği belirtilmektedir. Toplam talebin toplam arzdan fazla olması durumunda enflasyonist açık ve toplam arzın toplam talebi aşması durumunda ise deflasyonist açık oluşacaktır ki bu durumda devletin ekonomiye müdahalesi gerekmektedir. Devlet, efektif talebi yönlendirerek dengeyi kurmalıdır (Aktan, 2004: 13). Bununla birlikte devletin harcama yapma, ekonominin likidite tuzağına düşmesini engelleme, para ve maliye politikalarını yönlendirme, büyüme ve kalkınmayı sağlama görevleri de vardır.

Keynes, devletin ekonomik müdahalelerinin yalnızca para politikası kullanılarak yapılmasının tam istihdam için yeterli olmayacağını dolayısıyla maliye politikasının kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Burada devletin müdahaleleri efektif talebin şiddetini değiştirerek bireylerin dolayısıyla da toplumun tüketim ve tasarruf eğilimini etkileyebilmektedir.

1930’lardan 1970’lere gelinceye dek müdahaleci devlet anlayışı önemli başarılar elde etmiş ve olumlu dünya konjonktürünün de etkisiyle krizsiz büyüme dönemleri yaşanmıştır. Ancak 1970’li yıllarda krizsiz büyüme olgusunun sonuna gelinmiştir. Bu dönemde uygulanan politikaların sorunları çözmede yetersiz kalması üzerine Keynesyen Teori üzerine tartışmalar başlamıştır. Özellikle Keynesyen Teorinin getirdiği sistematik devlet müdahalesi anlayışı eleştirilmiştir (Mazgit, 1993: 172). Sonuç olarak Keynes, ekonomide devletin yeri bakımından, etkin olan bir devlet portresi çizmiş ancak burada ifade edilen devlet çoğu zaman zenginler sınıfının yanında olan, onu koruyan ve kollayan bir erk olması nedeniyle eleştirilmiştir.

1.1.5. Neo – Liberal İktisadi Akımlara Göre Devletin Ekonomideki Yeri

1970’lerde yaşanan petrol krizi birçok ülke ekonomisini olumsuz etkilediği gibi Keynesyen iktisadın da eleştirilmesine sebep olmuştur. Keynes’in uzun döneme dair analiz yapmaması, enflasyonu açıklayacak bir teoriye sahip olmaması Keynesyen teorinin kriz nedeniyle ortaya çıkan stagflasyonu (fiyatlar genel düzeyi

ile işsizliğin aynı zamanda yükselmesi) açıklayamamasına neden olmuş ve adeta bir dönemin sonunun geldiğinin habercisi olmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan teorilerin hareket noktası Klasik iktisada diğer bir ifade ile liberal düzene dönüş olmuştur. Doğal olarak tartışılan konuların başında devletin ekonomide kapsayacağı hacim olmuştur. Genel olarak ekonomide devletin yerinin, Keynesyen analize karşı çıkmanın bir gereği olarak, küçültülmesi ve piyasa ekonomisinin hakimiyeti önerilmiştir.

Neo-liberalizmin amacı, devlet müdahalesinin minimal düzeyde olduğu bir toplumda kendi kendine işleyerek, kendine özgü kurallarıyla süreklilik gösteren piyasa mekanizmasını oluşturmaktır. Devlet müdahalesinin minimal düzeyde tutulması düşüncesi, sadece piyasa mekanizması ile sınırlandırılmamalıdır. Toplumsal ve siyasal sistemde de devlet müdahalesi pek az istenen bir durumdur. Devlet müdahalesinin olmadığı bir sistemde bireyler kendilerini daha iyi ifade edip, özgür olacaktır (Kurt, 2006: 200).

Yaşana bu süreç, Keynesyen okulun popülaritesini yitirmesine neden olmuştur. Neo – liberal akımlar, piyasaya müdahalenin gereksizliğine savunmuş ve bu durumu bir seviye daha yukarı çıkararak, piyasaların kendi seyrinde çalışmasını engelleyen tüm düzenlemelerden kaçınılması gerekliliği üzerinde durmuş diğer bir deyişle, piyasanın doğal düzeninde işlemesi için bir gereken her şeyin yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu durum aslında liberalizme dönüş sürecidir ve bunun tek sebebi devletin - Keynesyen öneri ile - piyasaya müdahalesi değildir.

Yeniden liberalizme geçişi gerektiren nedenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Mazgit, 1993: 167):

- Mali dengenin bozulması
- Verimliliğin azalması
- Toplumda ilişki ilkesinin yerleşmesi
- Ekonomik dinamizmin azalması

İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle gelişmiş ülkelerde süregelen “refah devleti” süreci stagflasyon nedeniyle toplumsal taleplere karşılık verememiştir. Bu nedenle İngiltere, Amerika gibi piyasa sistemi konusunda öncü ülkeler Neo – Liberal önerileri kabul eden ve uygulamaya başlayan ilk ülkelerdir. Bahsedilen bu ülkelerde süreç doğal olarak devletin ekonomideki konumun belirlemekle başlamış ve ilk

yapılan devletin ekonomideki ağırlığını azaltmak olmuştur. Söz geçen iki ülkenin de özelleştirme uygulamalarının öncülerinden olması tesadüf değildir.

1.1.5.1. Arz Yanlı Ekonomi

Talep yönlü teorileri ile 1929 Buhranı'nın aşılmasında önemli katkıları olan Keynesyen Teoriye ilk tepki Arz Yanlı İktisat ile gelmiştir. Jude Wanniski, Robert Mundell, Arthur Laffer'in öncülüğünde gelişen Arz Yanlı İktisadın devletin ekonomideki konumu ile ilgili görüşleri şöyledir; kamu kesimi tekel konumundadır ve bu durum piyasa optimalitesini dolayısıyla da ekonominin etkinliğini bozmaktadır. Bununla birlikte Keynes'in kısa dönem istikrarı sağlamaya yönelik politika önerileri de bu akım tarafından eleştirilmiştir.

Özellikle 1980 sonrası kabul gören Arz Yanlı iktisatçılara göre, devletin ekonomi politikalarını uygularken temel hedefi, serbest piyasa mekanizmasının engelsiz çalışmasını ve ekonominin potansiyel büyüme hızına erişmesini sağlamak olmalıdır. Müdahalelerin azaltıldığı, çalışma ve yatırım isteğinin arttırıldığı, büyüme odaklı bir iktisat politikası önerilmektedir.

Arz Yanlı İktisat, toplam talebin etkilenmesi açısından maliye politikasına ağırlık vermeyi anlamlı bulmamaktadır. Devlet harcamaları, toplam vergi gelirleri ve bütçe açığı değişkenlerini, istihdam, üretim ve gelir ile ilgili amaçlara ulaşmak açısından güvenilir bulmayan Arz Yanlı İktisat'ın, Keynesyen Teori'ye yönelik önemli bir eleştirisi de; "iktisat politikasının kısa vadede istikrar sağlamak gibi amaçların yerine, daha anlamlı ve ulaşılması mümkün amaçları benimsemesi" yönünde olmuştur (Savaş, 2007: 181).

1.1.5.2. Monetarizm (Parasalcı Yaklaşım)

Keynesyen iktisat politikalarına karşı çıkan iktisatçıların başında Chicago İktisat Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Milton Friedman gelmektedir. Friedman 1940'lı yılların sonlarından itibaren yayınladığı birçok eserinde Keynesyen Yaklaşımı şiddetle eleştirmiş ve Keynesyen Yaklaşımına karşı para politikası araçları üzerinde durmuştur. Monetarizm, "üretim ve fiyatların belirlenmesinde birincil

önemli faktörün para olduğunu savunan çağdaş iktisadi düşüncedir” (Aktan, 2004:165).

Monetarist iktisat, ekonomik sorunların merkezine devleti ve onun artan harcamalarını koymuştur. Yani, ortaya çıkan enflasyon temelli ekonomik sorunların temel sorumlusu devletin yaptığı gereğinden fazla harcamalardır, bu harcamalar ekonomideki para arzını arttırarak enflasyona sebep olmaktadır tezini savunmaktadır. Bununla birlikte bahsedilen süreçte devlet, ekonomideki büyüme oranını dikkate almadan harcama yapmış ve bunu finanse etmek hem vergi oranlarını hem de faiz oranlarını yükseltmiştir. Böylece özel sektör dışlanmış ve ekonominin dinamikleri işlemez olmuştur.

Monetarizm, söz konusu olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına devletin piyasa müdahalesini terk etmesini önermiştir. Para arzındaki ve vergi oranlarındaki yükselişin engellenmesi gerekliliğini savunan Monetarist akım, uluslararası düzeyde para ve sermaye akımını engelleyecek tüm unsurların ortadan kaldırılması yani serbest dış ticaretin ve sermaye hareketliliğinin sağlanması gerekliliğini savunmuştur.

Monetarist iktisadi yaklaşım tüm iktisadi düşünceler okullarında olduğu gibi farklı özelliklere sahiptir. Bunlar;

- Para arzı, nominal milli gelir büyüklüğünün temel belirleyicisidir
- Fiyatlar ve ücretler esnektir
- Özel sektör istikrarlıdır
- Ekonomide doğal bir işsizlik oranı mevcuttur (Eker vd., 2009: 69)

M. Friedman’ın düşüncelerinden kaynaklanan Monetarizmin teorik yapısının başlıca şu dört nokta etrafında toplandığı görülmektedir: İlk olarak ekonomik yaşamı etkileyen temel faktör parasal değişimlerdir. Bu görüşe göre toplam talebi dolayısıyla üretimi, istihdamı ve genel fiyat seviyesini belirleyen temel unsur para arzında meydana gelen değişimlerdir. İkinci olarak para arzında meydana gelen değişimlerin ekonomiye yansımaları, genellikle mikro karakterde olup, aktif varlığın fiyat ve getiri oranlarındaki değişimler nedeniyle yeniden düzenlenmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Üçüncü olarak ekonominin istikrarını bozan etkenlerin çoğu, hükümetlerin izlediği maliye politikasından ve para politikasından ve para otoritelerinin firmalar ve kişiler arasında yaratıcı takdiri uygulamalardan

kaynaklanmaktadır. Son olarak amaç değişkenlerle araç değişkenler arasındaki ilişkilerin analizinde az sayıda denklemden oluşan küçük modellerin kullanılması daha güvenilir ve ekonomik sonuçlar vermektedir (Savaş, 2007: 872).

Monetarizm'e göre devlet, hukuk vasıtasıyla düzenleyici ve denetleyici aynı zamanda özel mülkiyet haklarının koruyucusudur. Bununla birlikte ekonominin işleminde parasal çerçeveyi sağlayan kurumdur. Ancak devlet üzerine düşen bu görevleri piyasanın isteklerine göre düzenleyemezse bütün sorunların da ana kaynağı haline gelir.

Ekonomik özgürlüğün siyasal özgürlüğün de gelişimine katkıda bulunacağını savunan M. Friedman, devletin fiyat, ücret, faiz, kira kontrolleri, petrol ve şeker kotaları v.b ithalat kotaları ile ihracat kısıtlamaları, belli girişimlerde ruhsat sınırlamaları, tarım sektöründe taban destekleme fiyatları, konut yapımını desteklemeye yönelik yardım programları gibi pek çok iktisadi düzenlemeyi gerçekleştirmemesi gerektiğini, savaş dönemleri dışında erkeklerin askere alınmaması ve sosyal güvenlik programlarının uygulanmaması gerektiğini, bunu yanında radyo televizyon gibi iletişim araçlarının kontrolünün, toplu konut yapımı ve posta hizmetleri gibi birçok alanı kapsayan devlet tekellerinin ortadan kaldırılması gerektiğini de belirtmektedir (Bingöl, 2003: 50).

Monetarizm'in kurucusu Friedman'a göre devlet değil ama özel sektör istikrarlıdır ve ekonominin dengeye gelmesini engelleyen unsurlar dış müdahalelerdir. Bu dış müdahalelerin temelinde ise kamu sektörünün olması devletin ekonomiye müdahale etmemesi sonucunu ortaya çıkarır. Bu durumda oluşturulacak iktisat politikasında temel sorun piyasa ile devletin sınırlarının belirlenmesidir.

Monetaristler devleti ekonomik hayattan tasfiye etmekle birlikte devlete bir kısım görevler de yüklemişlerdir. Devlet, vatandaşlarının iç ve dış güvenliğini, adalet ve düzenin sürekliliğini sağlamalı, özel anlaşmalara uyulmasını, rekabetçi piyasaların güçlendirilmesini ve para sisteminin kontrolünü amaçlamalıdır. Ayrıca bazı yüksek maliyetli veya dışsallık yaratan ve tüm toplumun yararına olan hizmetleri üstlenmelidir (Yay, 2001: 205).

Friedman, devlet kontrolü ve müdahalesinde iki noktaya dikkat çekmektedir;

- i. Devlet faaliyetleri çeşitli alanlarda (konut yapımında, beslenmede ya da giyimde, sağlık ve temizlik hizmetlerinde) tek tip

standartlar getirerek etkinlik sağlasa da çeşitliliği ve çok sesliliği ortadan kaldırmaktadır.

ii. Sadece iktisadi faaliyetlerde değil insan yaşamının başka alanlarında (bilim, sanat, kültür gibi gönüllü işbirliği, deneme – yanılma ve kabul etme - red etmeyle gelişen alanlarda) “görünmez elin” işlerliğini bozmaktadır (Friedman 1980: 44 - 47).

Friedman, iktisadi özgürlüğü bireysel özgürlük ile bağdaştırmıştır ve politik özgürlüğün gerek şartı olarak ifade etmiştir. O’na göre iktisadi özgürlük, kişinin belirlenen ekonomik kurallar çerçevesinde özgürce ekonomik faaliyetlerini sürdürmesidir. Politik açıdan en güçlü konumda olan devletin geri kalanların özgürlüğünü kısıtlamaması bu sürecin en önemli parçasıdır ve iktisadi özgürlük ne kadar geniş yer kapsıyorsa toplumsal özgürlük de o ölçüde sağlanıyordur.

Monetaristler, serbest piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiği sayesinde istikrarlı bir model olduğunu, devletin ekonomiye müdahalesinin optimal kaynak dağılımı ve gelir bölüşümünü bozduğunu, ekonomik alanda konjonktürel dalgalanmalar oluşturan en önemli etkeni beklenmeyen parasal değişimler olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bağlamda serbest piyasa ekonomisinin işlerliğinin hüküm sürdüğü liberal bir toplumda, devletin ekonomik alanda en önemli işlevi para arzının kontrolü olmaktadır. Monetarist anlayışa göre bir ekonomideki istikrarsızlıkların temelinde uygulanan yanlış iktisat politikaları gelmektedir. Uzun dönemde ekonomik istikrarın sağlanması optimum para miktarı kuralının gerçekleşmesine bağlı bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerdeki dalgalanmaların temel nedeni para arzındaki istikrarsızlıklardır. Birçok ülkede para arzının bu kuralı tanımaz bir biçimde genişletilmesi yüksek enflasyon veya hiperenflasyona neden olmaktadır. Bu bağlamda, eğer para arzı cari ekonomik koşulları göz önünde bulundurarak, yıllık sabit bir oranda arttırılır ise ekonomideki istikrarsızlık büyük ölçüde önlenmiş olacaktır. Bu nedenle devlet ekonomi alanının dışında tutulmalı ve bu alan piyasa ekonomisine bırakılmalıdır (Öztürk, 2007: 69). Bu anlamda başvurulan yöntemlerin başında KİT’lerin özelleştirmesi gelmektedir.

1.1.5.3. Neo – Avusturya Okulu

“Avusturya İktisat Okulu” Frederich VonHayek, Fritz Machlup, Oskar Morgenstein, Hans Mayer ve Ludwig von Mises gibi iktisatçılarca savunulmuştur. Ekol, Carl Menger, Leon Walras, Frederichvon Wieser ve Eugen F. Von Böhm-Bawerk’in temsilciliğini yaptığı “marjinalist iktisat” anlayışına dayanmaktadır. Avusturya İktisat Ekolü ekonomik pozitivizme ve deneyciliğe karşı alternatif bireyci metodolojik yaklaşımı savunmakta ve tüm ekonomik ve sosyal sorunlara piyasa ekonomisi ilkelerinin uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu ekolü diğer ekollerden ayıran temel fark ise, piyasanın farklı bir şekilde kavramsallaştırılmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2007: 77).

Devlet eliyle yapılan düzenlemelerin doğru hamleler olmadığına inanan Avusturya Ekolü, bu düzenlemelerin kaynak dağılımını bozduğunu ve küçük işletmelerin olumsuz etkilendiğini öne sürmektedir. Özellikle Hayek kamu hizmetinin özgürlük için en büyük tehlike olduğunu ifade eder.

Avusturya Ekolü, piyasanın devlete önceliğini aşağıdaki iki maddeye bağlar; (Aktan, 1999: 75)

- Piyasanın doğal düzeyi mal, hizmet ve ödüllerin dağılımı yönünden rasyonalitesi en yüksek sistem olmasıdır.
- Devletin bütün piyasayı merkezden yönetecek ve akılcı bir şekilde planlayacak bilgi donamından yoksun olmasıdır. Bunun için de devlet piyasaya müdahale yerine hukukun uygulanmasını sağlamalıdır.

Çalışmalarında bireysel özgürlüğün önemine vurgu yapan Hayek, devletin temel görevinin bireysel özgürlüğü korumak olduğunu savunur. Toplumu oluşturan hiçbir bireyin üzerinde baskı olmamalı diyen Hayek, siyasi ve ekonomik özgürlüğün her bireyin doğal hakkı olduğunu ifade eder. Doğaldır ki her liberal gibi Hayek de özel mülkiyetin ve piyasa ekonomisinin gerekliliğini savunmakta ve devletin sosyal yaşamdaki yerinin minimum olması gerektiğini söylemektedir.

Piyasa, bireylerin kendi amaçlarını gerçekleştirme peşinde koşarken, davranışlarını başkalarınıninkiyle uyumlaştırmalarının bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkan bir düzen olarak algılanmaktadır. Bireyler akılcı aktörler olup, amaçları gerçekleştirecek araçları bilinçli olarak seçmekte ve refahlarını arttırmanın yollarını

aramaktadır. Ekonomik eşgüdümün, uyumluluğun ve dengenin oluşumu ancak piyasa mekanizması sayesinde söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, devletin ekonomiye müdahale etmesi gereksizdir. Devlet müdahaleleri hem verimsizdir, hem meşru değildir ve hem de irrasyoneldir. Devlet müdahaleleri ekonomik istikrarı bozmakta, ekonomiye zarar vermekte ve özünde sosyalizme geçişin ılımlı adımları görülmektedir. Devletin birey ve onun tercihleri ile oluşturulan doğal dengeye müdahale etme hakkı yoktur. Çünkü devlet müdahalesi olmaksızın rasyonel bir şekilde kişisel çıkarlarının azamileştirme gayreti içerisinde olan bireyler, aynı zamanda toplumsal çıkarı da sağlamaktadır. Bu nedenle bireylerin davranışlarını değiştirmeye zorlamak ya da onları diğer bireylerin ve toplumun faydasını göz önünde bulunduran tercihler yapmaya zorlamak uygun değildir. Devletin piyasayı özellikle zor durumda olanların durumlarını iyileştirmek için bile müdahalede bulunması geçerli değildir. Serbest piyasa devletten çok daha güvenilir bir yoldur ve kısa dönemde olmasa dahi uzun dönemde piyasa tüm sorunları kendiliğinden çözmüş olacaktır. Serbest piyasa durumu iyi olanlar tarafından yapılan yatırım ve harcamalar, yoksullara iş ve daha iyi yaşam olanakları sağlamaktadır. Bu bağlamda 20. yy.'da yapılmış olan en büyük yanlışlık, sosyal refah devletinin toplumsal adalet programlarıdır. Bu programlar kaynakların dağılımını toplumun tümünün zararına olacak şekilde değiştirmiş bulunmaktadır. Refah devleti programları sizin sahip olduklarınıza başkalarının ortak olması demektir. İhtiyaç, arzu ve etkinlik gibi değerler adaleti gerçekleştirmekte iken esas alınan adalet kalıpları olmaktadır ve bu tür kalıplarla adaleti gerçekleştirmek ve refahı sağlamak amacıyla devletin ekonomiye müdahale etmesi bireylerin negatif mülkiyet haklarının çiğnenmesi sonucunu doğurmaktadır (Gül, 2006: 25-68).

1.1.5.4. Anayasal İktisat ve Kamu Tercihi Topluluğu

Tüm neo-liberaller bir piyasa düzeninin, kendisini korumak için belirli bir tür devlete ihtiyaç duyduğunu kabul eder. Serbest ekonominin kurumlarına yönelik, devamlı olarak nükseden direnişlerin ve engellerin üstesinden gelmek ve ayrıca, piyasanın başarılı ve meşru olması için gerekli olan piyasa dışı kurumları sağlamak için, serbest bir ekonomi etkin bir devlete gereksinim duyar. Bu gereksinim, belki de

neo-liberal düşüncenin temel özelliklerinden biridir. Ancak bu aynı zamanda, kendi içindeki çelişkilerinin ana kaynaklarından da birini teşkil eder (Gamble,2006: 22).

Kamu Tercihi yaklaşımı, toplumun siyaset tabanının oluşturan politikacılar, seçmenler, siyasi partiler ve çıkar grupları arasındaki ilişkileri politik karar alma sürecindeki davranışlarıyla birlikte iktisat, çerçevesinde inceleyen teorik bir yaklaşımdır. Teorinin temelinde bireylerin politik süreç içerisinde kişisel çıkarlarını / refahlarını maksimize edecekleri varsayılmaktadır. Daha kısa ifade etmek gerekirse Kamu Tercihi Teorisi, siyaset biliminin temel konularını iktisadın araçları ve teknikleri ile analiz etmektedir. Bu teorinin önemli teorisyenlerinden James Buchanan teoriyi şöyle tanımlar;

Kamu tercihi teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu tercihi, siyaset karar alma sürecinde rol alan kimselerin; örneğin, seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır (Aktan, 1990: 38).

Politikayı, toplumdaki herkesi kapsayan bir mübadele olarak tanımlayan bu teorinin temel ilkelerini şöyle sıralayabiliriz;

- Toplumdaki tüm kararların bireysel tercihler sonucunda ortaya çıkar
- Bireyler rasyoneldir ve seçmenler fayda, siyasi partiler oy, bürokrasi bütçe, çıkar ve baskı grupları rant maksimizasyonu peşindedirler.

Kamu Tercihi Teorisi'ne göre, devletin fonksiyonları genişledikçe siyaset karar alma sürecinde rol alan kimselerin çıkarlarının artması söz konusudur. Çünkü seçmenler daha fazla kamu hizmeti talep edeceklerdir. Bu talepler kamu kesiminin büyümesinin ilk nedenidir. Tekrar seçilebilme isteği, bütçenin büyümesini gerektirir. Büyüyen bütçenin finansmanı ise, vergilerle değil, vergi dışı gelirlerle finanse edilir. Çünkü verginin daha da artması seçmeni memnun etmeyecektir. Borçlanma yoluyla finanse edilen kamu hizmetleri uzun vadede ekonomide ciddi sorunları ortaya çıkarır. Yani Keynes'in önerdiği müdahaleci devlet, kamu sektörünün büyümesine ve ekonomik krizlere sebep olur bu durumda da devlet başarısız olarak kabul edilir.

Kamu Tercihi Teorisinin bir sonraki aşaması kabul edilen anayasal iktisat ise esasen hukuk ekonomi ve siyaset biliminin de içerisinde bulunduğu disiplinler arası bir teoridir. Kişilerin siyasi hak ve özgürlükleri olduğu gibi ekonomik hak ve özgürlükleri vardır. Anayasaların bu iki alanı da düzenlemesi gerekir.

Anayasal iktisada göre devletin temel görevleri anayasa ile belirlenmeli, en temel görevi ise anayasal normların uygulanmasını sağlamaktır. Bu kuralların konmasındaki amaç iktidarların keyfi kararlarını engellemektir. Anaysal İktisadın teorisyenlerden Gordon Tullock’a göre devlet bazı sorunların çözümü, bazılarının kaynağıdır.

Anayasal İktisat Ekolü’nde, devletin ekonomideki başarısızlığı uygulanan yanlış iktisat politikalarından doğabileceği gibi, bilgi eksikliğinden, uygulama hatasından, baskı ve çıkar gruplarının hükümet üzerindeki etkilerinden ya da politikayı belirleyen ve uygulayan kişi veya kişilerin çıkar endişesinden de kaynaklanabilmektedir (Savaş, 2000: 127-128).

Anayasal iktisat teorisinin ulaştığı sonuç devletin ekonomi içindeki yerinin sınırlandırılmasıdır. Bu sonuç daha önce bahsedilen tüm liberal ve neo – liberal görüşlerle paraleldir.

Devletin ekonomide düzenleyici, denetleyici ve girişimci olmasının verdiği rahatsızlık, liberasyon – deregülasyon – özelleştirme döngüsü ile giderilmek istenmiştir. Modern zamanlara ait tüm liberal düşünceler Keynes temelli itirazlarını dile getirmiş ve bir an önce ekonomideki devlet ağırlığının minimum düzeye indirilmesini savunmuşlar ve IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar öncülüğünde uygulamışlardır. Böylece piyasa ekonomisinin gerçekleşmesi yolundaki en büyük engel olan KİT’ lerin özelleştirilmesi fikri daha da popüler hale gelmiştir. Bu fikirler çerçevesinde lideri olduğu ülkede özelleştirme uygulamaları yapanlar arasında Margaret Teatcher, Ronald Reagan, Jacques Chirac, Turgut Özal gibi isimleri sayabiliriz.

1.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI: TANIMI, ÖZELLİKLERİ GEREKÇELERİ, İLKELERİ VE YÖNTEMLERİ

1.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)

1.2.1.1. KİT’lerin Tanımı ve Özellikleri

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT) ile Kamu İktisadi Kuruluşu’nun (KİK) ortak adıdır. Bu çerçevede öncelikle bu iki kavramı tanımlayalım;

İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT): Tüm sermayesi devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek amacıyla kurulmuş teşebbüslerdir. Bu kurumlar, bankacılık alanında sermayelerinin en az %51’inin devlete ait olması şartı ile Anonim Şirket şeklinde de kurulabilirler. Bu kuruluşların amacı ekonomik ihtiyaçlara uygun olarak, verimlilik ve karlılık ilkeleri doğrultusunda kendi aralarında ve ülke ekonomisi ile uyum içinde çalışarak sermaye birikimine yardımcı olmak ve daha fazla kaynak yaratmaktır.

Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK): Sermayesinin tamamı kamuya ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, teşebbüslerdir. KİK ‘ler karlılık ve verimlilik ilkesine göre çalışmak durumunda olan İDT’ lerden farklı olarak; yerine getirmekle yükümlü oldukları görevler ve kamu hizmetlerini ekonomik ve sosyal gerekleri sağlayacak şekilde verimlilik ilkesi doğrultusunda yürütme imkanına sahiptirler.

Özelleştirmenin tek olmasa da en önemli hedefi Kamu İktisadi Teşebbüsler (KİT)’ dir. “Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT)” kavramı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel olarak kamusal kaynakları kullanmak suretiyle yukarıda belirtildiği gibi ekonomik alanda faaliyet gösteren “Kamu Kuruluşları”nı ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu kavramın içeriğinin, tarihsel süreç içerisinde önemli farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

Avrupa Kamu Teşebbüsleri Merkezi (CEEP) KİT’i; mal ve hizmet üretmek üzere kurulmuş olan, mali olanaklarının yarıdan fazlası merkezi veya yerel kamu idareleri tarafından sağlanan veya işletme sonuçlarından bu idarelerin sorumlu

bulunduğu ve bunlar tarafından denetlenen girişimler olarak tanımlamaktadır (Sayıştay, 2012:1).

1.2.1.2. KİT’lerin Kuruluş Nedenleri

KİT’lerin temel amacı, özel girişimler gibi kar maksimizasyonu değil sosyal fayda maksimizasyonudur.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde KİT’lerin kuruluş amaçları:

- Özel sektöre öncülük etmek,
- Ekonomik kalkınmayı sağlamak,
- Tekelleri devlet eliyle işletmek,
- Özel sektörün başaramayacağı veya giremediğı işleri yapmak,
- Ekonomiye yön vermek,
- Gelir dağılımını düzenlemek, olarak sıralanabilir

Türkiye’de KİT’lerin kuruluş nedenleri ortaya konulurken, uzun süren bir savaşın sonucunda yeni kurulan devletin iç ve dış güvenlik sorunları ile ayrıca, savaşın getirdiğı olumsuzlukların biran önce giderilme zorunluluğı da dikkate alınmalıdır. Bu husus, Sümerbank’ın kuruluşuna ilişkin, 03.06.1933 tarih ve 2262 sayılı Kanun` un gerekçesinde yer alan “Milli ihtiyaç ve menfaatlerimizin mübrem kıldığı sanayi şubelerinin bir an önce tahakkuk ettirilmesi ve iktisadi istihşalat ve emniyetimizle memleketimizin umumi muvazenesini koruyacak olan bu sanayileşme hareketine hız verilmesi için bütün milli kuvvet ve menba unsurlarından en çok istifade etmek lazım geldiğı...” şeklindeki ifadelerde açık biçimde görölmektedir (Sayıştay, 2012: 4).

1.2.1.2.1 Ekonomik Nedenler

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, genellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme sürecini başlatmak ya da hızlandırmak amacıyla kurulmuşlardır. Bununla birlikte özel sektörün karlılık esasları nedeniyle faaliyette bulunmayı uygun bulmadığı sektörlerde öncülük etmek ve toplumsal ihtiyaçları karşılamak adına KİT’ler var olmuştur.

1.2.1.2.2. Siyasal Nedenler

KİT'lerin kuruluş nedenleri ülkenin siyasi/ekonomik yönetim şekliyle de doğrudan ilişkilidir. Liberal ekonomik yapıyı baz almayan diğer bir ifade ile sosyalist ekonomik düzeni benimseyen ülkeler için KİT'ler mülkiyetin devlette olduğunu ifade ederken, serbest piyasa ekonomisini benimsemiş yapılar için özel sektörü teşvik etme amacı ile temelleştirilmişlerdir.

1.2.1.2.3. Sosyal Nedenler

KİT'ler sadece ekonomik amaçlar güderek kurulmazlar. En başta sosyal devlet ilkesi gereği toplumsal eşitliği ve toplumsal çıkarları gözetmek amacıyla KİT'ler kurulurlar. Örneğin, ülkenin sanayi alanında gelişmemiş bir bölgesinde KİT kurmak oranın ekonomisine katkı sağladığı gibi, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azalmasına da imkan vermektedir. Bu anlamda devlet, gelir dağılımının düzenlenmesi, bölgesel dengelerin sağlanması ve istihdamın yükseltilmesi gibi sosyal amaçlı politikaları oluştururken KİT'lerden yararlanır.

1.2.2. Özelleştirmenin Tanımı Ve Gerekçeleri

Özelleştirme (privatization) sözcüğü ilk defa 1983 yılında Webster's New Collegiate Dictionary'nin 9. baskısında yer almış ve "özel hale getirmek, sınai veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti, kamu kesiminden özel kesime aktarmak" olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün ilk kullanılışı ise, Peter F. Drucker'ın 1969 yılında basılan "The Age of Discountinuity" isimli eserinde "reprivatization" şeklinde olmuş, 1976 yılında ise Robert W. Poole bu terimi, "privatization" olarak kısaltmış ve "Reason Foundation" isimli çalışmasında kullanmıştır (Öztürk, 2007: 7).

Birçok kavramda olduğu gibi özelleştirmede de tek bir tanımlama yapılamamıştır. Literatürde dar ve geniş anlamda birden çok tanım yer almaktadır. Genellikle KİT'lerin özel sektöre satılması şeklinde ifade edile dar tanım, kamusal mülkiyetin olduğu tüm fiziki varlıkların ya da hizmet üretim/dağıtımının özel sektöre satılması olarak genişletilmektedir.

Çetinkaya ise özelleştirmeyi, devletin ekonomik nitelikte olan ve özel kesimin karşılayabileceği tüm mal ve hizmetlerin üretiminden çekilmesi olarak değerlendirirken, özelleştirmeyi sadece devletin iktisadi işletmelerinin özele devredilmesi uygulamaları ile kısıtlamamak gerektiğini belirtmektedir (Çetinkaya, 2001: 167).

Bir başka özelleştirme tanımı ise dar ve geniş anlamda şöyle yapılmıştır.

Dar anlamda özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerinin yönetiminin ve mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu devir işleminin sınırlarının ne kadar olacağı konusunda farklı görüşler vardır. Buna göre, bir görüş dar anlamda özelleştirme için kesinlikle bir mülkiyet devrinin gerçekleşmesi ve mülkiyet devri işleminin özelleştirilecek kamu kuruluşunun toplam sermayesinin en az %51'i kadar bir bölümüne eşit olması gerektiği vurgulamaktadır. Buna karşılık diğer bir görüş ise, özelleştirmenin %51'lik bir pay ile sınırlanamayacağını, daha düşük oranlarda yapılan mülkiyet devrinin de özelleştirme olarak kabul edileceğini savunmaktadır (Shackleton, 1984: 59).

Özelleştirme en geniş anlamıyla, devletin ekonomideki etkinliğinin en aza indirilmesi, diğer bir deyişle kamu kuruluşlarının faaliyetlerinin sınırlandırılması veya tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Bu anlamda, müessese, bağlı ortaklık ve işletmelerdeki kamu paylarının satışının yanı sıra bu kuruluşların özel kesime kiralanması, yönetiminin devri, kamu mal ve hizmetlerin üretimi için özel sektörle sözleşme yapılması şeklindeki uygulamalar da özelleştirme kapsamında değerlendirilmektedir (Kay ve Thompson, 1986: 18).

Atasoy ise konuya şöyle değerlendirmiştir;

Özelleştirmenin tanımlaması; “Kamu mülkiyetindeki işletmelerin özel sektöre devredilmesi işlemi” olarak yapıldığında, bu tanımlama katı tanımlama veya dar kapsamlı tanımlama olarak nitelendirilmektedir. Bu tanımlamada özelleştirme faaliyetleri kamu iktisadi teşebbüsleri ile sınırlı tutulmaktadır. Dar anlamda özelleştirmede, kamu iktisadi teşebbüslerinin özel sektörde devri kısmen olabileceği gibi, tamamen de olabilmektedir. Kamu işletmelerinin tamamen özel sektöre devri söz konusu ise bu katı özelleştirme olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak özelleştirme tanımlamasında ise kamu işletmelerinin içine özel sektörün girmesi söz konusu olmaktadır. Bu tanımlamaya örnek olarak işletmenin kamu sektöründen çıkarılmadan

hisse senetlerinin bir kısmının özel sektöre satılması yoluyla sonuçta karma bir şirket oluşturulması olarak verilebilir. Bu yapıda KİT, eğer hisse çoğunluğu kamuya ait ise bir kamu şirketi, özel sektöre ait ise iştirak haline gelmektedir (Atasoy, 1993: 182).

Özelleştirme kavramının isim babası Drucker ise konu hakkındaki görüşlerini şöyle özetlemiştir;

Devlete ait olmayan kuruluşların devletten daha iyi ya da onun kadar iyi olarak yapabilecekleri ne varsa, bunlar hiçbir zaman devletçe yapılmamalıdır. Önemli olan, yapılacak etkinliğin amacı kar etmek olan ya da karın en azından bir ölçü sayıldığı ticari bir iş olarak düzenlenip düzenlenmemesi değildir. Önemli olan, devlet tarafından yürütülmemesidir. İzlenebilecek bir yol özelleştirme değildir. Bir başka yol ise, devleti iş yapar durumdan bir şeyler temin eder duruma getirmek, işi dışarıdan bulunacak müteahhitlere, devletçe belirlenecek standartlara uygun olarak yaptırmaktır (Drucker, 2000: 70).

Özelleştirmede ortak bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamasının nedeni özelleştirmenin temelde ekonomik ancak olumlu ya da olumsuz hem ekonomik hem de sosyal sonuçlar doğuran bir değişim süreci olmasıdır. Bu durum toplumdaki her kesimin kavrama farklı açılardan yaklaşmasına onu farklı algılamasına sebep olmaktadır. Örneğin sendikal bakış açısıyla özelleştirme ile sanayici kapitalistgrup açısından özelleştirme farklı anlamlar ifade edebilir.

Özelleştirme üzerinde ortak bir tanım olmasa da genel kabul gören düşünce, kamu sektörü ile özel sektör arasında, kamudan özele doğru bir alışverişin olduğudur. Burada değinilmesi gereken bir konu da bahsedilen değişimin aynı zamanda sosyal/toplumsal sonuçlarının olduğudur. Bir üretim faaliyetinin, temel amacı sosyal fayda yaratmak olan bir işletmeden temel amacı kar olan bir işletmeye geçmesi işleminden toplumun etkilenmemesi imkansızdır

Genellikle özelleştirme dendiğinde akla ilk KİT'ler gelir ancak merkezinde KİT bulunmasına rağmen gerek konusu ve gerekse de kapsamı KİT'lerin özelleştirilmesini aşmaktadır.

Özelleştirmenin kapsadığı konular dört noktada toplanabilir (Akalın, 2003: 213)

- Sosyal mallardan fiyatlandırılmaları mümkün olanların fiyatlandırılması,
- Fiyatlandırılmaları mümkün olmayanların arzının özel sektörçe yapılması,

- Deregölasyon,
- KİT'lerin özelleştirilmesi.

Özelleştirmenin temel gerekçesi, devletin ekonomideki ağırlığını azaltarak piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ise özelleştirmenin felsefesini “devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir” olarak ifade etmektedir.

Dünya’da ise özelleştirme uygulamalarının gerekçeleri ve bu gerekçelerin öncelikleri farklılık göstermiştir. Çünkü uygulanacak politikalar ülkenin ekonomik koşullarına, uyguladığı ekonomi politikalarına, hukuki yapısına ve kabul ettiği ideolojiye ve toplumsal yapıya bağlıdır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nin özelleştirmeye ilişkin kararında, özelleştirmenin amaçları aşağıdaki şekilde açıklanmıştır (Tan, 1992: 27–64):

- Verimliliği artırmak
- Fiyatları düşürmek
- Kıt kaynakları topluma etkin biçimde dağıtmak
- Açık veren KİT’lerin kamusal faaliyetler konusunda devlet bütçesini küçültmek
- Gelir sağlamak
- Kamuda çalışan insan sayısını azaltmak
- Kamu kesiminde tekel konumunda olan kamu sendikalarının etkinliğini azaltmak

Özelleştirme gerekçeleri adına daha geniş anlamda başka bir portre Vickers tarafından çizilmiştir.

Ona göre özelleştirme politikaları şu gerekçelere açıklanabilir (Vickers, 1988: 157):

- I. Piyasada rekabeti oluşturarak, ekonomik etkinliği sağlamak
- II. Kamu kesimi üzerindeki yükü hafifleterek, kamu kesimi borçlanma gereksinimini küçültmek
- III. Piyasa karar süreçlerinde kamu kesimini taraf olmaktan çıkarmak

IV. Satışlar yolu ile gelir sağlayarak, diğer harcama kalemlerinde rahatlık sağlamak

V. Çalışanları da pay sahibi yaparak; mülkiyetin tabana yayılmasını sağlamak

VI. Borsa hacmini genişleterek, etkinliği artırmak

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere özelleştirme sadece devlet sektörü – özel sektör değiş tokuşu değildir. Piyasanın birçok dinamiğini aynı anda etkileyen ve olumlu/olumsuz birçok sonucu doğuran bir süreçtir. Bu nedenle özelleştirmeyi bir tek gerekçeye bağlamak eksik olacaktır. Buradan hareketle bundan sonraki bölümde özelleştirme gerekçeleri; ekonomik, mali, sosyal, ideolojik – siyasi gerekçeler olmak üzere dört başlıkta toplanacaktır.

1.2.2.1. Ekonomik Gerekçeler

1.2.2.1.1. Serbest Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırmak

Liberal iktisadi akımlar içerisinde de görüldüğü üzere, piyasa ekonomisinin işlemesi için gerekli olan temel unsur devletin ekonomik faaliyetlerde bulunmamasıdır. Eğer gerçekleşirse, devletin ekonomiden çekilmesi kaynak kullanımı, gelir dağılımı gibi konularda etkinlik sağlanacak yani tam rekabet piyasası şartları yerine getirilecek dolayısıyla da ekonomik verimlilik artacaktır. Bahsedilen bu durumu gerçekleştiren piyasa ekonomisi iken süreci hantallaştıran kamu sektörü olarak kabul edilir.

Özellikle KİT’lerin özelleştirilmesini savunan görüşler “devlet tekeli” kavramının serbest piyasayı engellediğini ifade eder, her tekel gibi bunun da refah maksimizasyonunu engelleyeceğini öne sürerler. Bununla birlikte KİT’ler konjonktürel değişimlere duyarsız kalabilirler çünkü iflas etmek ya da zarar etmek gibi bir kaygıları yoktur ve genel bütçe desteklidirler. Bu süreç hakim iktisadi görüşlerin ulaşmaya çalıştıkları tam rekabetin sağlanmaması anlamına gelir.

KİT’lerin ekonomide bulunması, aynı zamanda ekonomiye devletin müdahalesi anlamına gelmektedir. Bu ise Klasik öğretinin önerdiği tam istihdam dengesinin sağlanmaması anlamına gelmektedir. Özelleştirme KİT’lerin piyasa

koşullarında faaliyet göstermelerini sağlamak yoluyla piyasa ekonomisini güçlendirecektir.

Özelleştirmenin piyasa ekonomisinin oluşmasına verdiği katkı, devlet fiyatlandırması yerine piyasa fiyatlandırması, maliyetleri aşağıya çekecek bu da genel fiyat düzeyinin düşmesine ve anti enflasyonist etki yaratarak ekonominin dengeli büyümesine katkı sağlayacaktır argümanı ile de desteklenmiştir ancak buradaki bir eleştiri Türkiye özelinde dahi özel sektörün ürettiği mal genellikle kamunun ürettiğinden pahalıdır ve bu gerekçe uygulamada çoğu zaman geçerliliğini yitirmektedir.

Diğer taraftan özelleştirmenin ekonomide rekabeti oluşturarak kaynak kullanımı ve kaynak dağılımında etkinliği sağlayacağı görüşü teorik olarak doğru ancak uygulamada geçerli değildir. Çünkü kamu işletmelerinin büyük ölçekli olması, geniş halk kesimlerinin yeterli tasarrufa sahip olmaması ve gelir ihtiyacı nedeniyle blok satışlara öncelik verilmesi gibi koşulların olduğu durumlarda kamu tekelleri özel tekellere dönüşmektedir (Önder, 1994: 23). Bahsedilen bu süreç aynı zamanda sermayenin tabana yayılması amacının gerçekleşmesini engellemektedir.

1.2.2.1.2. Sermaye Piyasasının Gelişimini Hızlandırmak

Özelleştirme ile devletin ekonomideki sınai ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi hedeflenirken, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerindeki KİT finansman yükünün azaltılması, aynı zamanda sermaye piyasasının geliştirilmesi ve atıl tasarrufların ekonomiye kazandırılması, bu yolla elde edilecek kaynakların altyapı yatırımlarına kanalize edilebilmesi mümkün olacaktır. Bununla birlikte, hisse senedi ihracı yoluyla özelleştirme, sermaye piyasasının gelişmesini sağlayarak tasarrufların yatırıma dönüşmesini kolaylaştıracaktır.

Genellikle özelleştirmelerin halka arz vb. yöntemlerle gerçekleştirilmesi, hem sermaye piyasasının gelişmesi hem de sermayenin tabana yayılması için önemli bir hamledir. Bahsedilen bu sürecin sağlıklı yaşanabilmesi ancak borsa ve sermaye piyasalarının gelişmesi ile mümkündür.

1.2.2.1.3. Ekonomide Verimliliği ve Etkinliği Arttırmak

Tüm dünya ülkelerinde kamu sektöründeki ortalama verimlilik oranı hemen her zaman özel sektördekinden düşüktür. Kamunun verimliliğini yükseltecek çağdaş, teknolojik gelişmelerin yakından izlenmemesi, işgücü maliyetini yükselten siyasal tercihlili istihdam politikalarının uygulanması, ücretlerin düşüklüğü ve rasyonel yatırım programlarının uygulanmaması kamudaki verimsizliğin başlıca nedenlerindedir. Verimliliği artırıcı genel politikaların yanı sıra kamu sektörünün sınırlandırılması da bir yönde önemli bir etken olacaktır (Cevizoğlu, 1989: 28).

Kabul gören görüş, kamu sektörü teknolojik gelişmeleri yakından takip etmez bu nedenle de verimlilik, kalite artışı ve maliyet düşürücü yenilikleri ıskalar. Bunula birlikte, teknolojiyi kullanmaması, emek yoğun çalıştığını yani aşırı istihdamı ve aşırı istihdamın kaçınılmaz sonucu olan gizli işsizliği, torpille işe alımları beraberinde getirir. Sonuç olarak süregelen bu döngü verimsiz üretimi doğurur. Kamu sektöründeki bu olumsuzlukları gidermek için önerilen yöntem daha dinamik, teknolojiyi takip eden, sermaye yoğun üretim biçimini tercih eden, etkin ve verimli bir üretim sürecine sahip özel sektöre devri yani özelleştirmedir.

KİT'lerin, verimsiz çalışarak ekonomide etkinsizliğe yol açtıkları ve bunun da ancak özelleştirme ile giderilebileceği görüşüne karşılık, öğretilde karşı yönde görüşler de ortaya çıkmıştır. Buna göre, herhangi bir işletmenin ulusal ekonomiye katkısı, karla değil katma değerle ölçülebilir. Karlılığın en iyi dağıtım aracı olduğu düşüncesi ancak piyasa mekanizmasının eksiksiz işlediği, rekabetin tam olduğu, istihdam ve kaynak kullanımının yüksek gerçekleştiği varsayımına dayanmaktadır. Özelleştirmenin etkin kaynak dağılımını sağlayacağına ilişkin görüş de karlılık ölçütünün işlerliğine bağlıdır. Oysa günümüzde oligopolcü yapılar mevcuttur. Bu yapı içinde karlılık, teoride öngörülen varsayımlar geçerli olmadığı için etkin bir gösterge ve ölçüt olmaktan uzaktır (Önder, 1994: 24).

Burada tartışılan bir konu da etkinliğin ve verimliliğin ölçüm şeklindedir. Özelleştirme ile etkinlik artışı sağlayabilmek ancak özelleşen sektördeki piyasa şartlarına, özelleşen teşebbüsün davranışlarına bağlıdır. Düzenleme ve sübvansiyonlarla, rekabet açısından farklılık yaratılmazsa, kamu ile özel sektör arasındaki etkinlik farkının, önemsiz denilecek düzeylere ineceğini söylenebilir.

1.2.2.1.4. Yabancı Sermaye Giriş ve Döviz Girdisi Sağlamak

Özelleştirme sadece yurtiçindeki firmalar ile gerçekleşmez. Kamuya ait firmalara yabancı firmalar da talep göstermekte bu da yabancı sermayenin ülkeye girmesi anlamına gelmektedir. genelge savunulan görüş doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerli rekabeti arttıracığı, büyük yabancı firmaların ülkeye girişini sağlayacağı, milli ekonomiye ek kaynak girişi sağlayacağı, ürün ve süreç yenilikleri ve teknolojik gelişmeleri hızlandıracağı ve bunun KİT'lerin verimliliğini artıracığı da düşünülmektedir

Özellikle az gelişmiş ülkelerde ödemeler dengesinin sürekli olarak açık vermesi ve buna bağlı olarak döviz gelir – gider dengesinin negatif olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında özelleştirme, yabancı sermaye yatırımlarının girişini teşvik edecek ve bu yolla döviz girdisi de artacaktır. Yine yabancı sermaye sayesinde, ülke içinde tasarruf yetersizliği giderilerek yeni kaynak sağlanacak, uluslararası piyasalarla bütünleşilerek istikrar sağlanması ve üretimde modern teknoloji girdisi ile yönetim tekniklerinin transferi sağlanabilecektir (Alper, 1994: 32).

1.2.2.2. Mali Gerekçeler

Özelleştirmenin mali gerekçelerini üç alt grupta özetlenebilir;

1.2.2.2.1. Devlete Gelir Sağlamak

Özelleştirme uygulamalarının en önemli gerekçelerinden biri, özelleştirmenin sağladığı gelirdir. Türkiye’de son yıllarda olduğu gibi tüm dünyada da hükümetler özelleştirmeyi iç ve dış borçların kapatılmasında bir araç olarak kullanmaktadır. Burada önemle belirtilmesi gereken bir nokta, hükümetlerin özelleştirmeyi maliye politikası aracı olarak kullanmalarıdır. Özelleştirme sürekli kullanılabilecek dolayısıyla sürekli gelir sağlayabilecek bir araç değildir ve uygulanan/uygulanacak iktisat politikalarının özelleştirme üzerinden finanse edilmesi ya da kurgulanması uzun vadede çalışmayacaktır.

1.2.2.2.2.KİT’lerin Borç Yükünden Kurtulmak

KİT’ler birçok açıdan eleştirilmektedirler. En büyük eleştiriyi ise yüksek maliyetli üretim, aşırı istihdam gibi unsurlar nedeniyle müsrif davranmaları ve hükümetler üzerinde bir borç yükü yaratmaları nedeniyle alırlar. Bu durumda tercih edilecek iki temel yol vardır. Bunlardan birincisi kurumları birçok açıdan revize ederek daha verimli hale gelmelerini sağlamak ya da satmak.

Genellikle tercih edilen yol hem yükü hafifletmek hem de bir gelir elde etmek adına satmak yani özelleştirmektir.

Bu tercih doğal olarak daha kolaycı bir seçimdir ve hükümetler kısa vadeli planları, iktidarda kalma gayretleri, gelir elde etme istekleri nedeniyle kolay yol tercih etmektedir.

1.2.2.2.3.Vergileme Yapısını Değiştirmek

Bir önceki maddede belirtilen borç yükünden kurtulmak için satma seçimi, aynı zamanda hükümetler için vergi alabilecek kurum sayısının artması anlamına da gelmektedir. Diğer bir ifade ile kaynak aktarılması gereken kurum sayısının azalması, gelir elde edilecek kurum sayısının artması demektir. Bu da doğal olarak KİT’lerde düzenlemeler yapıp daha verimli hale getirmek için çabalamak yerine satış yapma fikrini daha da güçlendirmektedir.

1.2.2.3.Sosyal Gerekçeler

Özelleştirmenin, sosyo – ekonomik açıdan en önemli dayanağı sermayenin tabana yayılmasını sağlamaktadır. Sermayenin tekelleşmekten kurtulması aynı zamanda serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandıracak ve en azından ekonomik anlamda özgürlüklerin önü açılacaktır.

Fakat süreç genellikle böyle işlememektedir. Özelleştirme uygulamalarında bireysel hisse senedi sahibi sayısının özelleştirme uygulamalarından sonra hızla azaldığı, halkın elindeki hisse senetlerinin, temel yatırımcı kuruluşlar tarafından satın alındığı ve bu kuruluşların sermaye piyasasını yönettikleri görülmüştür. Bu durumun sebebi sermayenin mevcut haliyle belirli ve azınlık kesimin elinde bulunması ve

yapılan satışların bahsedilen bu kesime yapılmasıdır. Böylece teoride ulaşılmak istenen sermayenin daha çok kişiye ulaşması yine bir tekelci yapı ortaya çıkarmıştır.

Diğer taraftan özelleştirmeler genellikle mevcut istihdam sayısının azalması anlamına gelmektedir. genelde işten çıkarmalarla sonuçlanan özelleştirmeler, piyasadaki emek arzını arttırmakta ve insanları daha düşük ücretle çalışmak zorunda bırakmaktadır. Bu da toplumsal refahı arttırmayı amaçlayan bir uygulamanın göz ardı edilmiş olumsuz sonucu olarak ifade edilebilir.

1.2.2.4. Siyasi – İdeolojik Gerekçeler

Özelleştirme aynı zamanda politik bir süreçtir. Bu bağlamda öne çıkan hususlar şunlardır (Guislain, 1997: 18 - 19):

- Çoğulcu sistemlerin teşvik edilmesi
- Bürokratik etkinin azaltılması
- Kamu sektörünün faaliyet alanının yeniden tanımlanması ve bu çerçevede üretim faaliyetlerinden vazgeçilmesi ve devletin esas fonksiyonları üzerinde odaklanması
- Gelecekte bir hükümetin devletin ekonomideki rolünü değiştirmeye yönelik alınan tedbirleri tersine çevirme kabiliyetinin ortadan kaldırılması veya azaltılması
- Hükümet yetkililerinin ve KİT yöneticilerinin kamu mülkiyetini rüşvet ve yolsuzluklara araç etmelerine yönelik fırsatların azaltılması
- Ekonomide belirli bir partinin veya grubun etkinliğinin azaltılması
- Hükümetin bir sonraki seçimde iktidarı yeniden elinde tutma olasılığının arttırılması.

1.2.3. Özelleştirmenin İlkeleri Ve Yöntemleri

T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi'ne göre özelleştirme uygulamalarında:

I. Doğabilecek istihdam azalmaları ile ilgili olarak mevcut kanunlarda ve/veya toplu iş sözleşmelerinde öngörülen tazminatlara ek olarak "İş Kaybı Tazminatı"nın verilmesi,

II. Kuruluşların özelliklerine ve içinde bulundukları şartlara göre özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi,

III. Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması,

IV. Oluşabilecek tekелci bir yapının olumsuz etkilerinin önlenmesi,

V. Mülkiyetin yaygınlığının yanı sıra, yönetim sorumluluk ve yetkilerini üstlenebilecek ortak grubunun temini,

VI. Özelleştirme uygulamaları çerçevesinde kamu bankalarının da öncelikle özelleştirilecek kuruluşlar arasına alınarak süratle özelleştirilmesinin sağlanması,

VII. Stratejik konularda devletin sahip olacağı imtiyazlı hisse oluşturulması,

VIII. Tabii kaynakların, belli bir süre için sadece işletme hakkının verilmesi suretiyle özelleştirilmesi,

IX. Özelleştirme işlemlerinin değer saptaması da dahil aleniyet içinde yürütülmesi,

X. Özelleştirme uygulamalarında, milli güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlar hariç, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu tüzel kişiliğine sahip eğitim kurumları ve mahalli idarelere devir yapılmaması, ilkeleri esas alınır.

Özelleştirme uygulamalarında süreç genellikle dört unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak işletmenin ya da hizmetin özel sektöre nasıl devredileceğine karar verilmesidir, arkasından yasal ve yönetsel hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Sürecin son aşamalarıysa devrin gerçekleştirilmesi ve izleme/denetim mekanizmalarının devreye sokulmasından oluşmaktadır. Bu bağlamda özelleştirme yapacak hükümet tarafından verilen en önemli kararlardan biri kamudaki varlıkların özel mülkiyete transfer edilme yöntemidir. Söz konusu varlıkların değeri gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra, özelleştirmeler genellikle süreklilik arz eden oldukça politize olmuş süreçler oldukları için yöntem ile ilgili kararı vermek de güçtür (Delice, 2010: 50).

Özelleştirme yönteminin belirlenmesinde yasal zorunluluklar, piyasa koşulları, yatırımcıların beklentileri, karlılık gibi hususlar etkili olmaktadır. Bu bağlamda ilgili hükümet biriminin özelleştirme yöntemine karar verirken dikkate alması gereken en önemli hususlar şunlardır (Megginson ve Netter, 2001: 338 – 339):

- Varlıkların mülkiyetinin geçmişte kime ait olduğu
- KİT'lerin finansal ve rekabetçi pozisyonu
- Hükümetin piyasalar ve regülasyon konusundaki ideolojik görüşü
- Ülkedeki düzenleyici yapının geçmişi, bugünü ve potansiyel geleceği
- Özelleştirmede önemli çıkar gruplarına verilecek ayrıcalıklar
- KİT'lerin satış sonrasında yatırımcıların mülkiyet hakları açısından hükümetin güvenilir taahhüt verme kudreti
- Ülkedeki sermaye piyasası şartları ve şirket idaresine yönelik mevcut kurumsal çerçeve
- Potansiyel yatırımcıların durumu
- Hükümetin tasfiye edilmiş varlıklarını yabancılara bırakma istekliliği.

1.2.3.1. Şirketleştirme

Bu kavram bir KİT'in özel sektöre satılmadan önce özel bir şirket biçimine dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bu yöntemde hükümet bütün hisseleri elinde tutmaktadır. Hemen bütün ülkelerde özelleştirme öncesi dönemde özelleştirmeye hazırlık için KİT'lerin ticari işletmeler gibi faaliyet göstermelerinin sağlanmasına çalışılmaktadır. Özellikle önceki sosyalist blok ülkelerinde şirketleştirme, özelleştirmenin ilk adımlarından biri olarak fonksiyon görmüştür (Delice, 2010: 52).

1.2.3.2. Satış Yöntemi

Bu yöntem kamu kuruluşunun aktiflerinin kısmen veya tamamen satılması olup, 2 alt yöntem şeklinde uygulanmaktadır;

1.2.3.2.1. Doğrudan Satış Yöntemi (Blok Satış)

Varlık satışı olarak da adlandırılan bu yöntem, kamu kuruluşunun aktiflerinin tamamı veya bir kısmı özel kişi veya kuruluşlara satılmasını ifade eder. Bahsedilen aktifler kısmen veya tamamen satılabilmektedir. Yapılan satışlar, büyüklüğüyle doğru orantılı olarak yönetimde kontrol hakkı verebilir ya da vermeyebilir.

Bu tür uygulamaları genellikle yatırım fonları talep etmektedir. Satış bir ya da daha fazla şirkete yapılabilmektedir. Tam özelleştirme, mülkiyet ve kontrolün %100'ünün özel bir alıcıya ya da alıcılara transferidir. Kısmi satışlarda bu oran daha azdır. Bu yöntem tek bir alıcıya yönelik satışların yanı sıra herhangi bir açık arttırma ya da ihale süreci kanalıyla yürütülen satışları da kapsamaktadır. Yöntemin en önemli avantajı özelleştirmenin çabuk gerçekleşmesidir. Bu satışlar KİT'lerin bağlı şirketlerinin satışını da içerecek şekilde yürütmekte olup, birçok ülkede (özellikle Fransa ve İtalya'da) özelleştirme faaliyetlerinin önemli parçası olmuştur. Ancak bu tür özelleştirmelerin mülkiyetin ve sermayenin tabana yayılmasını engellediği ve gelir dağılımını olumsuz etkilediği yönünde bir kabul vardır. Blok satış en çok eleştirilen yönü devlete ait malvarlığının özel kişilerin tekeline geçeceği endişesidir. Bu çerçevede KİT'lerin hisselerinin mümkün olduğunca çok kişiye satılması ile tekelleşme sorununun ortadan kaldırılabilceği düşünülmektedir (Delice, 2010: 52 – 53).

1.2.3.2.2. Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi

Şirket sermayesinin paylara bölünmesiyle başlayan bu süreçte kurum sermaye şirketi halini alır. Daha sonra uygulamaya göre senetler kısmen veya tamamen satışa sunulur. Bu satışta hisse senetleri doğrudan halka arz edilebildiği gibi Menkul kıymetler borsasında da satılabilir.

Halka arz dünyada en yaygın olarak uygulanan yöntemlerden biridir. Özelleştirilecek teşebbüsün hisse senetleri nama veya hamiline yazılı olarak doğrudan halka arz edilir. Hisseler için ya bir tavan fiyat tespit edilir ve ihale yoluna başvurulur (İngiliz Modeli) veya hisseler sabit bir fiyatla halka arz edilir (Fransa Modeli). Bu tür özelleştirmelerin başarısı için sermaye piyasasının kapsamlı bir özelleştirmeyi kaldırabilecek derinliğe sahip olmasının yanı sıra halkın yeterli alım gücüne sahip olması da önem arz etmektedir (Delice, 2010: 53).

1.2.3.3. İhale Yöntemi

Dış Kaynak Kullanımı olarak da adlandırılan bu yöntem, kamu tarafından gerçekleştirilen bir mal veya hizmetin üretiminin, ihale ile belirlenen firmaya tamamen veya kısmen devredilmesidir. İhalede temel ölçü, söz konusu üretimin minimum maliyetle yapılması, dolayısıyla kamu giderlerinde tasarruf sağlanmasıdır. Burada bir mülkiyet devri yoktur. Yalnızca ilgili faaliyeti yürüten kısım el değiştirmiştir.

Bu yöntem Türkiye’de, gerek KİT’ler, gerekse diğer kamu kuruluşlarında, maliyetlerde tasarruf sağlaması ve son yıllarda personel konusunda getirilen kısıtlamalar nedeniyle büyük çapta uygulanmaktadır. Başlangıçta temizlik, yemek ve benzeri hizmetler sözleşme ile müteahhitlere verilirken, daha sonra doğrudan üretimle ilgili hizmetler de sözleşme ile firmalara ihale edilmeye başlanılmıştır. Örneğin Etibank’ın bir çok işletmesinde bazı maden ocaklarındaki üretimin tamamı müteahhit aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Yöntem belediyeler tarafından da yol bakım onarımı, çöplerin toplanması, park bahçe yapımı ve benzeri hizmetlerde uygulanmaktadır (Öztürk, 2005: 12).

Başka bir deyişle taşeronlaşma olarak da ifade edilen bu yöntem genellikle yerel yönetimlerde kullanılmaktadır. Özellikle çalışma koşullarının zorluğu, düşük ücret, çalışanların sınırlı sosyal haklara sahip olması, sigortasız çalıştırma gibi nedenlerle eleştirilmekte ancak bu duruma kanuni bir önlem alınmamaktadır.

1.2.3.4. Yönetim Devri Yöntemi

İşletme sözleşmesi yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntem, KİT’lerin yönetiminin kamu sektöründen özel sektöre devrini ifade etmektedir. Bu yöntem genellikle, turizm, sağlık hizmetleri, şehir içi toplu taşımacılık hizmetlerde tercih edilmektedir.

Yüksek maliyetli ve verimsiz çalışan kamu kurumlarının özelleştirme süreci genellikle yönetim devri yöntemi ile başlatılır ve kurumun idaresi yapılan sözleşme ile özel sektöre devredilir. Sözleşme sonrası devlet, yönetimde söz hakkını kaybeder ancak yönetici faaliyetlerini denetleyebilir. Bununla birlikte kar/zarar ve riskler kamu

kuruluşuna aittir. Yönetim şirketine, yönetim sözleşmesinde belirtilen ücret ödenir; ayrıca kardan pay alması sağlanır. Bu yöntemin kullanılmasındaki temel hedef kurumun daha etkin bir yönetime kavuşmasını sağlamaktır. Genellikle sözleşme sonunda mülkiyet devri ile sonuçlanan bu yöntem, sözleşme yapan kuruluşa hisse vererek veya vermeyerek de uygulanabilir.

1.2.3.5. İmtiyaz Devri Yöntemi

Genellikle doğal tekellerin söz konusu olduğu alanlarda kullanılan bu yöntem, yabancı literatüre “franchising” olarak da ifade edilmektedir. Elektrik, su, demiryolları gibi alanlarda artan verimler sonucu şirketin maliyetinin düşmesi ile ortaya çıkan doğal tekelleşmenin olduğu üretim alanları, imtiyaz sözleşmesi ile özel kesime devredilmektedir. Burada güdülen temel amaç tam rekabet şartlarını sağlamaya çalışmaktır. Bu yöntemi savunanlar, bahsedilen alanlar özel sektöre devredildiğinde yapılacak pazarlık sonucunda söz konusu mal ve hizmeti en düşük bedelle piyasaya sunmayı kabul eden firmanın imtiyazı alacağı, dolayısıyla aynı mal ve hizmeti tüketicilerin daha ucuza satacağını ifade etmektedir.

1.2.3.6. Çalışanlara Hisse Devir Yöntemi

Bu yöntem özellikle büyük işletmelerin özelleştirilmesi ve onların yöneticilere veya çalışanlara satışıyla ilgilidir. Bu satış, kuruluşların hisselerinin satışı ile olabileceği gibi, varlıkların devri suretiyle de olabilir. Uygulamada genellikle çalışanların eşit oranda hisse sahibi olacakları bir sermaye şirketi veya ortak girişim grubu kurdukları ve özelleştirilen kuruluşu satın aldıkları görülmektedir. Bu şekildeki özelleştirmelerle bir taraftan çalışanlara hisse verilerek hisse sahipliği yaygınlaştırılmakta, böylece ekonomik ve sosyal adalet anlayışı geliştirilmekte; diğer taraftan, çalışanların özelleştirmeye karşı olabilecek tepkileri engellenmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde zaman zaman kullanılan bu yöntem, bu tür satışların politik olarak çekiciliği ve nispi olarak uygulama kolaylığı nedeniyle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde oldukça yaygın bir kullanım alanı bulmuştur (Baytan, 2009: 308).

1.2.3.7. Kiralama Yöntemi

Özel şirketlere kiralanan KİT'leri ifade eden bu yöntem, kiralanan kamu kuruluşlarının belli süre içinde kiracı şirketler tarafından mal ve hizmet üretiminde kullanımı ve genellikle uzun dönemde de satın alınması öngörülmektedir. Özellikle verimli çalışmayan, mali yapıları güçsüz olan işletmelerin ve üretim birimlerinin bu şekilde verimliliklerinin artırılarak özelleştirilmeye hazır hale getirilmeleri amaçlanmaktadır

Bu özelleştirme biçimi, yönetim sözleşmelerinin bazı eksikliklerinin üstesinden gelebilmek için geliştirilmiştir. Kira sözleşmelerinde varlıkların kullanımı için hükümete bir ödeme yapan özel taraf operasyon riskini ve bakımı üstlenir ve bu nedenle maliyetleri azaltma ve varlıkların uzun vadeli değerini koruma konusunda daha dikkatli ve sorumlu davranır. Ücretler genellikle performansa ve gelire bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, bu sözleşmelerde özel yükleniciler, hizmet tedarikindeki riskten sorumludurlar (Seven, 2002: 27).

1.2.3.8. Fiyatlama Yöntemi

Daha önce ücretsiz olarak sunulan bazı hizmetlerin fiyatlandırılarak belli bir bedel karşılığı sunulmasını ifade eden bu yöntemde amaç gelir elde etmek değil, hizmetin gerçek masrafını karşılamak olarak ifade edilir. Bu yöntemin bir gerekçesi de bedelsiz sunumun savurganlığa dolayısıyla da kaynak israfına yol açacağıdır. Özal ve sonrasında Türkiye'de geniş uygulama alanı bulmuştur. Yüksek öğretim harçları en bilinen uygulamalardandır.

1.2.3.9. Yardım / Katkı Yöntemi

Yardım (voucher) sisteminde, hükümet, hizmeti finanse etmeyi sürdürür; ancak bir hükümet kuruluşunun belirli bir firmaya hizmet yapması için sözleşmeyle iş verme yerine, hizmetten yararlananlara (tüketicilere), söz konusu hizmeti açık pazardan satın almaları için para verir. Bu yolla, hükümet, kişilere tüketici olma gücü sağlamaktadır. Bu yaklaşım, bir hizmet için sağlıklı bir piyasanın bulunduğu,

ailelerin yeterli hizmet arzını elde edecek gelirlerinin olmadığı durumlarda uygundur (Orkunoğlu, 2005: 10).

1.2.3.10. Kupon Yöntemi

Belirli mal ve hizmetlerin belirli tüketici sınıfları tarafından tüketilmesini teşvik etmek için dizayn edilmiş olan bu yöntemde devlet, belirli hizmetleri kendisi sunmayıp hizmetin bedelinin tamamı veya bir kısmını tüketiciye “kupon” denilen paraya çevrilebilir belgeler şeklinde vermekte, tüketici ise piyasadan hizmeti satın almaktadır. Yani, devlet kamusal hizmetlerin finansmanı için gerekli olan fonu sağlamakta, ancak hizmetlerin sözleşme ile belirli firmalara verilmesi yerine, hizmetlerden faydalananlara hizmetleri satın almada kullanılmak üzere satın alma desteği sağlamaktadır. Üreticiyi devlet değil, bizzat hizmetten yararlanacak olan müşteri seçmektedir. Yiyecek kuponları, okul harçları, sağlık, çocuk bakımı, konut ve taşımacılık kuponları bu yöntemi yürütmek için kullanılan araçlardan bazılarıdır. Mal ve hizmeti satanlar veya sunanlar, daha sonra o belgelerin karşılığı ödemedede bulunması için devlete başvururlar (Gormley, 1991: 313).

1.2.3.11. Ortak Girişimler

Ortak girişim yöntemiyle yapılacak özelleştirmelerde, hükümetin özelleştirilecek kuruluş ve hizmet üzerindeki etkinliği devam etmektedir. Yerli ya da yabancı işletmeler bu şekilde, başka türlü giremeyecekleri üretim alanına girmiş olmakta; kamu işletmesi ise ihtiyaç duyduğu sermayeyi sağlama imkanına kavuşmaktadır. Söz konusu özel işletmeler belli bir süre sonra iştirak ettikleri karma şirketin tamamını alabilmektedirler (Delice, 2010: 61).

Ortak girişim sözleşmesinin unsurları şunlardır (Öztürk, 2001: 56):

- Ortak girişim bir ortaklık sözleşmesi ile kurulur. Ortaklık için, kuruculardan ayrı bağımsız bir organizasyonun varlığı gereklidir. Bu bağımsız organizasyonun mutlaka tüzel kişilik çatısı altında kurulması zorunlu değildir.
- İki veya daha fazla birbirinden bağımsız gerçek veya tüzel kişinin bir araya gelmesi gereklidir.

- Taahhüt edilen işi ortaklaşa yerine getirme ve kar elde etme amacı vardır.
- Ortakların şirketi birlikte yönetmeleri ilkesi geçerlidir
- Ortaklık, amaç ve öngörülen süre ile sınırlıdır.

1.2.3.12. Diğer Yöntemler

1.2.3.12.1. Yap – İşlet – Devret ve Yap – Devral - İşlet

Yap – İşlet – Devret sözleşmelerinde özel yüklenici yeni yatırımların yapımı ve finansmanından sorumludur. Bu yöntem ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılır. Devlet özel yatırımcı firmaya imtiyaz verir ve bu imtiyaz hakkı işletme süresinin sonunda devlete iade edilir. Buna benzer bir başka uygulama olan yap – devral – işlet yönteminde ise varlıkların transferi gerekmemektedir. Bu düzenlemelerde özel sektör mülkiyeti sürekli olarak elinde tutar ve tesisi sözleşmeyle işletir (Delice, 2010: 62).

1.2.3.12.2. Gönüllü Organizasyonlar / Hayır Kuruluşları

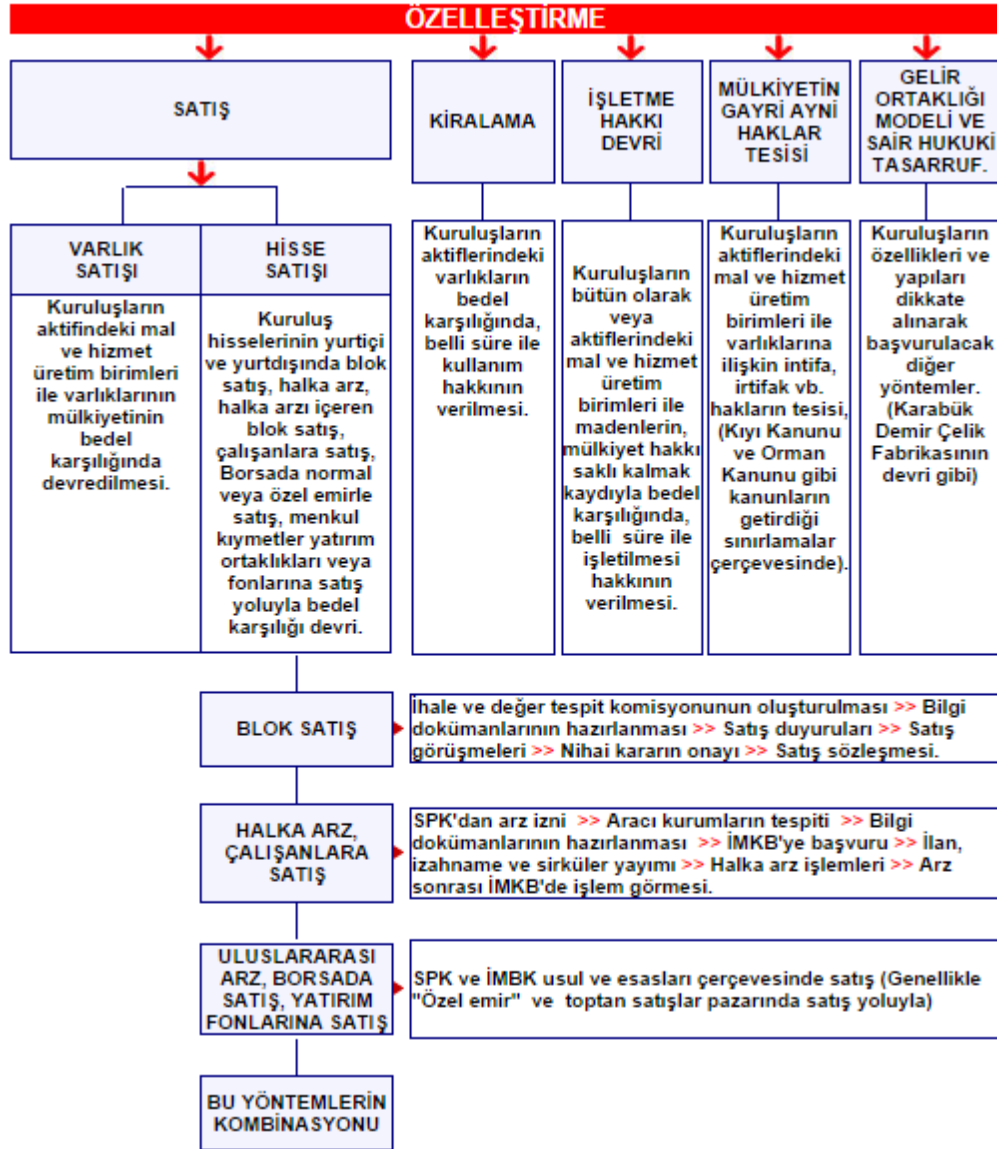
Bütün ülkelerde merkezi hükümetler ve yerel otoriteler, bireylerin ve kuruluşların bazı kamu hizmetlerine gönüllü katkısını arttırmaya çalışmaktadır. Kar amacı gütmeyen bir kuruluş, en azından üyeleri, çalışanları ve yönetici gibi kontrol güçleri olan bireylere net kazançlarından dağıtım yapılmayan bir organizasyondur. Bu organizasyonlar ya bağışlar üzerine kurulurlar ya da ticari esaslı olurlar. Bağışlara dayalı kar amacı gütmeyen organizasyonlar, gelirlerinin tamamını veya büyük bir kısmını bireylerden, özel firmalardan veya hükümetlerden alırlar. Tersine ticari amaçlı kar amacı gütmeyen organizasyonlar gelirlerinin büyük bir kısmını belirlenen ücretlerden alırlar. Hükümet, fonksiyonlarının bir kısmını bu organizasyonlara devredebilir. Ancak kar amacı gütmeyen organizasyonların bu tür yapılanmalara dahil olabilmeleri önemli teşvikler verilmesine bağlıdır (Aktan, 2004: 43, 44).

1.2.3.12.3 Gelir Ortaklığı Senedi

Özelleştirmeler mülkiyet hakkı devlete kalmak şartıyla üretim birimlerinin işletilmesi hakkının bedel karşılığında belirli bir süre ve şartlarla özel gerçek ve tüzel kişilere verilmesi şeklinde de yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra, köprü, baraj, elektrik santrali, karayolu, telekomünikasyon sistemleri ile sivil kullanıma yönelik deniz ve hava limanları vb. altyapı tesislerinin gelirlerine belirli bir süreyle gerçek ve tüzel kişilerin ortak olması için çıkarılacak senetlerin satışı da (gelir ortaklığı senedi satışı) bazı ülkelerde kullanılan bir özelleştirme yöntemi olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca işleyen bir teşebbüs olarak özelleştirilmesi mümkün olmayan KİT'lerin tasfiye edilmesi de söz konusu olmaktadır (Delice, 2010: 62).

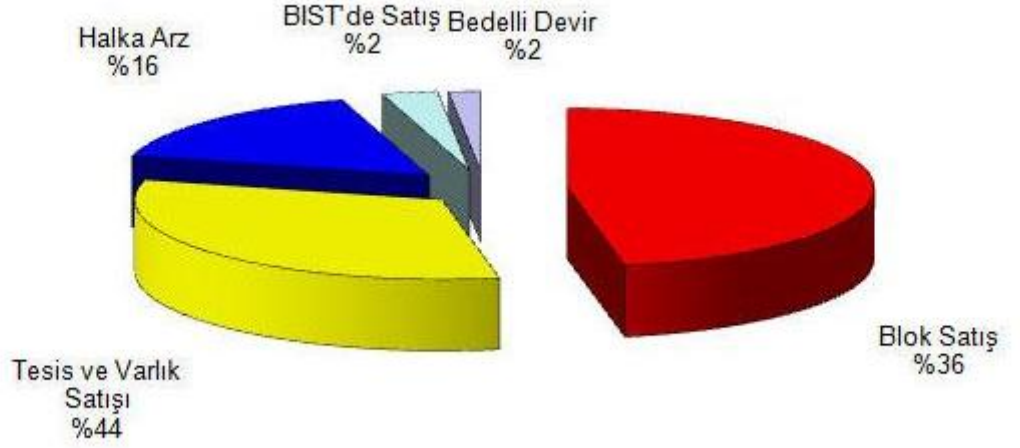
Özelleştirmede uygulanacak yöntem daha önce de belirtildiği gibi ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazı ülkeler bu sayılandan farklı bir yöntem de başvurabilirken bazıları sayılanların sadece birkaçını kullanmaktadır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de kullanılan özelleştirme yöntemlerini aşağıdaki gibi tablolastırmıştır.

Şekil 1: Türkiye’de Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozelleştirme_yontemleri.htm (09.08.2014).

Şekil 2: Türkiye’de Kullanılan Özelleştirme Yöntemlerinin Yüzdelik

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/ozellestirme_yontemleri.htm. (09.08.2014).

Türkiye özelinde, en çok kullanılan özelleştirme yöntemi, tesis ve varlık satışlarıdır. Uygulamaların %44’ü bu yöntemle yapılmıştır. Bu yöntemi %36 ile blok satış yöntemi izlemektedir. Sermayenin tekelleşmesine önemli bir desteği olan blok satış yöntemi %36 kullanılırken, sermayenin tabana yayılmasında önemli bir yöntem olan halka arz yöntemi her 100 uygulamanın yalnızca 16’sında kullanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA SEÇİLMİŞ ÜLKELERDEN ÖZELLEŞTİRME

UYGULAMALARI

Dünyada modern anlamdaki ilk özelleştirme işlemleri, II.Dünya Savaşı sonrası 1961 yılında Federal Almanya Hükümeti tarafından Volkswagen firmasının çoğunluk hisselerinin halka arz edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. 4 yıl sonra VEBA AG (Vereinigte Elektrizitäts und Bergwerks Aktiengesellschaft) şirketine ait daha büyük oranda hisse senetleri halka arz edilmiştir. Yine Avrupa dışındaki bazı ülkelerde de 1965-1979 yılları arasında benzer özelleştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir. 1979 Yılında İngiltere’de Muhafazakar Parti Hükümeti tarafından uygulamaya konulan özelleştirme programı kuşkusuz özelleştirme alanında milat sayılmakta olup, tarihi öneme sahiptir. Kasım 1984’te British Telecommunications’ın halka arzının ardından terim olarak “denationalisation, gayri millileştirme” kavramı yerini “privatisation”, “özelleştirme”ye bırakmıştır (Doğan, 2012: 9).

Özelleştirme olgusu, kapsamlı bir şekilde 1980’li yılların başından günümüze kadar birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede uygulanmaktadır. Giderek artan dış borçların ödenmesindeki güçlükler ve bütçe açıkları nedeniyle gelişmekte olan ülkeler, yapısal ekonomik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla gelişmiş ülkeler birçok kamu kuruluşunu özelleştirmişlerdir.

Bu kısımda özelleştirmenin dünya tarihindeki yeri seçilmiş ülkelerdeki uygulamalardan yola çıkılarak anlatılacaktır.

2.1. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ’NDE ÖZELLEŞTİRME

UYGULAMALARI

Thatcherizm’in Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) karşılığı olarak kabul edilen “Reaganomics” politikalar, pratikte genellikle zorlukla karşılaşmamış, liberal ideolojinin tüm gereklerini yerine getiren uygulamalar bütünü olarak ifade edilebilir. Ronald Reagan’ın Ocak 1981’de göreve gelmesi ile uygulamaya koyulan bu politikaların en önemli araçlarından biri kuşkusuz özelleştirme.

Dünyada en az kamu işletmeciliği yapan ülke olan ABD'deki özelleştirme uygulamaları diğer ülkelerdeki özelleştirmelerden bir takım farklılıklar göstermektedir. İngiltere'de özelleştirmelere kamu mülkiyetindeki teşebbüslerin ve kamusal hizmet gören kuruluşların satışları damga vururken, ABD'de bu endüstriler ve kuruluşlar büyük ölçüde ulusal (Federal) hükümetin mülkiyetinde değildi (Delice, 2010: 178).

Küresel kapitalizmin lider ülkelerinin başında gelen ABD'de mevcut sistem özelleştirme için bir engel teşkil etmemesi, köklü özelleştirme programlarının açıklanmasına da gerek bırakmamıştır. Uygulama yapılacak kurum sayısının azlığı ve yapılan uygulamaların sebebinin genellikle düşük verimlilik merkezine oturtulması herhangi bir engelle karşılaşmadan özelleştirme faaliyetlerinin hayata geçirilmesine zemin hazırlamıştır.

Özelleştirme, ABD'de en belirgin biçimiyle genel ve yerel düzeyde revaç bulmuştur. Bütçe fonlarının azalması ve artan vergilere karşı gelişen hoşnutsuzlukla karşılaşan politikacılar, kamu altyapı yatırımları ve hizmetlerinin özel kesimce gerçekleştirmesi için zorlanmıştır. Federal düzeyde özelleştirme, Başkan Reagan'ın kurduğu Federal Mülkiyeti İnceleme Teşkilatı (Federal Property Review Board) ile 1982 Şubat'ında başlamıştır (Sarısü, 2003: 1). Yapılan özelleştirmeler genellikle kamu hizmetlerinin hizmet sözleşmeleriyle özel sektöre devri şeklinde olmuştur

Yapılan özelleştirmeler genellikle kamu hizmetlerinin hizmet sözleşmeleriyle özel sektöre devri şeklinde olmuştur. Belediye hizmetleri, hapishaneler, itfaiye büyük oranda özel kesimce yürütülmektedir. Kapitalist ekonomik sistemin merkezindeki ABD'de özelleştirme süreci tamamlanmış ve kamunun herhangi bir sektörel bağı kalmamıştır.

2.2. AVRUPA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.2.1 İngiltere'de Özelleştirme Uygulamaları

İngiltere'deki özelleştirmenin başlıca amaçları arasında; serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması, dünya ekonomileri ile entegrasyonun kolaylaştırılması, tüketicinin korunması ve kamu savurganlığının önlenmesi yer almaktadır.

Özelleştirme, İkinci Dünya Savaşı sonrası muhafazakar partinin temel uğraş alanlarından biriydi. Daha önce millileştirilmiş kömür madenleri, telekomünikasyon, ulaşım, elektrik, gaz, demir – çelik sektöründeki firmalar özelleştirilme uygulamalarının ilk hedefleri arasındaydı. Bahsi geçen bu sektörlerdeki performans düşüklüğü özelleştirmenin temel hedefi olarak gösterilmekteydi. 1951'de yapılan seçimleri kazanan ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki performansı ile da popüler olan Muhafazakar Parti adayı Churchill, karayolu taşımacılığı ve demir – çelik sanayiinde belirli kesimleri özel sektöre devretti. Bu durum, İngiltere'de özelleştirme fikrinin Margaret Thatcher'dan önce de var olduğunu gösterir. Fakat özelleştirmeyi geniş kapsamlı uygulayan ve popüler hale getirenin Thatcher olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Liberalizm'in ve sağ fikirlerin güçlü bir savunucusu olan Thatcher'ın, uyguladığı programın ana hedefi ekonomideki devlet müdahalelerinin seviyesini ve alanını azaltarak, devleti eski durumuna getirmek ve serbest piyasaların çalışmasını aksatan bütün engelleri ortadan kaldırmaktı. Bunun için yapılacak en önemli şey ise özelleştirmeydi. Tipik bir liberal politika önerisi olan bu düşünce sadece İngiltere'de değil neredeyse tüm Avrupa'da ve dünyanın birçok ülkesinde karşılık bulmuştur.

Daha önce de bahsedildiği gibi özelleştirmenin temel sebebi, önceki yönetimler tarafından millileştirilen firmaların beklenen performansı verememiş olmasıydı. Bunun yanında tüketici memnuniyetsizliği, parti yöneticileri ile devlet şirketlerinin yöneticileri arasındaki anlaşmazlıklar da özelleştirme fikrinin kuvvetlenmesinde etkili olmuştur.

Özelleştirme fikir Thatcher için yalnızca ekonomik bir hamle değil aynı zamanda ideolojik de bir olgudur. Çünkü devletin ekonomide hakim unsur olması

sosyalizmi çağrıştırmakta ve bu durum İngiltere gibi kapitalist/sömürgeci ülkeler için bir tehlike arz etmektedir. Thatcher, millileştirmeleri gerçekleştiren İşçi Partisi'nin toplumda yarattığı toplumcu etkiyi özelleştirme ile değiştirmeyi ve piyasa ekonomisi dinamiklerine uygun hale getirmeyi kendi ifadesiyle toplumu özelleştirmeyi amaçlamıştır.

Margaret Thatcher'ın başında bulunduğu muhafazakar parti hükümetinin özelleştirme programı (Gamble, 1989: 9 – 11):

- Seçme/seçilme özgürlüğünün genişlemesi
- Verimliliğin artması
- Savurganlığın azalması
- Kamu borçlanma ihtiyacının azaltılması
- Kamu sektörü ödemelerinin kontrolü
- Sendikalarının zayıflatılması,
- Toplumsal mülkiyet ortaklığının genişletilmesi,
- Serbestleştirmenin ve rekabetin teşvik edilmesi gibi hedefler

içermektedir.

Tablo 1: İngiltere’de Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (Milyon \$)
1984	British Telekomünikasyon PLC	4.490,5
1985	Cable & Wireless PLC	1.269
1986	British Gas PLC	7.610,4
1987	British Airways PLC	1.337,9
1987	Rolls-Royce PLC	2.272,4
1987	BAA PLC	1.979
1987	British Petroleum Co PLC	1.212,6
1988	British Steel PLC	4.673,4
1989	Anglian Water PLC	1.114,4
1989	Severn Trent PLC	1.337,6
1989	Thames Water PLC	1.452,6
1990	Girobank - Leasing Operations	579,01
1990	Regional Electricity Companies	1.840,6
1990	Southern Electric PLC	1.248
1991	Scottish Hydro Electric PLC	741,52
1991	ScottishPower	4.969,2
1991	British Telekomünikasyon PLC	10.118,9
1993	British Telekomünikasyon PLC	7.551,7
1995	National Power - PowerGen Ltd	6.200
1995	Angel Train Contracts Ltd	1.061,88
1996	Railtrack Group PLC	2.545,4
1996	British Energy PLC	1.901,8
1998	Magnox Electric PLC	6.130,9
2001	National Air Traffic Service	11.45,52
2003	Infracore SSL - Infracore BCV	4.710,3
2006	Westinghouse Electric Plc	5.400
2006	QinetiQ Group PLC	542,28
2007	British Energy	4628,7
2008	Bradford & Bingley PLC-Retail Deposit Business	1.105,88
2009	British Energy PLC	6.700
2009	Lloyds Banking Group PLC	4.300,19
2010	High Speed Rail 1 (HS1) - 30-year concession	3.400
2010	RBS WorldPay	3.018,72
2012	Northern Rock PLC	1.615,16
2012	Direct Line Insurance Group	1.269,79

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php> (09.08.2014).

(1 milyar \$ ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir)

Tabloda, 1970 sonrası İngiltere’de yapılan özelleştirme uygulamaları gösterilmiştir. İngiltere’de 500 milyon dolar ve üzeri özelleştirmeler 1977 yılından itibaren başlamıştır. Tabloda gösterilen daha büyük çaplı özelleştirmeler (1 milyar dolar ve üzeri) ise 1984 yılından itibaren diğer bir ifade ile Thatcher döneminde gerçekleştirilmeye başlamıştır. Thatcher’ın 1979 yılında iktidara gelmiş olduğunu göz önünde bulundurursak özelleştirmelerin İşçi Partili James Callaghan döneminde de olduğunu diğer bir ifade ile Thatcher öncesinde de yapıldığını tekrar vurgulamış oluruz. Yine tablodan da görüleceği üzere hem özelleştirme trendinin artışı hem de İngiltere tarihindeki en büyük özelleştirmeler Thatcher’ın eseridir.

Yapılan özelleştirmelerde dikkat çeken diğer bir unsur, uygulamaların büyük kısmında kurumdaki kamu payının sıfıra indirilmesi diğer bir ifade ile kısmi değil tam özelleştirme yapılmasıdır. Bu durum uygulanan özelleştirmelerde hedefin devletin ekonomiden tamamen çekilmesini sağlamak olduğunu göstermektedir.

Başkanlığı döneminde “başka alternatif yok (TINA)” politikası uygulayan Thatcher, özelleştirmenin alternatifsiz tek yol olduğunu sıkça dile getirmiştir. Göz önünde bulundurulan süre içinde adet olarak en fazla özelleştirme kamu hizmeti sektöründedir. Ardından ise ulaşım, petrol, telekomünikasyon ve hizmetler sektörü gelmektedir.

İngiltere’de ilk büyük özelleştirme dalgası Thatcher’ın ilk hükümeti döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde BP, British Aerospace, Cable and Wireless, Amersham International, Associated British Ports British National oil Sorporation’ın petrol ve gaz arama ve üretim faaliyetleri ile National Freight Corporation özelleştirilmiştir. Bahsedilen bu şirketlerin neredeyse tamamı sektörlerinde öncü ve en büyük şirketlerdendir.

Muhafazakar Parti, iktidarının ilerleyen dönemlerinde de hız kesmeden özelleştirmelere devam etmiştir. Thatcher, iktidara gelmeden önce planladığından daha fazlasını özelleştirmiş kamu kesimine ait büyük şirketleri ardı ardına satmıştır. 1990 yılı sonu itibariyle, kamu kesiminin yarıdan fazlası özelleştirilmiş, binlerce işçi sektör değiştirmiş, 1 milyondan fazla belediye konutu satılmış ve milyonlarca insan özelleştirilen şirketlerin hisse senedine sahip olmuştur. Gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları sonucunda ise, sadece Margaret Thatcher’ın başbakanlığı döneminde yaklaşık 35 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir.

İngiltere’de Thatcher sonrası da özelleştirme faaliyetleri devam etmiştir. Thacher sonrası a seçim kazanmaya devam eden Muhafazakar Parti, Demir Leydi’nin bıraktığı yerden uygulamalara devam etmiştir. 1993 yılı itibariyle demir yolları, kömür işletmeleri, posta acentesi özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Genelde başarılı bir model olarak kabul edilen İngiliz özelleştirmesi bazı durumlarda yaptığı uygulamaların bedelini ağır ödemiştir. Britsh Rail’i özelleştirirken, altyapı ve operasyonel fonksiyonlar için çok sayıda farklı kuruluşa sorumluluk vermiştir. Demiryolu altyapısının sahipliği, kar amaçlı bir kuruluş olan Railtrack’a transfer edilmiştir. Ancak on yıldan daha az bir süre içinde ve 1999 ile 2002 arasında bir dizi ölümcül tren kazasından sonra halkın ve hükümetin bu kuruluşa olan güveni aşınmış ve 2001 yılında Railtrack, Railway Administration’a dönüşmek zorunda kalmıştır. Bu birimin, yeni ve kar amaçlı olmayan bir varlık olarak (Network Rail) 2002’de yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir.

Yapılan özelleştirmelerdeki diğer sıkıntıları da şöyle sıralayabiliriz (Karataş ve Öniş, 1994: 11):

- Devlete ait kuruluşların satış değerlerinin düşük gösterilmesi
- Oldukça aşırı seviyelere çıkan satış giderleri
- Mülkiyetin ve hisse sahipliğinin daha geniş bir tabana yayılmaması
- Özelleştirme süreci içinde getirilen “regülasyon” tedbirlerinin yetersiz

kalmasıdır

İngiltere’deki özelleştirmelerde bir diğer tartışma konusu kurumların verimliliğidir. Düşük verimlilik nedeniyle satış listesine konulan kurumların potansiyelleri değerinde satılmaması bunun yanında satılan kurumların devletin elinde kalması halinde daha yüksek gelir sağlayabilecekleri tartışıla gelmiştir. Satılan enerji, altyapı şirketlerinin ve Rolls-Royce’un günümüzdeki konumlarına bakıldığında bu tartışmaların ve iddiaların yersiz olmadığı aşıkardır.

İngiliz özelleştirilmesinde, ekonominin yeniden yapılanması ve verimliliğin artırılması temel amaçlardır. Ülkede bilinen tüm özelleştirme yöntemlerinden yararlanılmış ancak en fazla halka arz yöntemi kullanılmıştır. Bunun nedeni ise özelleştirmenin istenmeyen sosyal etkilerinin önlenmesidir. Kamu hizmeti sunan çok sayıda kuruluş ise çalışanlara ve yöneticilere satış biçiminde özelleştirilmiştir. Ayrıca zarar eden küçük çaptaki fabrikaların özelleştirilmesinde de blok satış yöntemine

gidilmiştir. Yani en çok tercih edilen yöntem sermayenin tabana yayılmasını sağlamaya çalışmış sadece zarar edenler blok satış ile elden çıkarılmıştır.

İngiltere’de günümüze kadar gerçekleştirilen özelleştirmelerde sektörel açıdan en büyük pay %39 kamu hizmetleri sektörünüdür ve en büyük özelleştirme geliri 1991 yılında elde edilmiştir. Şimdiye kadar 1 milyar dolar bedelin üstünde 35 adet özelleştirme gerçekleştiren İngiltere, toplamda yaklaşık 154 milyar dolar özelleştirme geliri elde etmiştir ve uygulamalarda en çok halka arz yöntemini kullanılmıştır.

2.2.2 Fransa’da Özelleştirme

Fransa, Avrupa ekonomi tarihinde kamu sektörünün ekonomik hayatı biçimlendirdiği uygulamalara ve bununla bağlantılı fikirlere ev sahipliği yapmış bir ülke olarak görülebilir. Ülke tarihinde neredeyse her dönem örneklerine rastlanabilecek bu gelenek, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yapılan millileştirmelerle daha da güçlenmişti. Bununla birlikte 1980’li yıllara gelindiğinde Fransa, kamu işletmeciliğinin sıkıntılarını çok yakın hissetmeye başlamıştı. Birçok alanda faaliyet gösteren kamu işletmelerinin mali yapıları iyice bozulmuş ve onların sürekli açıkları kamu finansman dengesini tehdit eder bir konuma gelmişti. Ayrıca kamu işletmelerinin hizmet kalitesinde sıkıntıların ortaya çıkması ve İngiltere’de yapılan özelleştirmelerin bazı başarılı sonuçlar yarattığının görülmesi, Fransa’da 1980’lerin ikinci yarısından sonra kapsamlı ve etkili bir özelleştirme sürecinin önün açmıştır (Delice, 2010: 152 – 153).

Özelleştirme furiasının tavan yaptığı yıllarda Fransa ekonomisindeki kamu yoğunluğunun yarattığı sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu sıkıntıların başında kamu işletmelerindeki yönetim sıkıntıları gelmektedir. Diğer bir sorun olarak da daha önce millileştirilmiş şirketlerin verimsizliği, özel sektör ve kamu sektörünün birlikte faaliyet gösterdiği karma ekonomik model eleştirilmeye başlanmıştır. Bunlarla birlikte da kamu tekellerinin yüksek fiyatları, müşteri memnuniyetsizlikleri, bürokratik sıkıntılar özelleştirme fikrinin güçlenmesine sebep olmuştur.

Fransa ekonomisinin sıkıntılarını çözeceğine inanılan özelleştirme uygulamaları, uygulayıcısını 1986 seçimlerinde Chirac ile bulmuştur. Jacques Chirac

tarafından oluşturulan sağ iktidar, 5 yıl içinde 65 şirketin özelleştirilmesini öngören bir program hazırladı. Liberal anlayışın bir ürünü olan bu program kamu sektörünün büyüklüğünün çok ileri boyutlarda olduğu ve temel rekabet kurallarının işleyişini aksattığı argümanına dayanıyordu. Hükümet, özel tasarrufları canlandırmaya ve Fransa'nın mali yapısını sağlamlaştırmaya yöneldi. Özelleştirme, sağlayacağı gelirler yoluyla yeni kaynaklar yaratma ve bütçe açığından kaynaklanan baskıyı hafifletme aracı olarak kullanılmıştır.

Bu politikalar çerçevesinde özelleştirmenin ana hedefleri arasında şu hususlar öne çıkmaktaydı (UNCTAD, 1993: 68 – 70):

- Yönetim bağımsızlığını garanti etmek suretiyle işletmelerin ekonomik ve mali performanslarını iyileştirmek: Devlet sahipliğinin ortadan kalkması, yönetimin, piyasanın gereklerine ve hissedarların taleplerine karşı duyarlı hale gelmesinin bir aracı olarak görülüyordu
- Belli kamu işletmelerinin neden olduğu kronik açıkların ağırlığından devlet hazinesini kurtarmak: Özelleştirmeye birlikte açıkları finanse etme zorunluluğu ortadan kalkacağı gibi devlet varlıklarının satışından da gelir sağlanacaktı.
- Finansal piyasaları geliştirmek, hisse sahipliğini yaygınlaştırmak ve genişletmek: Özelleştirmenin yurtiçi ve yabancı yatırımları arttırarak Fransa'nın mali piyasalarını güçlendirmesi bekleniyordu. Bu aynı zamanda halkın hisse senedi alımına olan ilgisini teşvik etmeyle bağlantılı bir durumdur.

Fransa'da özelleştirmenin hukuki yapısı da 1986 yılında oluşturulmaya başlanmış ancak yasal çerçeve tam olarak 1993 yılında çıkan kanunla belirlenebilmiştir. Kanun, daha önce kurulmuş olan Kamu Girişimleri Değerlendirme Komisyonu yerine özel bir Özelleştirme Komisyonu kurulmasını öngörmüştür.

Fransa özelleştirmesinde dikkat çeken bir unsur da yabancı katılımcılarla ilgilidir. Genellikle sınırlı da olsa yabancı katılıma hukuken izin verilmesine rağmen kabul gören genel politika yabancı sermayenin istenmediği yönündedir. 1986 yılında çıkarılan ilk kanun, yabancı yatırıma yalnızca %20 oranında izin vermektedir. 1993'te çıkarılan kanun bu durumu ortadan kaldırmıştır ancak uygulamada ortaya çıkan yine de Fransız sermaye sahiplerinin kayırılması yönüne olmuştur.

Tablodan da görüleceği üzere, Fransa’da büyük çaplı özelleştirmeler 80’lerin sonunda başlamıştır. Chirac’ın başbakanlık döneminde hukuki ve toplumsal engellemelere takılan özelleştirme uygulamaları, 1995 yılında başlayan cumhurbaşkanlığı ile tavan yapmış ve yüksek bedelli özelleştirmeler ardı ardına yapılmıştır. Sıkı bir liberal olan Chirac, başbakanlığında gerçekleştiremediği birçok özelleştirmeyi cumhurbaşkanlığı döneminde tamamlamıştır. Başka bir anlatımla özelleştirme 80’lerin sonundan başlayarak artan bir ivme ile devam etmiş ve 2000’li yıllarda en üst seviyeye ulaşmıştır

2000’li yıllarda özelleştirme adına önemli bir karar 2005 yılında alınmıştır. 7 Eylül 2005 tarihinde Fransız hükümeti, Chirac’a bağlılığı nedeniyle “beton sadakat” olarak anılan Dominique de Villepin’in başbakanlığında yenilikçi finansal mekanizmaların kullanılacağını ve önemli kamu işlerinin finansmanını sağlamak amacıyla anayol şirketlerindeki devlet hisselerinin satılması kararını duyurmuştur. Yani hükümet özelleştirmelerin hız kesmeden devam edeceğini ilan etmiştir. Bu kararın temel gerekçesini ise devletin borcunu ve bütçe açığını azaltmak oluşturmuştur.

Tablo 2: Fransa’da Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (Milyon \$)
1993	Banque Nationale de Paris (BNP)	3.056,3
1994	Societe Nationale Elf Aquitaine	3.859,5
1994	Societe Centrale de l’Union des Assurances de Paris (UAP)	2.545,4
1994	Renault SA	2.014,6
1997	France Telecom	6.488,9
1998	S.te C.le du Groupe des Assurances Nationales (GAN)	2.830,73
1998	France Telecom	6.068,3
1999	Credit Lyonnais SA	3.395,5
2002	Autoroutes du Sud de la France (ASF)	2.151,5
2003	Renault SA	2.612
2004	Eulia	3.476,41
2004	France Telecom	6.214,5
2004	Total SA	3.170
2005	France Telecom	4.176,64
2005	Gaz de France	4.050,51
2005	Electricite de France	8.400
2005	Autoroutes du Sud de la France (ASF)	6.840
2005	SANEF (Autoroutes du Nord et de l’Est de la France)	4.836
2005	SAPRR (Autoroutes Paris-Rhin-Rhone)	5.760
2006	Alstom	2.459,52
2006	Pages Jaunes (France Telecom)	4.154,24
2007	Caisse Nationale de Caisses d’Epargne (CNCE)	9.072,45
2007	France Telecom	3.566,9
2007	Electricite de France - EDF	5.454,17
2008	Gaz de France	2.1270,8
2008	Suez Environment	6.463,39
2009	BNP Paribas	7.347,06
2009	BPCE/Natixis	5.762,4
2009	Societe Generale	2.449,02
2010	Areva T&D SAS	5.768,69
2010	EnBW Energie Baden-Wurttemberg AG	6.260
2011	La Poste	2.112

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php> (09.08.2014).

(2 milyar \$ ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir)

Fransız özelleştirme programının bir özelliği de özelleştirme gelirlerinin, Fransız ekonomisinin gelecek dönem yatırımları için fon sağlamak amacıyla ayrı bir hükümet hesabında toplanmasıdır. Dolayısıyla hükümet kararıyla bu gelirler, kamu borcunun azaltılması, özelleştirilecek olan kamu işletmelerinin yeniden yapılandırılması ya da özel altyapı projeleri için kullanılabilmekteydi (UNCTAD, 1993: 69).

Fransa, işlem ve hasılat açısından, Avrupa'da özelleştirme sürecine en yoğun katılan ülkelerden biri olmuştur. Bugün itibariyle Fransız özelleştirmeleri Avrupa'daki özelleştirme işlemleri toplamının %7'sini, toplam gelirlerinin ise %17'sini oluşturmaktadır (Delice, 2010: 156).

Fransa'da özelleştirmeler birçok sektörde kısım kısım yapılmış, kısmen özelleştirilen firmalarda şirket yönetimine büyük önem verilmesi sayesinde özelleştirmeler genellikle sağlıklı ilerleyebilmiştir. Şirketler kendilerini piyasa koşullarına adapte ederken AR – GE harcamalarının yapısının ve miktarının farklılaşması, personel rejiminin değişmesi, fiyat ve pazarlama stratejisinde farklılıkların olması normal sayılabilecek gelişmelerdir ve bunlar özel sektör mantığının doğal sonuçları olarak yorumlanmalıdır. Fransa'da özelleştirilen şirketlerin davranışları, bu açıdan bakıldığında, diğer ülkelerde görülen uygulamalarla önemli benzerlikler göstermektedir. İlave edilebilecek bir husus özelleştirme uygulamalarının başarısında sektörlerin deregülasyonunun da önemli bir rol oynadığıdır. Çünkü Fransa'da özellikle Telekom gibi bazı sektörlerde rekabet artışının sağlanmasında ve verimlilik hedeflerine ulaşmada deregülasyonun belirleyici olduğu söylenebilir (Delice, 2010: 162).

Fransa'da yapılan özelleştirmeler birkaç sektör üzerinde yoğunlaşmamış ancak yine de sektörel açıdan en fazla özelleştirme kamu hizmetlerinde yapılmıştır. Bununla birlikte kamu bankalarını, telekomünikasyonu, petrol şirketlerini, ulaştırmayı, hizmet sektörünü ve imalat sektörünü kapsam altına alarak geniş alanda uygulamalar yapılmış ve Türkiye'de olduğu gibi 2002 yılından sonra yapılan özelleştirmeler önceki dönemlere göre daha yüksek gelir getirmiştir. Özelleştirmede çeşitli yöntemler kullanılmış, blok satışa öncelik verilmiştir. Fransa özelleştirmesinde dikkat çeken bir durum da özelleştirilen kurumların büyük kısmının kısmen

özelleştirilmesidir ve Fransa'nın şimdiye kadarki toplam özelleştirme geliri yaklaşık 218 milyar dolardır.

2.2.3 Almanya'da Özelleştirme

Almanya'da özelleştirme uygulamaları 1987 yılında enerji sektöründeki VEBA şirketinin özelleştirilmesiyle başlamıştır. Ancak Birleşme öncesine gidildiğinde Batı Almanya'da 1980 öncesinde de özelleştirme faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar Nazi Almanya'sı döneminde de üretimde özel sektöre daha çok yer açılması için yapılan çalışmaların var olduğunu göstermektedir.

Almanya'da özelleştirme Fransa ile benzer bir trend göstermiş yani 80'lerin sonuna kadar kayda değer özelleştirmeler yapılamamış, büyük çaplı özelleştirmeler 90'lı yılların ortalarında başlamış ve 2000' li yıllarda yoğunlaşmıştır.

Almanya'daki özelleştirmelere endüstriler açısından bakıldığında en büyük payı %33 ile telekomünikasyon almaktadır, ardından ise yapılan özelleştirmelerin %28'ini kapsayan finans ve gayrimenkul sektörü gelmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Almanya'daki özelleştirmelerin yarısından fazlası iki endüstride toplanmıştır.

Almanya'da özelleştirme işlemleri Treuhand Kurumu tarafından gerçekleştirilmektedir. Kurumun temel gayesi özelleştirme işlemlerinden en yüksek faydayı elde etmektir. Bu çerçevede, özelleştirmeden elde edilecek gelirden çok, yapılacak uygulamanın yatırım ve istihdam performansı göz önünde bulundurulmaktadır.

Hükümet ve yönetim sisteminde federalizm ve yerinden yönetimin hakim olduğu Almanya'da, yasama yetkisi büyük ölçüde federal devletin yetki alanında olup, yönetim yetkilerinin önemli bölümü yerinden yönetim birimlerinden toplanmıştır. Hükümet 1961'de kamu mülkiyetinden bulunan elektrik ve madencilik şirketindeki hisselerin bir kısmını; Volkswagen'deki çoğunluk hisselerini ise küçük yatırımcılara yönelik bir halka arzla sattı. 1964'te hükümet VEBA ve Prusya Madenleri ve Çelik İşletmeleri'ndeki (PREUSSAG) hisseleri için daha büyük bir halka arz başlattı. 1965 ve 1966'da VEBA ve Lufthansa'da daha ileri düzeyde özelleştirmeler yapıldı. 1990 yılında iki Almanya'nın birleşmesinden sonra, piyasa

ekonomisi içinde çalışan az sayıda KİT'in özelleştirilmesinin yanında, Doğuda kalan ve tamamen kumanda ekonomisiyle idare edilmiş olan ekonomik yapının da özelleştirilmesi gerekmiştir. Bu bakımdan Almanya dünya özelleştirme tarihinde çok özel bir konuma sahip olmuştur (Delice, 2010: 170).

Diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha düzenli ve daha adil bir özelleştirme süreci yaşadığını söyleyebileceğimiz Almanya, en fazla özelleştirme gelirini 2000 yılında elde etmiştir. Volkswagen, VEBA, Deutsche Lufthansa, Deutsche Post AG, Postbank gibi önemli kurumları özelleştiren Almanya günümüze kadar yapılan uygulamalardan toplamda yaklaşık 138 milyar dolar gelir elde etmiştir.

Tablo 3: Almanya'da Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (Milyon \$)
1996	Deutsche Telekom AG	12.487
1997	Deutschebau	1.161,2
1997	Berliner Kraft-und Licht	1.621,69
1997	Deutsche Lufthansa AG	2.480,5
2000	Deutsche Telekom AG	1.2842,4
2000	Deutsche Post AG	4.549,4
2001	Deutsche Bahn AG	3.326,26
2004	GSW (Gemeinnuetzige Siedlungs und Wohnbaugesell.)	2.358,09
2004	GAGFAH-Housing Portfolio	4.547,13
2004	Deutsche Telekom AG	4.442,48
2005	Deutsche Post AG	2.520,73
2006	Woba Dresden GmbH	2.000
2006	Deutsche Telekom AG	3.311,29
2007	Aurelis Real Estate GmbH & Co	2.231,29
2008	LEG Landesentwicklungs gesellschaft NRW GmbH	4.726
2008	Evonik Industries	3.700
2009	Deutsche Postbank AG	6.811

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php> (09.08.2014).

(2 milyar \$ ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir)

2.2.4 İtalya’ da Özelleştirme

İtalya’da özelleştirme fikri 1970’li yılların ortalarına kadar dayanır. Bu fikirde güdülen amaç finansal sıkıntıları olan firmaların elden çıkarılmasıdır. Ancak İtalya için özelleştirme açısından dönüm noktası 1981 yılı olmuştur. Bu yıldan sonra, özelleştirme kamu kuruluşları stratejisinin bir aracı olarak ortaya çıkmıştır. İtalya’da bu esnek strateji, kendisini çeşitli formlarda göstermiştir. Örneğin, firmaların toplam satışı veya devlet kontrolünü azaltan kısmi özelleştirme tarzında bir uygulama gözlenmektedir. 1983 – 1984 yıllarından sonra, kamu sektörünün genişlemesi yavaşlamış ve kamu sektörü yeniden organize edilmiştir (Karataş ve Öniş, 1994: 32).

Yapılan düzenlemelere rağmen 1990 öncesi İtalya’da özelleştirme adına önemli bir gelişme yaşanmamıştır. İtalya’da özelleştirmenin ivme kazandığı 90’lı yıllar, siyaset açısından da ilgi çekici geçmiştir. 1990 öncesi birkaç uygulama ile sınırlı kalan özelleştirmeler 1994 yılında ciddi bir artış yaşamıştır. Aynı yıl İtalya siyaseti için de bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1994 yılında yapılan seçimleri Forza İtalya partisi kazanmış ve başbakan Silvio Berlusconi olmuştur. 1 yıllık hükümet sonrası 1995 yılında yapılan seçimlerde Berlusconi kaybetmiş ve yerine bağımsız aday Lamberto Dini gelmiştir. Dini sonrası 3 başbakan değiştiren İtalya 2001 yılında Berlusconi’yi tekrardan başbakan seçmiştir. Bahsedilen bu dönemde toplamda ikisi Berlusconi’ye ait olmak üzere 6 hükümet değiştiren İtalya’da özelleştirme politikası değişmemiş hatta artan bir ivmeyle uygulanmıştır.

Diğer Avrupa ülkelerine göre kamu sektörü daha büyük yer kapsayan İtalya’da 90’lı yılların başında büyük çaplı özelleştirme programları açıklanmıştır. Açıklanan bu programlarda 1992 yılında yaşanan Avrupa Para Krizi’nin de etkisi büyüktür. Siyasi konjonktürün yanında krizin de etkisiyle İtalya’da önemli özelleştirme uygulamaları yapılmıştır. Bu uygulamalar öyle geniş kapsamlıydı ki 1995 – 1999 arasında özelleştirme sıralamasında İtalya, OECD ülkeleri içinde ilk sıralarda yer almaktaydı. Dönemin en büyük özelleştirmesi 1999 yılındaki başlayan ENEL özelleştirmesi olmuştur. İlk kısım özelleştirmede %32’si yaklaşık 17,5 milyar dolar bedelle özelleştirilen ENEL, dünyada enerji sektörünün en önemli kurumlarının başında gelmekteydi. ENEL, halka arz ile özelleştirilmiştir. Karlı bir uygulama

olarak kabul edilen ENEL'in satılmasının önemli bir sonucu, elektrik piyasasında rekabetin yolunu açmış olmasıdır.

İtalya, büyük bedelli özelleştirmelerde genellikle kısmi özelleştirmeleri tercih etmiştir. 90'lı yılların özelleştirme trendi İtalya'da da kendini göstermiş ve 2005'e kadar yoğun biçimde devam etmiştir. İtalya hacim açısından en büyük özelleştirmesini 1999 yılında Romano Prodi döneminde gerçekleştirmiştir. Özelleştirmelerin büyük kısmı %32 ile kamu hizmetleri sektöründe gerçekleşmiştir.

Tablo 4: İtalya'da Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (Milyon \$)
1994	INA	2690.3
1995	ENI	3957.2
1996	INA	2740
1996	ENI	3697.9
1997	ENI	7236.9
1997	Telecom Italia SpA	10916.7
1998	ENI	6643.1
1998	Banca Nazionale del Lavoro	4207.73
1999	Mediocredito Centrale	2172.14
1999	Banca Monte dei Paschi di Siena	2096.7
1999	Enel	17402.2
1999	Autostrade SpA	3797
2000	Autostrade SpA	2000
2000	FINMECCANICA S.P.A.	5252.54
2001	ENI	2183.4
2001	Elettrogen SpA (ENEL)	3197.55
2002	Eurogen SpA (Enel)	3562
2003	Enel	2519.6
2003	Ente Tabacchi Italiani Spa	2608.4
2004	Terna	2054
2004	Enel	9520.6
2005	Enel	4920
2005	Wind (Enel)	15010
2010	Enel Green Power SpA	3428.79

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php> (09.08.2014).

(2 milyar \$ ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir)

İtalya’da gerçekleştirilen uygulamalarda, 2 milyar doların üzerinde çokça özelleştirme gerçekleşmiş, günümüzde 79 ülkede faaliyet gösteren ENI, şimdiki adı BNP Paribas olan Banca Nazionale del Lavoro, Credito Italiano (Unicredit), Telecom Italia gibi dünya çapında firmalar özelleştirilmiştir.

İtalya’ da özelleştirmelerde güdülen amaç mülkiyetin tabana yayılması ve kaynak yaratılmasıdır. Bu nedenledir ki genellikle kullanılan özelleştirme yöntemi halka arz olmuştur ve kurumlar kısım kısım özelleştirilmiştir.

Bununla birlikte sendikal hareketlerin güçlü olduğu İtalya’da bazı özelleştirmeler toplumsal muhalefetle veya başkanın itirazı ile karşılaşmış bu nedenle iptal edilmiş ya da personel istihdamında düzenlemelere gidişmiştir.

Örneğin IRI’nın başkanı Profesör Romano Prodi, SME holdingindeki devlete ait olan %64 hissenin satışını ilan etmiştir. Başlıca gıda üretimi yapan bu işletmenin satışı, o zamanki Başbakan Bettino Craxi tarafından yapılan itiraz üzerine gerçekleşmemiştir (Karataş ve Öniş, 1994: 37).

2.2.5. Rusya’da Özelleştirme

Diğer Avrupa ülkelerinden daha farklı bir durumda olan Rusya, SSCB sonrası dünya konjonktürüne entegre olmak adına kurumsal altyapıda önemli değişimler yapmak zorunda kalmıştır. Devlet tekelleri ve mülkiyet hakkı konusu müdahale edilmesi gereken konuların başında gelmekteydi. Finansal sistemin yeniden düzenlenmesi, özel mülkiyet hakkının tanınması, mali yapıdaki değişimler, sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılanması ve özelleştirme uygulamaları değişim için gereken ilk uygulamalar olarak düşünülmekteydi.

Rusya’da, diğer sosyalist blok ülkelerinde olduğu gibi liberalleşme öncesi reformlar yapılmıştır. İstikrar ve yapısal reform paketleri genel olarak şu önlemleri içerir (Coşkun, 1996: 51):

- Fiyat serbestisi
- Bütçe dengesi
- Sıkı para politikası uygulaması
- Gelirler politikası
- Dış ticaretin serbestleştirilmesi

- Özelleştirmenin başlatılması ve eski devlet tekellerinin kaldırılması
- Bankacılık ve finansal sektörde reformlar
- Sosyal güvenlik reformu
- Endüstriyel faaliyetlerde yeniden yapılanma

SSCB sonrası Rusya’da en büyük sorun mülkiyet ilişkilerinde yaşanmıştır. Özelleştirmenin yarattığı mülkiyet devri toplumsal yapıda da önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu değişim en başta bir sermaye sınıfı oluşumuna sebep olmuş ve özelleştirme ile değişen üretim yapısı sermaye birikim kaynaklarını da dönüştürmüştür. Bu anlamıyla Rusya’da özelleştirme, sadece üretim araçlarının kamudan özel mülkiyete geçişini ifade etmemektedir. Bu süreç aynı zamanda yeniden yapılanma sürecinde serbest üretim faaliyeti artışını sağlayarak özel sermaye birikimini diğer bir ifade ile kapitalist sürece özgü sınıfsal ve toplumsal yapının kurulmasını da sağlamaktadır. Bu durum doğaldır ki eski sosyalist ekonomilerin genelinde olduğu gibi zengin azınlık sermayedar bir sınıf oluşturduğu gibi fakir çoğunluk işçi sınıfı da oluşturmuştur.

Rus özelleştirme programı birçok açıdan tartışma yaratmıştır. Bunun temel sebebi yakın zamana kadar tüm üretim araçlarının devletin mülkiyetinde olmasıdır. Ancak kapsamlı bir özelleştirme programı ile üstesinden gelinebilecek bu durum birçok özelleştirme yönteminin denenmesiyle aşılabilirdi. Bu nedendir ki Rusya’da birçok özelleştirme yönteminin kullanılmış ve kademeli olarak bir özelleştirme süreci yaşanmıştır.

Rusya’da yapılan özelleştirme aşamalarını kabaca dört başlık altında inceleyebiliriz (Delice, 2010: 247).

- i. Ticarileştirme: Sonraki özelleştirmeler için altyapı oluşturmuştur.
- ii. Toplu Özelleştirme: SSCB’nin yıkılmasından hemen sonra bu aşamaya geçilmiş ve özel mülkiyetin hızlıca halka yayılması amaçlanmıştır. Ancak sonuç ekonominin %50’sini yeraltı dünyası tarafından kontrol edilmesi olmuştur.
- iii. Nakit Özelleştirme: Amaç, teşebbüslere ihtiyacı olan finansmanı sağlamak olsa da sonuç mülkiyetin belirli bir azınlığa devri olmuştur.
- iv. Durum Bazında Özelleştirme: Amaç, özelleştirilecek firmaların piyasa değerini arttırmaktır.

Rusya’da yapılan özelleştirmelerin en büyük dayanağı, kamu şirketlerinin düşük verimliliği idi. İşletme faaliyetlerinin ilk aşamasından son aşamasına kadar devletin karar vermesi bu verimsizliğin başat sebebi olarak nitelendiriliyordu. Firmaların bazı ürünlerde yetersiz bazılarında aşırı üretimde bulunması, düşük kalitede malları yüksek maliyetle üretilip yüksek fiyattan satması hakim görüşü güçlendiren unsurlar olmuştur. Bu duruma, 1980 sonrası dünyada liberal politikaların güçlü hale gelmesi de eklenince mülkiyet değişimini sağlayabilecek en önemli araç olan özelleştirme kaçınılmaz hale gelmiştir.

Sermaye hakim piyasa yapısının yaygınlaştığı 1990’lar Rusya için artık dönüşümün başladığı dönemler olarak ifade edilebilir. 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla birlikte yeniden oluşturulan Rusya, Boris Yeltsin ile yeni bir ekonomik sürece başlamıştır ve bu ekonomik süreçle birlikte mülkiyet değişiminin en önemli araçlarından birisi özelleştirme olmuştur.

Rusya’da 1992’de oluşturulan Federal Mülkiyet Fonu özelleştirmelerin resmi olarak yapılışının da miladı olarak kabul edilmiştir ve yerel/bölgesel işletmelerin bu kuruma devredilmesiyle ilk özelleştirme uygulamaları başlamıştır. Bu dönemle birlikte planlanan geniş ölçekli özelleştirme programları, Mülkiyet Komitesi yönetiminde oluşturulmuş ve ilk özelleştirmeler blok satış yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

İlk özelleştirmelerde uygulanmak istenen bir politika da kamu işletmelerinin çoğunluk paylarının kurumun işçilerine eşit paylarla satılması yönündeydi. Ancak sürecin sonunda kurumların hisseleri oluşmaya başlayan ve baskın sınıf olarak nitelendirilebilecek kesimin elinde toplanmıştır. Bahsedilen kesim, genellikle söz konusu kurumların eski yöneticilerinden oluşan zengin sınıfı ifade etmektedir. Bu karmaşa ve yasal boşluklar içerisinde Rusya bolca özelleştirme işlemi yapılmış 1992 – 1994 yılları arasında kamu iktisadi teşebbüslerinin neredeyse yarısı özelleştirilmiştir.

Kamu mülkiyetinden, özel mülkiyete geçiş aşamasının bir parçası olarak Rusya’da yapısal reform çerçevesinde gerçekleştirilmekte olan özelleştirme çabalarında büyük başarılar elde edilmiştir. Rusya’da özelleştirme ilk olarak küçük ölçekli işletmelerde Nisan 1994’te başlamıştır ve küçük ölçekli kuruluşların

%70'inin özelleştirilişi hızla gerçekleştirilmiştir. Mart 1994'ten sonra devlete ait toprakların da özelleştirilmesine hız verilmiştir (Coşkun, 1996: 58).

Daha sonraki yıllarda da özelleştirmeler hız kesmemiştir. Lukoil, Gazprom, Svyazinvest gibi önemli kuruluşların özelleştirildiği 1995 – 2001 arasındaki yıllar, özelleştirme geliri açısından en başarılı yıllar olmuştur. Burada ayrı bir parantez açılması gereken yıl 2000'dir. Çünkü 2000 yılında 24 sektörden 242 şirket özelleştirme kapsamına alınmıştır. En yüksek gelir ONAKO ve Lukoil özelleştirilmelerinden elde edilmiştir.

Tablo 5: Rusya'da Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon \$)
Tyumen Oil Company	1997	820
Eastern Oil Company (VNK)	1997	875
Svyazinvest	1998	1.875
Gazprom	1998	660
Gazprom	1999	660
Onako	2001	1.080
LuKoil	2004	1.998
LuKoil	2004	775
Slavneft	2004	1.860
Rosneft	2006	10.700
Sberbank	2007	8.800
Vneshtorgbank	2007	8.000
UES-OGK-5	2007	1.500
United Enerji Systems (UES)	2007	1.500
WGC-2	2007	1.000
Wholesale Generating Company	2007	4.854
Elgaugol and Yakutugol	2007	2.300
Territorial Generating Company	2008	5705

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>. (09.08.2014)

(500 milyon dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

1992’de yaşanan rejim değişikliği sonrası önce Yeltsin daha sonra da Putin önderliğinde liberal politikalar uygulayan Rusya’da irili ufaklı birçok kurum kısmen veya tamamen özelleştirilmiştir. Rusya’da gerçekleştirilen uygulamalarda önemli bir unsur enerji ve altyapı sektöründe yapılan özelleştirmelerdir. Uzun süre yabancı yatırımcıyı sürecin dışında bırakmak için gayret eden ve önemli bir yeraltı zenginliği bulunan Rusya 250 milyon dolar bedelin üzerinde 17 tane altyapı ve 11 tane enerji özelleştirmesi yapmıştır ve bu durum günümüzdeki Rus petrol ve gaz zengini sınıfının doğmasında önemli bir rol oynamıştır.

Rusya’da çok hızlı bir özelleştirme süreci yaşanmıştır. Her boydaki kamusal sanayi kurumları, hangi kaynaktan güç aldıkları oldukça tartışmalı bulunan özel girişimcilerin eline geçti. Sonuçta devlet de, sosyalist bir kurum olmaktan çıkarak, özel girişimcilerin yönetimine girdi. Sosyalizmden kapitalizme geçiş, özelleştirme yağmasından pay alamayan işçiler, köylüler, emekliler, sıradan Rusya yurttaşları açısından kısa sürede giderilmesi olanaksız yoksunluklara neden oldu (Din, 2008: 278).

Rusya’da yaşanan özelleştirme süreci aslında dönüşümün bir parçasıydı ve yapılan uygulamalar beklenen refahı yaratmak yerine sermaye sahiplerine ve mafyaya devredilmiş devlet kurumlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin, günümüzdeki önemli kuruluşlardan biri olan “Gazprom” 3 yıllık bir süre içinde toplamda 1.749 milyon dolar bedelle özelleştirilmiştir. Aynı şirket bugün dünyanın en büyük doğalgaz şirketi durumuna gelmiş, bir anlamda birkaç yıllık karına satılmıştır.

2.2.6. Polonya’da Özelleştirme Uygulamaları

Doğu ve Orta Avrupa’da özelleştirme faaliyetleri, Rusya krizi ve ekonomik reformların ivme kaybetmesi nedeniyle, 1998’de (Polonya ve Türkiye dışında) yavaşlamıştır. 2000’li yıllarda ekonomide sağlanan toparlanma ile özelleştirme gelirleri artmış; 2005’te 32,8 milyar dolara ulaşmıştır. 1988 – 2005 yıllarını kapsayan 18 yıllık dönemde bölge genelinde yapılan özelleştirmelerden 151,7 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Söz konusu dönemde en fazla gelir, 26,8 milyar dolarlık satış

gerçekleştiren Polonya tarafından elde edilmiş; bunu 19,9 milyar dolarlık gelirle Çek Cumhuriyeti izlemiştir (Delice, 2010: 238).

Polonya’da, 30 Ocak 1990 sonrası yani komünist rejimin yıkılmasından sonra oluşturulan ilk hükümet, oluşturduğu programda piyasa ekonomisine ağırlık vermeyi amaçlamıştır. Bu amaca ulaşmada kullanılacak en önemli araç ise özelleştirmedir. Ekonomik açıdan oluşturulmak istenen düzene ulaşmak amacıyla hukuki düzenlemeler de yapılmış ve aynı yıl özelleştirme kanunu kabul edilmiştir. Sistematiik olarak uygulanmaya çalışılan özelleştirme programlarının temel gayesi özel sektörü geliştirmektir. Bu temel amacın yanında, KİT’lerin etkinsiz çalışmalarını önlemek böylece ekonomik verimliliği arttırmak, ekonomik kalkınmaya destek olmak gibi amaçlar da güdülmüştür.

Polonya özelleştirme sürecini asıl şekillendiren kanun 1996 yılında çıkarılan 1997’de yürürlüğe giren KİT’lerin Ticarileştirilmesi ve Özelleştirilmesi Kanunu’dur. Özelleştirmeye dair ilk kanunu 1990’da kabul eden Polonya bu kabul sonrası 100’den fazla küçük çaplı da olsa özelleştirme yapmıştır. Ancak büyük çaplı özelleştirmeler bu kanun sonrası gerçekleştirilebilmiştir.

Doğu Avrupa’nın kabul gören özelleştirme süreçlerinden birini yaşayan Polonya, özelleştirme politikalarında şeffaflık konusunda yüksek hassasiyet göstermiş ve buna yönelik hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bununla birlikte özelleştirme sonucu oluşan yeni firmaların ekonomik gelişmeye katkı sağlaması için gereken önlemleri almış, yeni mülkiyet yapısını bu doğrultuda oluşturmuştur. Tasfiyeler, iflaslar ve özelleştirmeler nedeniyle kamu sektöründe ortaya çıkan sistematik daralma, piyasaya yeni giren özel firmaların başarılı olmalarını sağlamıştır

Yapılan özelleştirmelerde sektörel açıdan en yüksek payı finans ve gayrimenkul ile kamu hizmetleri sektörleri almışlardır. Bu iki sektörün toplam payı tüm özelleştirmelerin %53’üne denk gelmektedir. Biraz daha mikro açıdan bakıldığında bankacılık sektöründe önemli özelleştirmelerin olduğu görülmektedir. Bunlardan en bilineni, Avrupa’nın en eski bankalarından biri olan Bank Handlowy’nin Citibank’a satılmasıdır. Ayrıca birçok ülkede olduğu gibi Polonya’da da telekomünikasyon özelleştirmesi gerçekleşmiş ve işletme bazında en yüksek gelir bu özelleştirmeden elde edilmiştir.

Polonya’da yaşana özelleştirme sürecini kronolojik olarak özetlersek, 1990 sonrası başlayan uygulamalar 90’lı yılların ortalarına kadar devam etmiş ve 1999’da o zamana kadarki en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Özelleştirme geliri bakımından 2000’li yıllara daha yüksek bir gelirle başlayan Polonya, 2010 yılına kadar benzer bir gelir düzeyi elde edememiş yine “gerekli ancak acil değil” karakterini devam ettirmiş ve sosyo- ekonomik koşulları göz önünde bulundurarak bir özelleştirme süreci yürütmeye çabalamıştır. Günümüze daha da yaklaştığımızda ise Polonya özelleştirmesi tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmaya başlamıştır. 2010 yılı Polonya’nın en yüksek özelleştirme geliri elde ettiği yıl olarak kaydedilmiştir. Polonya’nın günümüze kadarki toplam özelleştirme geliri ise yaklaşık 43 milyar dolardır.

Tablo 6: Polonya’da Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (Milyon \$)
1992	FSM	1.150
1999	Bank Polska Kasa Opieki-Pekao	1.074
2000	Telekomunikacja Polska SA (TPSA)	4.300
2004	PKO Bank Polski SA	2.352,45
2009	PGE Polska Grupa Energetyczna	2.097
2010	Powszechny Zakład Ubezpieczeń (PZU)	2.736,21
2010	Tauron Polska Energia	1.343,37
2010	Energa SA	2.600
2010	PGE Polska Grupa Energetyczna	1.401,3
2011	PZU SA	1.155,4
2011	Jastrzebska Spolka Weglowa SA	1.945,63
2012	PKO Bank Polski SA	1.009,04

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>.
(09.08.2014)

(1 milyar dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Polonya'daki özelleştirme sürecinin en çarpıcı ve en önemli sonucu 220 bin yeni şirket oluşturulmasıdır. Bununla birlikte sürecin sonunda 2.8 milyon şahıs ve aile işletmesi kurulmuştur. Perakende ticaret, yiyecek içecek ve hizmet sektörleri gibi küçük firmaların bulunduğu sektörlerde özelleştirmeler hızlı bir şekilde yürütüldü ve 1992'nin sonuna kadar bu sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin %97'si özelleştirildi. Bu, merkezi hükümetin herhangi bir müdahalesinin olmadığı binlerce yerel otoritenin öncülük ettiği merkezîyetçilikten uzak bir süreçti. Bu sürecin ilk yıllarında çalışanlara ve yöneticilere devir ve merkezîyetçi olmayan katılımcı diğer özelleştirme biçimleri öne çıktı. Diğer taraftan KİT'lerin özelleştirme hızları öngörülenden çok daha yavaş gerçekleşti (Kozarzewski, 2006: 6 – 7).

2.2.7. Çek Cumhuriyeti'nde Özelleştirme

Çek Cumhuriyeti'nde kronolojik olarak özelleştirme, birbiriyle iç içe geçmiş, üç alt dönemde ele alınabilir (Delice, 2010: 252)

- 1990 – 91 Arası Dönem: Mülkiyetin önceki sahiplerine veya onların varislerine iadesi,
- 1991 – 93 Arası Dönem: Küçük birimlerin geleceğin müteşebbislerine kamu ihaleleriyle satıldığı “küçük ölçekli” özelleştirme,
- 1992 – 95 Arası Dönem: Büyük ölçekli özelleştirme.

Thatcherizm'in yolundan gitmeyi tercih eden Çek Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı Vaclav Klaus, hükümeti, “bağlı olmayan market”e geçiş sağlamak için “şok terapisi” uygulamaya karar vermişti. Bu şok terapisinin ana bileşenleri fiyat liberasyonu, dışa açık dış ticaret politikası ve özelleştirme olarak kabul ediliyordu. Özelleştirmenin ilk aşamasında komünizm döneminde kamulaştırılan mülkiyetlerin idaresi öngörülmüyordu. Nispeten daha geniş ölçekli özelleştirmeler ise 90'lı yıllarda başında gerçekleşmeye başlamıştır. Özelleştirmelerde - özellikle 1991 – 1994 yılları arasında – tercih edilen kupon yöntemi ve kitlesel özelleştirmeler, batılı ülkeler tarafından eleştirilmiştir. 1994 yılında yaşanan yolsuzluk skandalının da etkisiyle 1995 yılı tamamlandığında devlet portföyündeki şirketlerin %90'ı özelleştirilmişti. 2000 – 2001 yılları arasında siyasi krizler ve ara seçimler süreci yavaşlatmıştır. 2002 yılında gelen Spidla hükümeti var olan özelleştirme programlarını hem devam ettirdi

hem de genişletti ve o zamana kadarki en büyük özelleştirme geliri 2002 yılında “Transgas” ın özelleştirilmesi ile elde edilmiş oldu. 2005 yılında yapılan iki büyük özelleştirme ile Çek Cumhuriyeti tarihinin özelleştirme açısından ikinci kez tavanı yapılmıştır. Mirek Topolánek’in kazandığı 2006 yılı seçimleri sonrası özelleştirmenin hızının kesmiştir.

Özelleştirmede başlıca üç yol izlenmiştir. Bunlar; kamu kuruluşlarının varsa eski sahiplerine veya mirasçılara devri, doğrudan satış ve kamu kuruluşlarının hisselerinin vatandaşlara bedelsiz taksimine dayanan “voucher” (çek) yöntemidir. Hükümet, o dönemde halkta para olmadığı için, mümkün olduğunca düşük ödeme ile eşit ve demokratik bir biçimde kamu kuruluşlarının devrini gerçekleştirmiştir. Voucher yöntemi ile Çek vatandaşlarının %80’iyeni kapitalist sistemde hisse sahibi olmuşlardır (Biçerli, 2001: 7).

Tablo 7: Çek Cumhuriyeti’nde Yapılan Özelleştirmeler

Yıl	Şirket Adı	Satış Bedeli (milyon \$)
1991	Skoda Automobilovy Koncern	326.9
1992	Skoda KP Plzen-Locomotive Mnfr	274.7
1995	Cesky Telecom AS	1320
1999	CSOB	1175
2000	Ceska Sportelna	527.91
2001	Komercni Banka	1058.93
2002	Transgas	3701.48
2003	CEPS AG	487.95
2003	CEZ AS	1203.48
2004	Unipetrol	498.09
2005	Cesky Telecom AS	3507.3
2005	Vitkovice Steel	284.27
2005	Severoceske Doly AS	366.64
2007	CEZ AS	278
2008	ArcelorMittal’s Czech unit	455.08

Kaynak: Privatizationbarometer. <http://www.privatizationbarometer.net/databa>
se.php. (09.08.2014)

(250 milyon dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Genelde diğer az gelişmiş ülkeler gibi büyük çaplı özelleştirmelere telekomünikasyon ile başlayan Çek Cumhuriyeti’nde uygulamalar kamu hizmetleri sektöründe yoğunlaşmıştır. Çok büyük özelleştirme yapma imkanı bulamayan Çek Cumhuriyeti, özelleştirme gelirinden günümüze kadar toplamda yaklaşık 20 milyar dolar gelir elde etmiştir.

2.3. ASYA’DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.3.1. Çin’de Özelleştirme

Mao Zedong’un 1976 yılındaki ölümünden sonra batıya açılma çalışmalarının başlatıldığı Çin, Son 30 yılın en çok büyüyen ekonomilerinin başında geliyor. Ülkenin büyürken yarattığı değer ise belli kesimler arasında paylaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle bu büyümenin getirisi halkın değil azınlıktaki sermaye sahiplerinin elinde toplanmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri 90’lı yıllarda yaşanan özelleştirme furyasıdır. Yapılan özelleştirmeler incelendiğinde sermayeyi tabana yaymak gibi sosyo – ekonomik refah ve piyasa mekanizmasının daha verimli işlemesi gibi işlevlerin öncelikli olmadığı, özellikle satış bedelleri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, uygulamaların blok satışlar halinde yapıldığı dolayısıyla da hisselerin birkaç sermayedar grubun elinde toplandığı görülmektedir.

1980’lerin başında özel sektörün ülke içinde faaliyette bulunmasına izin verildiği Çin’de, yaşanan özelleştirme süreci 1990’ların sonlarında kadar küçük KİT’lerin özelleştirilmesi üzerinden yürütülmüştür. Mao sonrası yaşanan ekonomi politikasının değişiminde, 1989 yılında Çin Komünist Partisi’nin Genel Sekreterliği’ne 1993 yılında da Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı’na seçilen Jiang Zemin’in etkisi göz ardı edilemez. Genel sekreterliği döneminden itibaren “sosyalist” olarak tanımladığı piyasa ekonomisini benimseyen ve buna geçiş için köklü değişiklikler öneren Zemin, bu geçişi sağlayacak araçlardan biri olan özelleştirmeyi de önemli ölçüde kullanmıştır.

90’lı yıllarda 150’ye yakın özelleştirme uygulaması yapan Çin’de tablodan da görülebileceği üzere bu dönemde iki adet büyük özelleştirme olmuştur. Yapılan bu özelleştirmeler de hemen hemen tüm ülkelerde özelleştirmelerin ilk hedeflerinden

biri olan Telekom özelleştirmeleridir. Fakat Orta ve Doğu Avrupa'daki benzer süreçleri yaşayan ülkelerin aksine, Çin'de kamu sektörü temelde özelleştirilmemiştir.

Çin'de özellikle 2000 sonrası özelleştirme atakları dikkat çekmiştir. Büyük çaplı özelleştirmelerin hız kesmeden yapıldığı 2000'li yıllar Hu Jintao önderliğinde geçmiş, Çin'i Dünya Ticaret Örgütü'ne üye yapan Jintao, Zemin'den aldığı özelleştirme çıtasını daha da yükseğe taşımıştır.

Yapılan özelleştirmeler sektörel açıdan incelendiğinde, finanstan altyapıya, madencilikten enerji sektörüne çokça özelleştirme yüksek bedellerde gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 200 milyar dolar gelir elde etmiştir. Özellikle finans sektöründe dikkat çeken bir unsur Çin'deki bankaların büyük kısmının özelleştirilmiş olmasıdır. Finans sektöründe yoğunlaşan özelleştirmeler küresel sermayenin Çin'e gelişini daha kolay hale getirmiştir.

Tablo 8: Çin’de Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon \$)
China Telecom Hong Kong	1997	3.933,00
China Telecom	1999	2.217,50
PetroChina	2000	2.890,00
China United Communications	2000	5.653,00
China Life Insurance Co Ltd	2003	3.021,60
Bank of Communications	2004	2.100,00
Bank of China	2005	6.700,00
China Construction Bank	2005	3.000,00
Industrial & Commercial Bank of China	2005	3.000,00
China Communications Construction Company	2006	2.380,00
Bank of China	2006	13.714,00
China Merchant Bank	2006	2.660,00
Industrial and Commercial Bank of China	2006	22.041,00
China Railway Group	2007	5.910,00
China Shipper Container Lines	2007	2.100,00
China Shenhua Enerji Co	2007	9.124,00
PetroChina Co Ltd	2007	9.154,00
Bank of Beijing	2007	2.000,00
Bank of Communications	2007	3.454,00
China CITIC Bank Corporation	2007	6.051,00
China Construction Bank Corporations	2007	7.955,00
China Life Insurance Company	2007	3.881,00
China Pacific Insurance	2007	7.700,00
Ping An Insurance (Group) Company of China	2007	5.327,00
China Coal Enerji Co. Ltd.	2008	3.761,00
China Railway Construction Corporation Ltd.	2008	5.865,00

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014)

(2 milyar dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Çin'deki uygulamaların bu kadar yüksek talep görmesindeki bir unsur da kuşkusuz “ucuz emek” nedeniyle uluslararası firmaların bu bölgede faaliyet gösterme isteğini arttırmasıdır. Nüfusu nedeniyle talebin ve emek arzının yüksek olduğu Çin'de üretim yapmak çok uluslu şirketlerin öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Çin'de özelleştirme süreci çok kolay başlamamıştır. Geleneksel toplum yapısı, ekonominin tarihsel dinamikleri gibi unsurlar bu geçişi zor hale getirmiştir. Mao'nun ardına gelen Çin Komünist Parti yöneticileri, Çin'i serbest piyasa ekonomisi ile tanıştırmış ve komünizmin önemli temsilcisi Çin'den kağıt üstünde komünist Çin'e geçişi başlatmıştır. Bu geçişin önemli dinamlarından biri özelleştirme olmuştur. Toplumsal yapı bu süreci zorlaştırmakla birlikte engel olamamış ve Çin'i 30 yıl içinde günümüz liberal ekonomik konjonktürünün önemli aktörü haline getirmiştir. Adeta sermaye akınına uğrayan Çin'de özelleştirmeler halkın protestolarına rağmen devam etmektedir.

2.3.2. Japonya'da Özelleştirme

Dünya ekonomi tarihinde en çarpıcı başarı örneklerinden birini temsil eden Japonya özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir toparlanma göstermiş ve böylece kısa süre içinde rekabetçi ve yenilikçi bir sınai yapıya sahip olmuştu. Savaş sonrası süreçte ABD ile olan ilişkiler Japonya'da kamu işletmeciliğinin sınırlı ölçüde gelişmesine yol açmış ve dolayısıyla özelleştirme süreci kapsam olarak Avrupa ülkelerinden daha farklı bir seyir takip etmiştir. Ancak sınırlı kamu işletmeciliğine rağmen, Japonya da 1980'lerin ikinci yarısından itibaren başta ulaşım ve iletişim olmak üzere kamunun egemen olduğu çeşitli sektörlerde özelleştirmeye gerekçe teşkil eden ciddi problemlerle yüz yüze gelmiştir. Japonya'da kamu işletmelerinin özelleştirilmesinde temel nedeni, bunların halkın talep ettiği mal ve hizmetleri üretmelerine rağmen, karlı ve etkin çalışmamalarıydı (Delice, 2010: 162 – 163).

Japonya'daki en önemli özelleştirmelerden biri demiryolları uygulamasıdır. Japon Ulusal Demiryolları (JNR) 10 yılı kapsayan bir reform süreci ile özelleştirilmiştir ve uygulamadan 4 yıl sonra Demiryolu Geliştirme Fonu kurulmuştur. Bu fonun kuruluş amacı ise sektörde yaşanan finansman problemlerinin

çözümüne katkı yapmaktır. Japonya’da diğer ülkelerden farklı olan unsur ise hükümetin özelleştirmeden sonra da demiryolu altyapısına kaynak aktarmaya devam edip, hava ve kara taşımacılığına güçlü bir alternatif yaratmaya çalışmasıdır. Japonya’da özelleştirmelerin önemli ayaklarından biri de telekomünikasyon sektörüdür. 80’li yılların ikinci yarısında başlayan özelleştirme süreci sektörel rekabeti arttırmış aynı zamanda konuşma bedelinde ciddi oranda bir indirim sağlamıştır.

Japonya’da tartışmalı uygulamalar da yapılmıştır. Bunlardan biri, dünyanın en büyük finansal şirketlerinden biri olan Japon Post Bank’ın (JPB) özelleştirmesi olmuştur. Kamu bankalarının özelleştirilmesi konusu Japonya’da pek kabul görmemiş bir konudur. Bu kuruluşların özelleştirilmesini savunanların, verimsiz çalışıyor, sıkça grev yaşıyor argümanlarına karşılık, özelleştirilmesini istemeyenler bu bankaların her yıl bütçe gelirlerine önemli katkıda bulunduklarını bu nedenle yapılan özelleştirmelerin ciddi gelir kaybına sebep olacağını ifade etmektedirler.

Ekonomisi ağırlıklı olarak özel girişime dayalı olan Japonya’da son yirmi yılda yürütülen özelleştirme çalışmaları sonucu bir kısım özelleştirme programında olan az sayıda KİT faaliyet göstermektedir. 1980’li yıllarda sayısı 111 olan KİT sayısı, yapılan özelleştirmeler ile bugün ağırlıklı olarak finans ve sigortacılık alanında faaliyet gösteren 9 iktisadi şirkete düşmüştür. Bu şirketlerin dışında kamu şirketi olarak faaliyetini sürdüren ancak daha çok sektörel denetleme ve düzenleme işlevlerini yerine getiren şirketler de mevcuttur (JYR, 2008: 16).

Japonya’da farklı yazarlarca farklı tarih ve veriler ile hesaplanmıştır. Bu nedenle Japonya’da özelleştirmelerin toplam değeri değişkenlik göstermektedir. Friedrich Schneider’e göre, 1961 – 2000 yılları arasında toplam özelleştirme geliri 146 milyar dolardır (Schneider, 2003). Bernardo Bortolotti, Marcella Fantini ve Domenico Siniscalco tarafından verilen rakamlar ise çok farklıdır. Onlara göre, 1977 – 1999 yılları arasında toplam özelleştirme geliri 189. 4 milyar dolardır. Bu iki hesaplama arasında büyük fark 43.4 milyar dolardır. Doğrudan özelleştirmeler hesaba katılsa dahi toplam değer 183.6 milyar dolara ulaşıyor (OECD, 2002). OECD’nin 2009’da yayınladığı verilere göre 2000 – 2007 yılları arasındaki toplam özelleştirme değeri 33.2 milyar dolardır (OECD, 2009: 56-67).

2.3.3. Güney Kore’de Özelleştirme

Kamu teşebbüslerini özel sektöre devretmede isteksiz olan Güney Kore hükümetleri özelleştirme planlarının sıklıkla değiştirilmesi ve bozulması ile ünlüdür. Ülkede ilk özelleştirme uygulamaları 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. Korea Machine Industring şirketinin özelleştirilmesiyle başlayan süreçte 1983 yılına kadar 18 kamu teşebbüsünün hisseleri özel sektöre devredilmiştir. Bu dönemde yapılan özelleştirmeler, herhangi bir plan ve programa bağlanmamıştır. Nisan 1987’de Özelleştirme Konseyi’nin kurulmasıyla birlikte gerçek anlamda özelleştirmelere başlanmıştır (Karluk, 1994: 175).

1968 ile 1983 yılları arasında özelleştirmelerde genellikle iki yol takip edilmiştir. Bunlar (Delice, 2010: 220):

1. Kamu varlıklarının önde gelen büyük şirketlere satışı
2. Kamu mülkiyetindeki hisselerin bankacılık sistemlerine yatırılmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası bölünen Kore’nin batıya dönük yüzü olan Güney Kore, 1960 – 1970 yılları arasını çoğunlukla küçük ve az sayıda KİT’i özelleştirme ile geçirmiştir. Ancak bahsedilen dönem aynı zamanda ülkenin büyük çaplı özelleştirmelere başladığı yılı da içerir. Ülkenin en büyük lojistik şirketlerinden biri olan Korea Express Company ile başlayan ilk büyük ölçekli özelleştirme 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. 1970 ve sonrasındaki 10 yıldaki özelleştirmeler ise genellikle bankacılık sektöründe devam etmiş ancak özelleştirilen kurumlar üzerinde devlet kontrolü devam ettirilmiştir. Bu kontrolü sağlayan ise gerçekleştirilen özelleştirmelerin kamu ticari bankalarından alınan kredilerle yapılmasıydı.

1980 sonrasının liberal ve piyasa merkezli düşünce sistemi Güney Kore’de yapılan özelleştirmelerde ikinci özelleştirme dalgasının başlamasını da sağlamıştır. 1968’den 1983 yılına kadar 10’dan fazla kamu şirketinin özelleştirildiği Kore’de, 1987’de açıklanan programa göre özelleştirmelerin ihale veya halka arz şeklinde olmasına karar verilmiştir. Çeşitli itirazlarla uygulanmasında sıkıntılar yaşanan bu program, 1993 yılında iktidara gelen ve 30 yıllık aranın ardından Güney Kore’nin ilk sivil devlet başkanı olan Kim Yong Sam hükümeti hazırladığı 5 yıllık özelleştirme programı ile sınırlı rekabet ve özel ihaleye dayalı bir sisteme dönüştü.

Daha öncekilerin aksine, büyük ölçekli bir özelleştirme çabası olarak ortaya atılan 1993 özelleştirme planının temel amaçları şunlardır (Delice, 2010: 222):

- Yönetim yetkisinin özel sektöre devredilmesi
- Özelleştirmelerin şeffaflık ve rekabetçilik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi
- İstihdamın istikrarlı bir şekilde artırılması
- Ekonomik gücün belirli ellerde toplanmasının engellenmesi

Daha önce devletin kontrol yetkisini devam ettirmek isteyen ve bu nedenle özelleştirme uygulamalarını ağırdan alan Güney Kore’de, 1997’de ortaya çıkan Asya Krizi özelleştirme politikasını acil hale getirmiştir. Çünkü özelleştirme, hem kamu şirketlerinin borcunu kapatacak hem de aşırı istihdamın yarattığı yükü hafifletecek önemli bir araç olarak görülmektedir. Böylece Güney Kore’de hükümetlerin daha istekli olduğu ve büyük çaplı özelleştirmelerin başladığı bir döneme girilmiştir.

Güney Kore’de gerçekleştirilen en büyük özelleştirme (big six) büyük altılı diye de anılan altı şirkete uygulanmıştır. Kore elektrik şirketi (KEPCO), Kore Telecom (KT), dünyanın en büyük çelik üreticilerinden biri olan (POSCO), Kore Gaz Şirketi (KOGAS), Kore Tütün ve Ginseng Şirketi (KT&G) ve Kore Enerji Şirketi (Hanjung) bahsedilen ve özelleştirilen 6 önemli kurumdur.

Uluslararası markaları ile dünyada önemli bir aktör haline gelen Güney Kore’de özelleştirme, uzunca bir süre ağır aksak ilerlemiştir. Burada doğaldır ki askeri hükümetlerin etkisi büyüktür. Ancak Asya Krizi ve uluslararası kurumların baskısı Güney Kore’de de büyük çaplı özelleştirmelerin gerçekleşmesini kaçınılmaz kılmıştır. Günümüzde hala özelleştirme süreci devam eden Güney Kore’de özellikle sağlık ve demiryolu kollarında yapılan/yapılmaya çalışılan uygulamalar toplumsal muhalefetle karşılaşmaktadır. Yakın zamanda sağlıkta dönüşümü planlayan ve bunun için özel sektöre devir başlatan Güney Kore’de sağlık çalışanları demiryolu işçileri ile birleşerek bir günlük iş bırakma eylemi yapmışlardır. Bu da yapılan uygulamaların, temel amaçların başında gelmesi gereken verimlilik artırma, sermayeyi tabana yayma, kaynak dağılımında adaleti sağlama gibi unsurları pek içermediğini göstermektedir.

2.4. GÜNEY AMERİKA'DA ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

1970 sonrası başlayan özelleştirme akımına ilk kapılanlar İngiltere ile birlikte Şili olmuştur. Ardından Meksika ve Arjantin, Şili'yi takip etmişlerdir. Güney Amerika ülkelerinde özelleştirmenin temel nedenleri olarak dış borç ödemeleri ve artan bütçe açıkları gösterilmiştir. 70' lerde başlayan özelleştirme trendi kapsamını genişleterek günümüze kadar devam etmiştir.

Özellikle su özelleştirmeleriyle ciddi tartışma konusu olan Güney Amerika ülkeleri, yaptıkları özelleştirmelerde IMF ve Dünya Bankası'nın tam desteğini almıştır. Özellikle 1990 sonrası başlayan özelleştirme süreci savunduğu ideoloji ne olursa olsun birçok siyasi parti için ortak olan politik ve ideolojik trendin bir parçasıydı. Her ne kadar uygulamalarda metodolojik farklılıklar olsa da ortak olan unsur, özelleştirmelerin toplumsal refah gözetilmeden yapıldığıdır.

2.4.1. Şili'de Özelleştirme

Daha önce de belirtildiği gibi Şili, dünyada özelleştirme uygulamalarına başlayan ilk ülkelerdendir. Özelleştirme süreci ise Batılı devletlerde serbest seçimle iktidara gelen ilk Marksist devlet başkanı olan ve askeri darbe ile devrilen Salvador Allende döneminde devletleştirilen 200'den fazla kuruluşun, eski sahiplerine bedelsiz olarak verilmesiyle başlamıştır. Ancak özelleştirmelerin kredili yapılması ve dış borca başvurulması gibi hatalar ülkenin finansal krize girmesine neden olmuştur.

ABD'nin onayladığı darbe ile iktidara gelen Augusto Pinochet'in ekonomi politikası adına yaptığı ilk şey ekonomiyi serbest piyasaya açmak olmuştur. Kamu şirketlerini satan, eğitim ve emeklilik sistemini dahi özelleştiren Pinochet'in yarattığı ekonomik ortam tipik bir "Chicago Çocukları" eseridir. Böylece devlet sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim sistemlerinden önemli ölçüde çekilmiştir.

Şili'deki özelleştirme sürecinin başlıca karakteristiklerinden birisi de çok kapsayıcı olmasıdır. Allende yönetimi tarafından kamulaştırılan bütün bankalar ve işletmeler ya özelleştirilmiş ya da tasfiye edilmişti. 1965 toprak reformunun arkasından, kamulaştırılan çiftliklerin yanı sıra Aralık 1970 öncesinde kamu mülkiyetinde olan işletmelerin büyük bir çoğunluğu da özelleştirildi. Sübvans

edilen özel okullar için eğitim kuponlarının satışı ve üniversiteye ve diğer üçüncü derece eğitime yeni kurumların girişi teşvik edildi (Delice, 2010: 205).

Yoğun bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılan özelleştirmelere rağmen, Empresa Nacional de Minería (ENAMI) ve bakır sektöründeki en önemli şirket olan Coldeco, büyük ticari bankalar, posta, demiryolları ve limanlar devletin elinde kalmıştır. Elde kalan bu kurumlar Şili’de özelleştirme konusunda daha köklü adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır. Yapılan çalışma, rekabetçi bir piyasa yapısı ve özelleştirilmiş kurumlara yönelik finanslama ve sahiplenme süreci gibi dengeli düzenleyici süreçleri de içine almıştır. 1984 yılında başlayan çalışmalarla hizmet ve ulaştırma sektöründe çoğu geniş hacimli devlet kurumu özelleştirilmiştir.

Şili’de yapılan özelleştirmeler, tablodan da görüleceği üzere altyapı ağırlıklı olmuştur. Bu durum devletin en önemli görevlerinden biri olan altyapı çalışmalarını dahi özel sektöre devrettiğini diğer bir ifade ile insanların hayati ihtiyaçlarını, temel hedefi kar olan kurumların karşılamalarını uygun gördüğünü ifade eder. Bu konuda dikkat çeken bir örnek, Şili’deki en büyük özelleştirme bedeline sahip kurumlardan biri olan Empresa Metropolitana de Obras de Santiago de Chile şirkettir. Şu dağıtım şirketi olan kurumun özelleştirilmesi sonrası ülkede içme suyu konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır.

Su fiyatları özelleştirmelerden bu yana sürekli artmıştır. Resmi olarak 1998’den 2000 yılına kadar olan artışlar ortalama olarak %20’dir. Ancak, Şili Tüketici ve Kullanıcı Örgütü, 15000 su faturasını inceledikten sonra reel artışın %100 hatta bazı durumlarda %200’e ulaştığını bulmuştur. Bu arada özel su şirketlerinde çalışan sayısı %30 oranında azalmıştır (Akdoğan, 2005: 26 - 27).

Tablo 9: Şili’de Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon\$)
Compania de Telefonos de Chile (CTC)	1988	278
Edelnor	1991	186,5
Empresa Minera de Aysen	1991	117
Edelnor	1994	86,4
Central Termoelectrica (Tocopilla)	1996	175
Esval S.A.	1998	138,4
Emos S.A.-Empresa Metropolitana de Obras de Santiago de Chile	1999	960
Empresa de Servicios Sanitarios del Bio Bio (ESSBIO)	2000	282
Empresa de Servicios Sanitarios del Maule SA (ESSAM)	2001	180
Aguas de Antofagasta (Essan)	2004	195,3
Americo Vespucio Southern Section	2004	301

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/> (09.08.2014).

(100 milyon dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Son 25 yıldan bu yana Şili, su kaynaklarının özelleştirilmesi konusunda uluslararası finans kuruluşları tarafından “ en iyi örnek” olarak gösterilmektedir. 1981 sayılı Su Yasası diğer ülkelerin izlemesi gereken bir model olarak sunulmaktadır ve Dünya Bankası tarafından en başarılı neo – liberal reform olarak adlandırılmıştır.

Şili de diğer ülkeler gibi enerjiden Telekom’a, yer altı kaynaklarından hizmetler sektörüne birçok kurumu özelleştirmiş ve neo – liberal politikaların gereğini IMF ve Dünya Bankası’nın desteğiyle yerine getirmiştir. Ancak Şili’yi diğer ülkelerden ayıran önemli bir unsur Güney Amerika’da tüm su kaynaklarını ve sağlık sektörünü özelleştiren tek ülke olmasıdır.

2.4.2. Arjantin’de Özelleştirme

Arjantin’de özelleştirmenin kökenleri 1982 sonrasına dayanmaktadır. Özelleştirme fikri ilk defa 1983 döneminde gündeme gelmiştir. Fakat bu dönemde son derece sınırlı düzeyde özelleştirme gerçekleştirilebilmiştir. Söz konusu dönem zarfında sadece dört kamu işletmesi özelleştirilmiş ve bunlardan toplam 32 milyon dolar tutarında mütevazı bir gelir kaynağı elde edilmiştir. Ancak 1989 yılında Carlo Menem’in iktidara gelmesi ile birlikte program büyük bir ivme kazandı ve 1990 – 1993 döneminde Arjantin kapsamlı ve hemen hemen hiç sınır tanımayan bir özelleştirme programını oldukça sınırlı bir zaman dilimi içerisinde uygulamayı başardı (Karataş ve Öniş, 1994: 102).

1989 yılı Arjantin için önemli bir dönüm noktasıdır. Yaşanan hiperenflasyon krizi ve Carlos Menem’in iktidara gelişi Arjantin’de yeni bir dönemi başlatmıştır. Birçok Güney Amerika ülkesi gibi Arjantin’de de neo– liberal politikaların dolayısıyla da özelleştirmelerin uygulayıcısı politikacılar Dünya Bankası ve IMF tarafından destek görmüştür. Menem aldığı bu desteğin de etkisiyle istikrar politikası aracı olarak sunduğu özelleştirmelere başlamış ve önemli miktarda uygulama yapmıştır.

“Devletin elinde olan hiçbir şey devletin elinde kalmamalı” şiarıyla uygulamalar yapan Memen hükümeti, elektrik, gaz, su, telekomünikasyon, banka, finansal hizmetler, inşaat, taşımacılık gibi alanlarda özelleştirmeler yapmıştır. 90’ların sonuna gelindiğinde Arjantin’de büyük çaplı özelleştirmeler neredeyse tamamı gerçekleşmiştir ve bu durumun toplumsal açıdan önemli sonuçları olmuştur. Örneğin altyapı özelleştirmeleri sonrası mahalleler arasında bile su fiyatında farklılıklar yaşanmış, zengin bölgelere su verilirken gelir düzeyi daha düşük kesimlere su verilmemiş ve özelleştirilen kurumlarda işten çıkarmalar gerçekleşmiştir.

Bir diğer örnek olarak, demiryolları işletmelerinin özelleştirilmesi sonrası 80.000 kişi işsiz kalmış ve 36000 km’lik demiryolu hattı 8000 km’ye düşmüştür. (Memoria del saqueo. Cameo Media, 2005).

Burada 1999 yılı önemlidir. Çünkü 1999, Carlos Menem’in iktidarının son yılıdır ve bu yıl Arjantin Hazinesi’nin petrol alanlarının (YPF) özelleştirilmesinin

tamamlandığı yıldır. YPF, sadece bir enerji şirketi değil aynı zamanda büyük bir istihdam alanıdır ve özelleştirilmesi birçok kişinin işsiz kalmasına yol açmıştır. Çünkü Arjantin dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahip ülkelerinin başında gelmekte ve bu sektördeki kötü gidiş ekonomiyi önemli oranda etkilemektedir

Tablo 10: Arjantin’de Yapılan Özelleştirmeler

Şirketi Adı	Yıl	Sektör	Özelleştirme Bedeli (Milyon \$)
YPF	1990	Enerji	256,90
Telecom S.A.	1990	Altyapı	2.395,00
Telefonica de Argentina	1990	Altyapı	2.819,00
Aerolineas Argentinas	1990	Altyapı	1.870,00
Puesto Hernandez (Neuquen)	1991	Enerji	286,35
YPF	1991	Enerji	615,10
La Celulosa	1991	İmalat ve Hizmet	300,00
Telefonica de Argentina	1991	Altyapı	830,00
Distribuidora de Gas Metropolitana	1992	Altyapı	300,02
Transportadora de Gas del Sur	1992	Altyapı	356,20
Edenor	1992	Altyapı	427,90
Edesur	1992	Altyapı	511,00
YPF joint ventures	1992	Enerji	464,76
Telecom	1992	Altyapı	1.226,90
Hidroelectrica Piedra del Aguila (Hidronor)	1993	Altyapı	272,10
Yacimientos Petroliferos Fiscales (YPF)	1993	Enerji	3.040,00
Transportadora de Gas del Sur	1994	Altyapı	526,50
Edesur	1995	Altyapı	390,00
Petroquimica Bahia Blanca, SA	1995	Enerji	357,50
Atlantic area electricity distribution	1997	Altyapı	404,60
EDEN and EDES	1997	Altyapı	565,00
Encotesa	1997	Hizmetler	3.096,00
Yacimietos Petroliferos Fiscales (YPF)	1999	Enerji	15.400,00
Banco Hipotecario Nacional (BHN)	1999	Finans	260,00
Banco Hipotecario	1999	Finans	496,50

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014)
(250 milyon dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Arjantin’de özelleştirilen en önemli kurumları şöyle detaylandırabiliriz (Delice, 2010: 197 – 198):

- Gas del Estado
- Enre Nacional Regulador del Gas
- Empresa Nacional de Telecomunicaciones (ENTEL)
- Servicios Electricos del Gran Buenos Aires (SEGBA)
- Agua y Energia Electrica
- Hidronor (Hidroelecetrica Norpatagonica)
- Obras Sanitarias de la Nacion (Buenos Aries’de su ve kanalizasyon hizmetlerinin sağlayıcısı)
- Aerolines Argantines
- Ferrocarriles Argentinos (Bütün ülkede demiryolu sistemini yöneten kamu kuruluşu)

Arjantin, özelleştirme açısından komşularıyla benzer yol izlemiş ve IMF destekli bir ekonomi politikası yürütmüştür. Uluslararası kuruluşlarca “örnek ekonomi” olarak lanse edilen Arjantin’de uygulanan politikalar ve yapılan yoğun özelleştirme programı sonrası 2001 yılında ülke tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır.

2.4.2. Brezilya’da Özelleştirme

Diğer Güney Amerika ülkeleri gibi Brezilya özelleştirmesi de iktidara gelen başkanların IMF ve Dünya Bankası politikalarını eksiksiz uygulaması çerçevesinde gerçekleşmiş ve sonucu kriz olmuştur. 1990 – 1994 yılları arasında 32 şirket özelleştirmesi yapan Brezilya, bu dönemde Brezilya Kalkınma Bankası verilene göre 8,6 milyar dolar gelir elde etmiş ve 3,3 milyar dolarlık borcu özel sektöre devretmiştir. Özelleştirilen 32 şirketin 8’i çelik, 15’i petro – kimya, 5’i gübreleme, 4’ü de diğer sektörlerdendir.

1993 – 1994 arası ekonomi bakanlığı yapmış Fernando Cardoso, 1995 yılında devlet başkanı olmuş ve özelleştirme, ekonomi politikasının öncelikli konusu haline gelmiştir. Özelleştirme için yeni bir dönemin başladığı bu süreçte ilk olarak kamu

hizmetlerinin özel sektöre devri ile başlamış, finans, elektrik, ulaşım, karayolları, limanlar ve telekomünikasyon gibi birçok alanı da içine alarak genişlemiştir.

Brezilya'da özellikle 1995 sonrası özelleştirilen sektörleri ve sektördeki önemli kurumlardan bir kaçını şöyle sıralayabiliriz (Brezilya Kalkınma Bankası, 2002):

- Dünyanın en büyük demir cevheri üretici ve ihracatçı şirketi Companhia Vale do Rio Doce (CVRD) ve Caraiba
- Ülkenin en büyük bankalarından Banco do Estado de Pernambuco S.A. (BANDEPE), Bahia State Bank (Baneb) ve Credireal
- Elektrik üretim/dağıtım talebinin büyük bölümünü karşılayan Light, Escelsa, Gerasul, Elektro şirketleri öne çıkan kurumlardır.

Raylı ulaşım için kapsamlı bir özelleştirme programı hazırlayan hükümet önerilen modelde, The Rede Ferroviária Federal S.A (RFFSA) şirketinin yedi bölgeye göre parçalanması öngörülmüyordu. 1998 yılına gelindiğinde 7 bölge için 21.554 km'lik yol 1.697 milyon dolara özelleştirilmişti. 1997 yılının aralık ayında ise Rio Metrosu'nun idaresi ve toplu taşıma hizmeti özel sektör kontrolüne geçmiştir.

Denizcilik hizmetlerini sağlayan şirketlerini özelleştiren Brezilya'da limanların büyük kısmı da özel sektöre devredilmiştir. 1999 yılında gelindiğinde Santos, Sepetiba, Rio de Janeiro, Angra dos Reis, Cais de Capuaba, Cais de Paul ve Salvador limanları 421 milyon dolara özelleştirilmiştir.

Telekomünikasyon sektöründe ise özelleştirme tam anlamıyla 1997 yılında başlamıştır. Telesp Celular Participacoes S.A. şirketinin ilk iki bölgesi ile Tele Centro Sul Participacoes S.A, Tele Norte Leste, Embratel şirketleri toplamda 11,970 milyon dolara özelleştirilmiştir.

Genelde yüksek bedelli özelleştirmelerin gerçekleştirildiği Brezilya'da, Birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi altyapı sektöründe büyük oranda özelleştirmeler yapılmıştır ve 2000'li yılların başına gelindiğinde altyapı sektörü neredeyse tamamen özelleştirilmiştir.

Brezilya'da yapılan uygulamalar yüksek bedeliyle de dikkat çekmiştir. Bunların birlikte 1 milyar doların üzerinde çok sayıda uygulama yapılması Brezilya'daki devlet kurumlarına olan talebin ne kadar yüksek olduğunun da bir göstergesi olmuştur. Brezilya, aynı zamanda dünya tarihinin en büyük

özelleştirmelerinden birini 2010 yılında 70 milyar dolar bedel ile Petrobras özelleştirmesini gerçekleştirerek yapmıştır.

Tablo 11: Brezilya’da Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon \$)
Usiminas	1991	1.480,30
CSN	1993	1.285,00
Light Servicos de Electricidade	1996	2.390,70
Companhia Energetica de Minas Gerais (CEMIG)	1997	1.060,00
Companhia Centro-Oeste de Distribuicao de Energia Eletrica (CCO)	1997	1.370,00
Companhia Norte-Nordeste de Distribuicao de Energia Eletrica (CNN)	1997	1.490,00
Companhia de Eletricidade de Bahia (COELBA)	1997	1.590,00
Companhia Paulista de Forca e Luz (CPFL)	1997	2.730,00
Companhia Vale do Rio Doce (CVRD)	1997	3.298,90
Elektro Eletricidade e Servicos S.A. - Elektro	1998	1.273,57
Eletropaulo Metropolitana - Electricidade de Sao Paulo S/A	1998	1.777,00
Companhia Riograndense de Telecomunicacoes - CRT	1998	1.017,56
Tele Sudeste Celular Participacoes S.A.	1998	1.168,00
B-Band Mobile Phones/ Rio de Janeiro e Espírito Santo	1998	1.330,00
Tele Centro Sul Participacoes S.A.	1998	1.778,00
Embratel Participacoes S.A.	1998	2.276,00
Tele Norte Leste Participacoes S.A.	1998	2.949,00
Telesp Celular Participacoes S.A.	1998	3.082,00
Telesp Participacoes S.A.	1998	4.967,00
Anhanguera-Bandeirante Highway	1998	1.351,05
Petrobras	2000	4.233,30
Banespa	2000	3.580,50
Companhia de Energia Eletrica de Pernambuco (CELPE)	2000	1.004,00
Banespa	2001	1.100,00
Rodoanel Mario Covas Western Beltway	2008	1.090,00

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/> (09.08.2014) .

(1 milyar dolar ve üzeri bedelli özelleştirmeler tabloya dahil edilmiştir.)

Brezilya, özelleştirme açısından özellikle Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiş ve hala çekmektedir. Yapılan özelleştirmeler hizmet kalitesini arttırmış gibi görünse istihdama beklenen katkıyı yapmaması, yapılan uygulamaların ürün fiyatlarına zam olarak yansması ve su gibi hayati öneme sahip bir unsurun özelleştirilmesi nedeniyle eleştirilmekte ve toplumdan tepki görmektedir.

2.5. AFRİKA'DA ÖZELLEŞTİRME

Mevcut iktisadi konjonktür içerisinde özelleştirme önemli bir parçadır. Yalnızca kamu mülkiyetinin özel sektöre devredilmesini değil aynı zamanda izlenecek ekonomi politikasındaki piyasa ağırlığını belirlemek için de kullanılan bir araçtır. Bu anlamda özelleştirme, bazı ülkeler için savunduğu siyasi politikanın ekonomi ayağını gerçekleştirme adına tercih edilen bir unsur iken, bazı ülkeler için uluslararası kuruluşlar tarafından dayatılan bir ekonomik araçtır.

İngiltere, Almanya, ABD gibi gelişmiş ülkelerin kendi iradeleri ile savundukları ekonomi politikaları çerçevesinde özelleştirmeler yapmışlardır. Rusya, Polonya, Güney Kore gibi ülkeler rejim değişikliğinin de etkisiyle dünyanın geri kalanıyla entegre olmak adına özelleştirmeyi önemli bir alternatif olarak görmüşler ve uygulamışlardır. Burada Arjantin, Şili gibi Latin Amerika ülkelerine bir parantez açmak gerekir. Çünkü bahsedilen ülkelerde yapılan uygulamaların kişisel çıkar/servet elde etme gibi ekstra bir unsuru da vardır.

Son olarak bazı ülkelere de özelleştirme dayatılır. Ülkedeki açlık ve yoksulluğun oranı, ülkelerin dayatılan her şeyi kabul etme zorunluluğunu da beraberinde getirir. Afrika, dünyanın kendisine biçtiği rol nedeniyle dayatılan her şeyi kabul etmek zorunda kalan ülkelerin bulunduğu kıtayı ifade eder ve bu kıta ülkelerinin özelleştirmeye veya herhangi bir uluslararası kuruluş önerisine alternatif yaratma şansları yoktur.

IMF gibi uluslararası kuruluşlar, yardım ettikleri ülkelere bazı reformlar yapmalarını isterler ve bu reformlar ülkeleri daha yüksek refah seviyesine ulaştırmayı hedeflerler ancak genellikle istenen sonuç ortaya çıkmaz.

Yapısal uyum programları çerçevesinde yapılması istenen reformlardan biri de özelleştirmedir. Örneğin IMF 2000 yılında kredi verdiği 16 ülkede suyun

özelleştirilmesini şart koşmuştur. Bu ülkelere bakıldığında buradaki genç ve çocuk ölümlerinin kötü beslenme ve kirli sudan kaynaklandığı dikkati çekmektedir (Minibaş, 2001: 16).

Afrika’da çok az ülke özelleştirme ile meşgul olmuştur: 1991 – 2001 yılları arasında yalnızca 9 milyar dolar gelir özelleştirme geliri elde edilmiştir. Bu gelirin %33’lük kısmı 4 ülke tarafından gerçekleştirilmiştir (Gana, Nijerya, Zambia ve Fildişi Sahilleri). 26 Afrika ülkesinin özelleştirme geliri ise 0,7 milyar dolardır (Nellis, 2005: 7).

2.5.1. Uganda’da Özelleştirme

Uganda’da ilk özelleştirmeler 1989 yılındaki 6 firmanın satışı ile başlamış ancak 1992 yılında 140’tan fazla KİT’in satılmasıyla resmi bir hal almıştır (Rou, 1993: 148). Yapılan özelleştirmelerden beklentiler ise bütçe açıklarını kapatmak, KİT’lerin yeniden yapılandırılmasını sağlayarak verimliliklerini arttırmak, mali disiplin ile bütçe disiplininin sağlanması olarak sıralanabilir.

Uganda’nın yaptığı özelleştirmeler, IMF ile yaptığı anlaşmalarla doğru orantılı olarak gitmiştir. 1987’de imzaladığı anlaşmaları, 1989, 1992 ve 1997’deki anlaşmalar takip etmiştir. Bu anlaşmaların tamamında IMF tarafından ticari liberasyon, yapısal uyum ve özelleştirmeler önerilmiştir. Yaşanan hızlı özelleştirme sürecinin önemli sonuçlarından biri de yarattığı işsizlik olmuştur. Ekonomik yapıları nedeniyle fazla üretim yapamayan ve yüksek miktarda işsizliğin olduğu Uganda’da yaşanan bu durum yoksul olan halkın daha da yoksullaşmasına neden olmuştur.

Uganda özelleştirme sürecinde kilit isimlerden biri Cumhurbaşkanı Museveni idi. Sahip olduğu tüm imkanlarını parti destekçilerini ve akrabalarını zenginleştirmek için kullanmış ve KİT’leri “ölü insanları gömmek gerekli” diyerek özellikle Asya’lı yatırımcılara satmıştır (Kibiky, 2008: 18).

Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, Uganda’da çok yüksek bedelli özelleştirmeler olmamıştır ve yapılan özelleştirmeler bir sektörde yoğunlaşmamış hemen hemen her sektöre dağılmıştır. Yapılan özelleştirmelerden ise yaklaşık 350 milyon dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir.

Tablo 12: Uganda’da Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon \$)
Lake Victoria Bottling Co.	1993	6,4
Agricultural Enterprises Ltd.	1993	12,7
Uganda Cement Company	1994	20,5
Tororo Cement Works	1995	5,93
Nile Hotel Complex	1995	28,9
Uganda Grain Milling Co.	1996	5,07
Total (U) Ltd	1996	5,45
Stanbic (U) Ltd	1996	6,6
Uganda Commercial Bank	1997	5
Stanbic Bank	1997	6,8
Coffee Marketing Board Limited (CMBL)	1997	7,6
Uganda Commercial Bank (UCB)	1998	11
BAT (Uganda), Ltd.	1999	7
Masindi Hotel	2000	8,99
Uganda Garments Industries Ltd	2000	5,16
Windsor Lake Victoria	2000	8,99
UTL Company	2000	33,52
Apollo Hotel Corporation	2001	8,99
Uganda Commercial Bank	2002	19
Uganda Electricity Generation Company Limited	2003	6,8
Western Nile Rural Electrification Project	2003	11,3
Umeme Limited	2005	19
Kinyara Sugar	2006	33

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014) .

2.5.2. Nijerya’da Özelleştirme

1960’da bağımsızlığını ilan eden Nijerya’da art arda gelen hükümetler kamu işletmelerinin gelişmesini teşvik etmiştir. 1960’lar ve özellikle 1970’lerde Nijerya hükümeti bankacılık ve sigortacılık, petrol arama, artıma ve pazarlama, çimento, kağıt ve çelik fabrikaları, gübreleme ve daha birçok sektörde kamu teşebbüslerini geliştirmiştir. İç karışıklıklar ve darbeler ile geçen 28 yıllık sürenin ardından İbrahim Babangida hükümeti 1988 yılında kamu işletmelerinde Yapısal Uyum Programı çerçevesinde büyük bir reform ve ticarileşme faaliyetleri başlamıştır

1988 yılındaki kararname ile 111 kamu kuruluşunun özelleştirilmesi ve kalan diğer 34 kurumun ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi için Dr. Hamza Zayyad başkanlığındaki Özelleştirme ve Ticarileştirme Komisyonu kurulmuştur. 1993 yılına gelindiğinde komisyon raporu doğrultusunda 88 işletme özelleştirilmiştir. Özelleştirme ve Ticarileştirme Komisyonu tavsiyesi ile Federal Askeri hükümet yürürlükteki özelleştirme programını devam ettirmek amacıyla 1998’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri Bürosu’nu kurmuştur (Igbuzor, 2003).

Tablo 13: Nijerya’da Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Satış Bedeli (Milyon \$)
NNPC oil field	1993	500
MTN Nigeria	2001	285
Vmobile	2001	285
Peugeot Automobile Nigeria Ltd	2004	12,3
West African Refinery Company, Ltd. Sierra Leone	2004	353
APAPA Port Terminal	2005	1.061,00
Sunti Sugar Company limited	2006	427
Nigerian Telecommunications Ltd (Nitel)	2006	750
Lagos International Trade Fair Complex	2007	326,8
Alheri Engineering Limited	2007	150
Egbin power plant	2007	280
Emerging Markets Telecommunications Hizmetler (EMTS)	2007	400

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014)

Nijerya’da irili ufaklı 150’den fazla özelleştirme yapılmıştır. Bunların bir bölümü kısmen bir bölümü de tamamen özelleştirilmiştir. Nicelik olarak en fazla özelleştirme altyapıda yapılmıştır. Bu da diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi Nijerya’da da bir su özelleştirmesi olduğuna işaret etmektedir ve bu özelleştirme sonucu Nijerya halkı kontör ile içme suyu almaktadır Bununla birlikte Nijerya günümüzde de özellikle enerji sektöründe özelleştirmelere hız kazandırmaktadır.

Nijerya enerji sektörünün özelleştirilmesini kapsayan süreç, 5 enerji santrali ve 10 dağıtım bölgesinin 1 Kasım 2013 tarihinde fiili olarak hak sahiplerine devredilmesi ile tamamlanmıştır. Özelleştirmeden yaklaşık 3 Milyar ABD Doları gelir elde edilmiştir. Nijerya’daki kömür madenlerinin tamamının 2014 yılında özelleştirilmesi planlanmaktadır. Bununla birlikte yapılan özelleştirmelerin yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle özelleştirmeye karşı toplumsal muhalefet oluşmuştur. 2014 yılında özelleştirilmesi planlanan 4 petrol rafinerisi işçi örgütlerinden gelen tepkiler doğrultusunda durdurulmuştur (Nijerya Mühendislik Sektör Raporu, 2014: 2).

2.5.3. Güney Afrika’da Özelleştirme

Özelleştirme hareketleri tüm kıtada ilk olarak Güney Afrika’da hayata geçirilmeye başlanmış, 1996 yılında iktidardaki Afrika Ulusal Konseyi (ANC) Hükümeti özelleştirme ve liberalleşmeyi ülkenin resmi ve kalıcı politikası olarak belirlemiştir. Ülkede özelleştirme daha ziyade ticarileştirme ve anonim şirketleştirme gibi biçimlerde meydana gelmiş; bunlardan en önemlisi dev boyutlardaki “Demiryolları ve Limanlar İdaresi”nin özelleştirilmesi olmuştur. Ardından aynı yönde atılan bir adım olarak 2005 yılı Temmuz ayında Devlet Başkanı Thabo Mbeki tarafından Güney Afrika Hızlandırılmış ve Paylaşılmış Büyüme Girişimi (Accelerated and Shared Growth Initiative for South Africa - AsgiSA) olarak adlandırılan bir program uygulamaya konulmuştur (DEİK, 2013: 4).

Güney Afrika’daki ekonomik sistem özel sektör ve projelerde kamu sahipliğini ifade eden Korporatizm idi. Mussolini döneminde İtalya’da da uygulanmış bu sistemin iki temel amacı, ekonomik hayatı yeniden kurmak ve sosyal adaleti sağlamaktır.

1980’lerde Pieter Botha önderliğindeki Ulusal Parti, önceliği ithal ikamesine dayalı gelişme ve ihracat merkezli sanayi yapısını kurmaya çalıştı. Bununla birlikte özellikle bazı sanayilerde kamu girişimleri devam etti. 1980’lerin sonlarına gelindiğinde hükümet birçok ana KİT’lerin özelleştirileceğini duyurdu. Nelson Mandela’nın cumhurbaşkanı olduğu yıl olan 1994 yılında alınan kararlar özelleştirmelerin daha kolay uygulanmasına imkan vermiş daha sonraki yıllarda da özelleştirmeler hız kazanmıştır.

Güney Afrika’daki özelleştirmeler satış bedeli üzerinden incelendiğinde ilk sırayı 1.2 milyar dolarlık özelleştirme bedeli ile Telkom almaktadır.

Tablo 14: Güney Afrika’da Yapılan Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Özelleştirme Bedeli (Milyon \$)
Alusaf	1989	100
Iscor	1989	1.146,60
National Sorghum Breweries	1991	15,96
Sasol Three	1991	1.052,12
South African Broadcasting Corp. (6 commercial radio stations)	1996	122
Sun Air	1997	10,7
Radio Jacaranda	1997	14,9
Telkom	1997	1.261,00
Viamex (Pty.) Ltd.	1998	1,59
Airports Company of South Africa (ACSA)	1998	245,7
South African Airways	1999	235
Egoli Gas	2000	15,9
Rand Airport	2000	2,9
AES Kelvin Power	2001	28,4
Aventura Resorts	2002	3,33
Denel Aerospace and Ordnance	2002	54,35
SAFCOL	2002	72,47
Apron Services	2002	27,72
Mcell	2002	23,8
Non core assets of Transnet	2002	9,42
Chapman’s Peak Drive	2003	17
Durban Transport	2003	26,07
Telkom SA Ltd	2003	484,8
SNO Telecommunications (Pty) Limited	2005	15

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/> (09.08.2014).

Yüksek bedelli özelleştirmelerin pek rastlanmadığı Güney Afrika'da daha oneli bir sorun ciddi oranda içme suyu sorununun oluşmasıdır. Özellikle altyapıda bolca özelleştirmenin yapıldığı Güney Afrika'da süreç sonrası yaşanan gelişmeler toplumsal refahı arttıran uygulamaların yapılmadığını göstermektedir.

2000 yılından itibaren halkın önemli bir bölümü su ihtiyacını halka açık tuvaletlerden karşılamaktadır. Bu nedenle yaklaşık 2000 insanın Durban bölgesinde kolera ve tifüsten öldüğü kayıtlara geçmiştir. Bihar bölgesinde hükümetin Sheonath nehrini satmasının ardından nehirden balık avlayan, yüzen ya da çamaşır yıkayan insanlar hırsızlıkla suçlanmış tutuklanma ve hapis yatmayla karşı karşıya kalmışlardı. 100 bin insanın protestosu sonucu hükümet özelleştirmeyi geri çekmek zorunda kalmıştır (Tuncaelli, 2008: 4).

Yapılan özelleştirmelere sektörel bazda bakıldığında ilk sırayı 16 adet özelleştirme ile altyapı sektörü almaktadır ve bu durum su, kanalizasyon vb. gibi hayati önem taşıyan hizmetlerin kar güdüsüyle çalışan firmalar tarafından sağlandığını diğer bir ifade ile sadece parası olanın yararlanabildiği bir sistem içinde gerçekleştiğini göstermektedir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kısmi özelleştirmeyi tercih eden Güney Afrika'da Dünya Bankası verilerine göre şimdiye kadar toplamda yaklaşık 5 milyar dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMELERİN TARİHSEL SÜRECİ, ANALİZİ VE SONUÇLARI

3.1. TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA KİT’LERİN TARİHSEL SÜRECİ

Özelleştirme uygulayan tüm ülkelerin tek hedefi olmasa da ilk hedefi KİT’ler olmuştur. Bu süreç Türkiye’de de böyle işlemiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Cumhuriyet tarihinin en önemli unsurlarıdır. Sadece ekonomik bir devlet girişimi olarak görülmemesi gereken KİT’ler aynı zamanda toplumsal dengeleri oluşturmada da önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye’de KİT’lerle ilgili ilk genel tanım, 17.06.1938 tarih ve 3460 sayılı, Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun’da yer almıştır ve “İktisadi Devlet Teşekkülleri” (İDT) olarak tanımlanmıştır. KİT ifadesine ise ilk kez 1961 Anayasası’nda yer verilmiş ancak “Kamu İktisadi Teşebbüsü” kavramının tanımı yapılmamıştır. KİT’lerle ilgili ikinci düzenleme ise 1964 yılında yapılmıştır. KİT’lerle ilgili ikinci genel düzenleme, 1964 yılında, 3460 sayılı Kanun’un yerine çıkarılan 440 sayılı Kanun’la yapılmıştır. Bu Kanun’da KİT’ler, iktisadi devlet teşekkülü adıyla yer almış ve “Sermayelerinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte devlete (Genel ve Katma Bütçeli İdareler) ve iktisadi devlet teşekküllerine ait olup, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve kuruluş kanunlarında bu Kanuna tabi olacakları belirtilen teşebbüslerdir.” şeklinde tanımlanmıştır (Sayıştay, 2012: 1 – 2).

1982’de kabul edilen anayasada ilk kez KİT’ tanımına yer verilmiş 1983 yılına gelindiğinde ise KİT ifadesi “İktisadi Devlet Teşekkülü” (İDT), “Kamu İktisadi Kuruluşu” (KİK)’nin ortak adı olarak kabul edilmiştir.

Türkiye’de KİT’lerin tarihsel olarak önemi de yadsınamaz. Kuruluş döneminde dahi, ekonomideki kötü gidişat kamunun teşebbüsleri ile aşılabacaktır düşüncesi hakim düşünce olmuştur. Yeni Cumhuriyet’in ilk yıllarında ortaya çıkan 1929 Buhranı, o zamana kadar devlet özel sektörü desteklemeli politikasının yetersiz

olduğu düşüncesi hakim olmaya başlamıştır ve devlet de ekonomik girişimlerde bulunmalı şeklinde politikalar güdülmüştür.

Kalkınmada istenen başarının elde edilememesi, arzu edilen üretimin sağlanamaması, ardından 1929 dünya ekonomik krizinin etkisi, kaynakların daha da kısıtlanmasına neden oldu. Bu sıkıntılar ekonomide gerekli alt yapı kurumlarının eksikliğini gösterdi. Ekonomide temel işlevsel kurumlar ve organizasyonlar olmadan ciddi bir gelişme beklemenin mümkün olmadığı anlaşıldı. Böylece 1930'lu yılların başından itibaren daha organize ve daha planlı bir devletçilik modelinin uygulanması yoluna gidildi (Boratav, 1977: 41 – 43).

Bu doğrultuda atılan ilk adım 1929 yılında “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”nin kurulması olmuştur. Cemiyetin temel amacı, halkı tutumlu yaşamaya ve yerli malı tüketmeye özendirmektir. Cemiyet bu amaca ulaşabilmek için uzun yıllar “Tasarruf ve Yerli Malları Haftası” düzenlemiştir (Duman, 1992: 136).

Kalkınmayı sağlayacak temel aktörün devlet olduğu fikri bu dönemin genel politikası haline gelmiştir. Yerli malı tüketimine yönelten, fabrikalar kuran, ekonomide aktif rol oynayan devlet modeli gittikçe güçlenmiş ve bu doğrultuda birçok KİT kurulmuştur. Bu fikrin oluşmasında 1929 Buhranı'nın piyasa ekonomisine sahip ülkelerde yarattığı zarar ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik başarıları da etkili olmuştur.

1923 – 1930 Yılları arasında kurulan en önemli KİT Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasıdır:

- Banka 1925 yılında maden işletmek ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak üzere kurulmuştur.

1929 Buhranı sonrası güçlenen devletçi politika doğal olarak daha çok KİT kurulmasını sağlamıştır. Bu KİT'leri şöyle sıralayabiliriz:

- Devlet Sanayi Ofisi: 1932 yılında düşünülen yeni sanayi modelinin temel özelliği, sanayi kurmak ve işletmek ile sanayiye kredi sağlamak işlerinin birbirinden ayrı tutulması gereğidir (Kuruç, 1987: 92). 1932'de düşünülen sanayi modeli Temmuz ayında çıkarılan 2058 sayılı Devlet Sanayi Ofisi ve 2064 sayılı Sanayi Kredi Bankası kanunlarıyla uygulamaya konmuştur (Kuruç, 1987: 146).

Devlet Sanayi Ofisi, Devletin ya tek başına ya da özel kesimle ortak olarak oluşturduğu sınai tesislerle imalat sanayinin kuruluşu ve gelişiminde öncü rol

oynaması amacıyla 1932 yılında kurulan ve daha sonra yerini Sümerbank'a bırakan kurumdur.

- Sümerbank: Sovyetler Birliği'nden alınan 8,5 milyon liralık kredi ile kurulan Sümerbank Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kamu yatırımı olarak kabul edilir. Dokuma, seramik, giyim, ayakkabı ve bankacılık gibi birçok alanda faaliyet gösteren kuruluş devletçilik döneminin en önemli yatırımı olarak kabul edilir.

2262 sayılı kanuna göre kurulan Sümerbank'ın görevleri şöyle belirlenmiştir:

- Devlet Sanayi Ofisinden devralacağı fabrikaları işletmek ve özel sanayi kuruluşlarındaki devlet iştiraklerini ticaret kanunu hükümlerine göre idare etmek,
- Özel fabrikalar haricinde, devlet sermayesi ile kurulacak bütün sınai kuruluşların etüt ve projelerini hazırlamak, bunları uygulamak ve idare etmek.
- Kurulmaları veya gelişmeleri memleket için iktisaden verimli olan sanayi işlerine sermayesinin izin verdiği oranda iştirakte bulunmak veya yardım etmek,
- Memlekete ve kendi fabrikalarına lüzumlu olan usta ve işçileri yetiştirmek üzere okullar açmak, sanayi mühendis ve uzmanları yetiştirmek üzere yurt içinde ve dışında öğrenci okutmak,
- Sanayi kuruluşlarına kredi temin etmek ve bütün bankacılık işlerini yapmak.
- Milli Sanayinin gelişme önlemlerini aramak, istediği takdirde İktisat Vekaleti'ne rapor vermek (Derin, 1940: 92, 93).

- Etibank: Günümüzde faaliyet göstermeyen Etibank, 1935 yılında kurulmuş 2001 yılında faaliyetlerini durdurmuştur. Mevcut yeraltı kaynaklarını işlemek ve değerlendirmek üzere, sanayinin ihtiyacı olan madenleri, endüstriyel hammaddeleri, enerjiyi üretmek ayrıca bankacılık işlemleri yapmak amacıyla kurulmuştur.

Etibank'ın kurulmasında iki nedenin etkili olduğu göze çarpmaktadır. İlk neden yerli veya yabancı özel sermayelerin maden ve enerji kaynaklarını, kısa süreli spekülatif karlarına alet etmiş olmalarıdır. Bu durum sanayileşme devresindeki bir ekonomide maden ve enerji kaynaklarının etkin kullanımını engellemekteydi (Boratav, 2006: 280). Diğer neden ise gelişen sanayinin yeni ihtiyaçlarıdır.

2805 sayılı kanuna göre Etibank'ın görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Maden cevherleri, madeni hammadde ve malzeme alıp – satmak veya alım satımına aracılık etmek,
- Madenler ve petrol için araştırma ve üretim ruhsatları çıkarmak,

- Elektrik santralleri kurmak ve elektrik üretmek,
- Elektrik veya elektrikle ilgili diğer malzeme, alet, makine imal edecek tesisler kurmak,
- Bizzat ve iştirak halinde, görev kapsamına giren işleri yapacak ticari teşekkülleri kurmak,
- Banka işlemlerini yapmak,
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nün tespit ettiği ve işlemeye elverişli gördüğü madenleri ve taşocaklarını işletmektir (Borataş, 2006: 283).

1930'larda başlayan devlet eliyle sanayileşme ve kalkınma girişimleri, belli dönemlerde azaltılmaya çalışılmıştır ancak yine de 1945 yılına kadar herhangi bir özelleştirme girişiminden bahsedilemez. Bu durumun temel nedeni, kuruluş döneminde olduğu gibi özel sermaye yetersizliğidir. Bununla birlikte 1939 – 1945 yılları arasında yaşanan 2. Dünya Savaşı ve getirdiği ambargo özel sektörün faaliyetlerini kısıtlamaya devam etmiş bu nedenle de herhangi bir özelleştirme faaliyeti söz konusu olmamıştır.

Tek partili dönemin bitmesi ve sonrasındaki Demokrat Parti iktidarı bu dönemin sona ermesi için belli girişimlerde bulunmuştur. Demokrat Parti hükümetinin liberal ekonomik model kurma isteği, Türkiye – ABD ilişkilerindeki gelişmeler devletin ekonomideki rolünü azaltma yönünde girişimlere yol açmıştır.

Her ne kadar DP iktidarı ekonomik kalkınmayı özel kesim eliyle gerçekleştirmek isteyip, bu doğrultuda teşvik mekanizmaları oluşturmuş olsa da, ironik olarak Türkiye tarihinde en fazla kamu iktisadi teşebbüsü bu dönemde kurulmuştur. Söz konusu dönemde toplam sanayi yatırımlardaki kamu payı dönemin başında % 57 iken 1954'te % 62'ye yükselmiş, dönemin sonuna doğru ise düşerek %48'e gerilemiştir (Mükerrem ve Manisalı, 1980: 92).

1950 – 1960 dönemi arasında kurulan KİT'leri şöyle sıralayabiliriz:

- Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu
- Et ve Balık Kurumu
- Türkiye Çimento Sanayi T.A.S.
- Azot Sanayi T.A.S.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
- Devlet Malzeme Ofisi

- Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları İşletmesi
- Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri
- T.C. Turizm Bankası
- Türkiye Kömür İşletmeleri

Demokrat Parti ile geçirilen 1950 – 1960 dönemi, 27 Mayıs Askeri Darbesi ile son bulmuş ve Türkiye’de “planlı dönem” olarak adlandırılacak ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yürütülecek Kalkınma Planları ile şekillendirilecek bir süreç başlamıştır. DPT politik etkilere uzak, bilime dayanan, ülkenin hem sosyal hem de ekonomik kalkınmasını sağlayacak en temel kurum ilkesiyle 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur.

Darbe ile değişen süreç ve ardına yapılmaya başlayan kalkınma planları ekonomideki dengeleri de doğal olarak değiştirmiştir. Kamu sektörü temelli bir kalkınmayı öneren yeni dönem ekonomide kamu sektörü ile özel sektör arasındaki yatırım farklılıklarına da yansımıştır. Kalkınma Bakanlığı verilerine göre 1959 yılında özel sektörün yaptığı yatırımlar toplam yatırımların %49,3’üne denk gelirken 1961 yılına gelindiğinde bu oran %40,7’ye düşmüştür.

1929 Buhranı sonrasında temel tüketim maddelerinin üretimini başlatan, yerli malı tüketimine yönelen KİT’lerin 1960’lı yıllarda ara malı üretimine yönelmesi, uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasının ve planlı ekonomik modeli bir sonucudur.

Birinci Kalkınma Planı’nda KİT’ler, toplu olarak kalkınmanın gerçekleşmesi için kullanılacak başlıca araçlardan biri olarak görülmüştür. Teşebbüslerin beklenenleri karşılayabilmeleri için revizyonları öngören plan, KİT’lerin piyasa gereklerine göre davranacağını ve israftan kaçınması gerektiğini de belirtmiştir. Toprak, vergi, kamu yönetimi ve KİT reformlarının yapıldığı bu dönemde özel kesimin ancak kamu kaynaklarını sömürmediği durumda ekonomik kalkınmaya ortak edileceği belirtilmiştir (BBYKP, 1963).

Genelde başarılı olarak kabul edilen birinci plan tamamlanmış ve dönem sonunda hem kamu yatırımları hem de özel yatırımlar artış göstermiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise dönemin başbakanı Süleyman Demirel’in de etkisiyle özel teşebbüsün teşvikinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu konuda tedbirlerin yeniden

düzenleneceği, formalitelerin basitleştirileceği ve hızlı işleyen kolay anlaşılır bir mekanizma kurulacağı planda ilan edilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde KİT'ler yalnızca “ekonominin hızla gelişmesi için gerekli olan ve özel sektörün kullanılacak teşvik araçlarına rağmen giremediği güç gelişen veya ekonomide darboğazlar yaratan sanayi alanlarına etken bir müteşebbis olarak” (İBYKP, 1968: 101) nitelendirilmiştir.

KİT'ler ikinci planın etkin uygulama araçları olmaktan çıkartılmış ve daha çok özel kesimin ucuz girdi sağlayıcısı konumuna getirilmiştir. İkinci Kalkınma Planı'nda KİT'lerin karlılık esasına göre çalışması hedeflenirken, bu kuruluşların sosyal işlevleri göz ardı edilmiştir. KİT'lerin etkinliği azaltılarak teknolojik gelişime olan direk ve rekabetçi piyasaların oluşmasına olan dolaylı katkıları engellenmiştir. Ayrıca Birinci Kalkınma Planı'nda önem kazanan KİT'lerin bölgesel dengesizliği gidermedeki rolü, İkinci Kalkınma Planı'nda dikkate alınmamıştır (Önder, 1998: 100, 101).

Üçüncü Kalkınma Planı Dönemi KİT'ler için “SAN” lı kuruluşları ifade eder. Makine, motor, elektrik ve elektronik alanlarında yerli malı üretimini sağlamak üzere kurulan SAN'lı kuruluşlar, özel hukuk kurallarına tabi kılınmış ve bu şekilde daha etkin ve verimli çalışmaları öngörülmüştür. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Çerçevesinde Kurularda “SAN”lı KİT'lerden bazıları şunlardır:

- Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TÜMOSAN): Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (TÜMOSAN) 1975 yılında motor tahrik ve aktarma organları ve benzeri teçhizatı üretmek amacıyla kurulmuş, ancak faaliyetlerini dizel motor ve traktör üretiminde yoğunlaştırmıştır. Türkiye'nin ilk dizel motor üreticisi olma özelliğini taşıyan TÜMOSAN, aynı marka ile üretilen traktörlere dizel motor sağlaması yanında türk traktör ve otoyol için de uzun yıllar dizel motor üretimi gerçekleştirmiştir.

- Takım Tezgahları Sanayii ve Ticaret A.Ş. (TAKSAN): 1975 yılında KİT olarak Kayseri'ye bağlı İncesu ilçesinde kurulan Taksan Takım Tezgahları San. ve Tic. A.Ş. Şirket, universal, otomatik, ağır ve her nevi takım tezgahı ile, her nevi araç gereç, makina, teçhizat, yedek parça ve aksesuarlarının imal ve ticareti amacıyla kurulmuştur.

- Türk Elektromekanik Sanayii A.Ş. (TEMSAN): TEMSAN 13.11.1975 gün ve 7/10907 sayılı Bakanlar Kurulu kararına ek Ana Sözleşmeye uygun olarak kurulmuş ve 1977 yılında faaliyete başlamıştır.

- Türk Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TESTAŞ): Bakanlar Kurulunun 13.11.1975 tarih ve 7/10907 sayılı Kararnamesi ile kurulmuştur. Şirketin kuruluş amacı her türlü elektronik cihazın imalidir (KİT İst. Yıl., 1978: 284).

- Gerede Çelik Konstrüksiyon ve Teçhizat Fabrikaları Sanayi ve Ticaret A.S. (GERKONSAN): GERKONSAN A.Ş. 26 Nisan 1977 tarihinde kurulmuştur. Ana hedefleri, bir taahhüt firması olarak kalkınma planında öngörülen fabrika ve tesisleri, bir hizmet bütünü içinde anahtar teslimi olarak gerçekleştirmek, yurtiçi ve yurtdışı ihalelere girerek istihdam imkanını artırmak ve milli ekonomiye katkıda bulunmaktır.

SAN'lı kuruluşlar ülkenin çeşitli bölgelerinde kurulmaya çalışılmış, böylece sanayileşmenin tüm yurda yayılması sağlanmak istenmiştir. Hızlı bir hazırlık dönemi sonunda kurulan SAN'lı kuruluşlar, 1970'lerin ikinci yarısında ağırlığını iyice hissettiren ekonomik bunalım ortamından çok olumsuz etkilenmişlerdir. Enflasyon ve dış ödeme gücüğü şeklinde beliren ekonomik kriz, SAN'lı kuruluşların yatırımları için gerekli kamu sermayesini almalarını engellemiştir (Kepenek, 1994: 68).

SAN'lı kuruluşlar dışında, 1960 ve sonraki yıllarda kurulan KİT'leri şöyle detaylandırabiliriz:

- Süt Endüstrisi Kurumu (SEK): SEK; Türkiye'de süt üretiminin gelişmesini sağlamak ve tüketiciye en kaliteli, sağlıklı, hijyenik doğal ürünler sunmak amacıyla 1963 yılında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. SEK 1968 yılından itibaren 1995 yılına kadar Kamu İktisadi teşebbüsü olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

- Petrokimya Sanayi A.Ş. (PETKİM) : Türkiye'de petrokimya sanayinin kurulması fikri I. Beş Yıllık Plan döneminin başlangıcı olan 1962 yılında benimsenmiş, yapılan etüd ve araştırmalar sonucunda Petkim Petrokimya A.Ş. 1965 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) öncülüğünde kurulmuştur.

- Türkiye Elektrik Kurumu (TEK): Elektrik sektöründeki dağınık yapıyı ortadan kaldırmak ve işletme bütünlüğünü sağlamak amacıyla 1970 yılında çıkarılan 1312 sayılı Kanun ile Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kurulmuştur.

- Devlet Yatırım Bankası: Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman ihtiyaçlarına kaynak bulmaya yönelik çalışmalar, 1935 yılında 2794 sayılı kanunla kurulan “Amortisman ve Kredi Sandığı” ile başlamıştır. Devlet Yatırım Bankası, bu çabaları daha ileri düzeye taşımak maksadıyla 12 Mart 1964 tarih ve 441 sayılı kanunla kurulmuştur (Özmen, 1987: 315).

- Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (KBİ): Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. Karadeniz bölgesindeki Murgul, Küre, Espiye ve diğer maden sahalarından bakır, bakırlı pirit ve bunlara karışık diğer cevherleri çıkarmak ve mevcut tesislere ilave olarak yeni tesisler kurmak, yeni cevher yatakları bulmak ve işlemek amacıyla 1968 tarihinde % 49 hissesi Etibank’a % 51 hissesi de özel kişi ve bankalara ait olmak üzere 300 Milyon TL sermaye ile kurulmuştur.

- Çay Kurumu Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR): 4.12.1971 tarihinde 1497 sayılı Çay Kurumu Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Bu Kanun ile tarım, üretim ve pazarlama dahil tüm faaliyetler Çay Kurumu Genel Müdürlüğüne devredilmiştir. Kurum tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir İktisadi Devlet Kuruluşu olarak, 1973 yılında Rize’de faaliyetlerine başlamıştır.

- Seydişehir Alüminyum ve İskenderun Demir Çelik Tesisleri: Seydişehir’de bir alüminyum tesisi kurulması ve bulunan mevcut boksit cevherinin değerlendirilmesi amacıyla 9 Mayıs 1967 tarihinde SSCB Hükümeti adına Tiajpromexport ile Türkiye Cumhuriyeti adına Etibank Genel Müdürlüğü arasında, malzeme, teçhizat ve teknik konularda 15 yıl vadeli, yüzde 2,5 faizli 62 milyon dolarlık bir ticari anlaşma imzalandı. Anlaşmaya çerçevesinde Seydişehir’de bir alüminyum fabrikası, İskenderun’da demir – çelik fabrikası kurulmuştur (Mühendis ve Makine: 47).

- Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB): Kurum 1975 tarihindeki 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Desiyab’ın kuruluşunu düzenleyen 13 Sayılı KHK’ nin 3. maddesine göre "Banka’ nın amacı Türkiye’ nin hızla ve yurt genelinde yaygın bir şekilde sanayileşmesidir. Bu nedenle yurt içinde ve özellikle yurtdışında çalışmış ve çalışanların tasarruflarını:

a) Ekonomik bir güç halinde birleştirerek kârlılık ve verimlilik anlayışı içinde değerlendirmek,

b) Kalkınma planlarının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere, özellikle sınai yatırımlara yöneltmek temel gayedir (Şahinkaya, 8).

Türkiye’de uygulanan ekonomik sistemler değişse de kalkınmanın temel unsurunun KİT’ler olduğu yargısı değişmemiş ve 1980’lere kadar iktidarlar değişse de KİT’ler kurulmaya devam etmiştir. KİT’ler, bu döneme kadar ekonominin dinamiklerini oluşturmakla birlikte özel sektöre destek veren, yol gösteren öncü özelliklerini devam ettirmişlerdir.

3.2. DÖNEMLER İTİBARIYLA TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMENİN TARİHSEL SÜRECİ

Türkiye’de özelleştirmeye dair birçok kanun ve kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Ancak çıkarılan bu kanunlardan üçü Türkiye’de özelleştirmenin hukuki açıdan temelini oluşturmuştur. Bu kanunları kronolojik sırayla 2983, 3291 ve 4046 sayılı kanunlar olarak sıralayabiliriz.

Ülkemizde özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. 2983 sayılı Kanun ile gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur. Daha sonra 2985 sayılı Kanun ile Toplu Konut Fonu kurularak, Fonun, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ile ilişkileri tanımlanmıştır. Özelleştirmeye ilişkin ikinci yasal düzenleme 8/6/1984 tarih ve 233 sayılı KHK’nin 38’inci maddesi ile yapılmıştır. Bu maddede daha önce Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu’na verilen özelleştirme ile ilgili karar alma yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’na verilmiş ve yürütme görevi Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi’nde bırakılmıştır. 28.5.1986 tarih ve 3291 sayılı Kanun ile 233 sayılı KHK’nin 38’inci maddesinin uygulanmayacağı hükmü getirilerek, özelleştirmenin karar alma ve uygulama aşamalarına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. 3291 sayılı Kanun ile getirilen en önemli düzenleme; özelleştirme

kapsamının ve kapsama alınma sürecinin tanımlanması ve Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na verilen görev ve yetkilerin yeniden Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kuruluna verilmesidir (ÖİB, 2009: 1 – 2).

Özelleştirme konusunda yetkili kurullarla ilgili olarak 28.12.1987 tarih ve 304 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu KHK ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ile Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu kaldırılarak bu Kurullara verilen görev ve yetkiler Yüksek Planlama Kurulu'na devredilmiştir. 9.4.1990 tarih, 412 ve 414 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile 2983 sayılı Kanun'da değişiklik yapılarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı; Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı olarak tüzel kişiliğe sahip iki ayrı idare şeklinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Bu cümleden olarak, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nu değiştiren 412 sayılı KHK ile Toplu Konut İdaresi kurulmuş ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'nin toplu konutla ilgili görev ve yetkileri bu idareye devredilmiştir. Öte yandan, 414 sayılı KHK ile Özelleştirme işlemlerine ilişkin görev ve yetkiler ile Kamu Ortaklığı Fonu ile ilgili görev ve yetkiler Kamu Ortaklığı İdaresi'ne devredilmiş olup, ayrıca, bu Kanun Hükmünde Kararname ile Yüksek Planlama Kurulunun özelleştirmeye ilişkin görev ve yetkileri Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na verilmiştir. Özelleştirme mevzuatında 6.3.1991 tarih ve 3701 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na verilen özelleştirme ile ilgili karar alma yetkisi yeniden Yüksek Planlama Kurulu'na devredilmiştir. Bilahare, 20.12.1991 tarihli ve 473 sayılı KHK ile Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu oluşturulmuş ve özelleştirmeye ilişkin işlemler ile Kamu Ortaklığı Fonu hakkında karar alma yetkisi bu Kurula bırakılmıştır. Özelleştirme ile ilgili yasal boşlukların zaman içerisinde belirginleşmesi ve genel yetki kanunları ile bu yetki kanunlarına dayanılarak çıkarılan KHK'lerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi nedeniyle, özelleştirme ile ilgili düzenlemeleri kapsayan ve Anayasa Mahkemesi'nin iptal gerekçelerini dikkate alan bir düzenleme yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, 5.5.1994 tarihli ve 3987 sayılı Kanun ile hükümete üç ay süre ile özelleştirme konusunda KHK çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiye dayanılarak çıkarılan 30.5.1994 tarihli ve 530, 531 ve 532 sayılı KHK ile

özelleştirme ve özelleştirmeye bağlı istihdam sorunlarının çözümüne yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır (ÖİB, 2009: 2).

Ancak, söz konusu kararnamelerin dayanağı olan 3987 sayılı Yetki Kanunu'nun 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine bu Kanun çerçevesinde çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı kanun hükmünde kararnamelerin iptali ve bu konuda yürütmenin durdurulması amacı ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru sonucunda, Anayasa Mahkemesi'nin 21 Temmuz 1994 tarihli ve 1994/63 esas sayılı Kararı ile söz konusu KHK'ler iptal edilmiştir.

İptal kararları sonucu, özellikle yapısal açıdan getirilen değişiklikler nedeniyle doğacak hukuki boşluğa, Bakanlar Kurulu'nun 31 Temmuz 1994 tarihinde aldığı prensip kararı ile açıklık getirilmiştir. Konuya ilişkin olarak 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık genelgesinde, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu konudaki idari eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede İdare, 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren yeniden Kamu Ortaklığı İdaresi adı altında ve eski statüsünde faaliyetlerine devam etmiştir. Bu gelişmeleri takiben, özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda 24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı "Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" 27 Kasım 1994 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile getirilen yeni düzenlemeler çerçevesinde Özelleştirme Yüksek Kurulu, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu kurulmuştur. Diğer taraftan, bu Kanun çerçevesinde özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş ve bu bağlamda özelleştirilecek "kuruluş"lar ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin usul ve esaslar ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Ayrıca, özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, Kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür. Yine, erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı'na tabi personelden hizmet süresi itibarıyla

emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükmüne bağlanmış, kapsamındaki kuruluşlarda uygulamalar sonucu kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiş, Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması hükmüne bağlanmış ve stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörülmüştür (ÖİB, 2009: 3).

Zaman içerisinde yaşanan karmaşa, özelleştirme uygulamalarında karşılaşılan sorunların ve Anayasa Mahkemesince verilen iptal kararları neticesinde oluşan hukuki boşluğun giderilmesi amacıyla 4046 sayılı Kanunda yeni düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır (ÖİB, 2009: 3 – 4):

27.04.1995 tarih ve 4105 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanunun 22. maddesinde düzenlenen “kuruluşlardaki Personelin Nakli” başlıklı maddede değişiklik yapılarak, özelleştirme programında bulunan kuruluşlardaki ihtiyaç fazlası personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nakline ilişkin hükümler ile nakle tabi personelin özlük haklarına ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca, anılan Kanunun 37’nci maddesinde yapılan değişiklik ile limanların mülkiyetin devri dışındaki yöntemlerle yapılacak özelleştirmelerinden sadece Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin yararlanabileceği, bu haktan yararlanabilecek şirketin Türk Ticaret Siciline tescil edilmiş olması, yabancı sermaye payının % 49’u geçmemesi ve idare ve temsil etmeye yetkili olanların ekseriyetinin Türk vatandaşı olması ile şirket ana sözleşmesine oy ekseriyetinin Türk vatandaşlarında bulunması gerektiğine yönelik düzenlemelere yer verilmiştir.

1. 25.05.1995 tarih ve 4108 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin (A) fıkrası ile özelleştirme kapsamına alınan iktisadi kıymetlerin aynı Kanun hükümleri çerçevesinde teslim ve kiralanması işlemlerinin katma değer vergisinden muaf olduğuna ilişkin hüküm getirilmiştir.

2. 4046 sayılı Kanun’un özelleştirme programına alınan kuruluşların özelleştirme yöntemleri, değer tespiti ve ihale usullerini düzenleyen 18 inci maddesi; Anayasanın 7 inci maddesine aykırılığı

nedeniyle, 9 Nisan 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Söz konusu madde, 03.04.1997 tarih ve 4232 sayılı Kanunla Anayasa Mahkemesinin iptal gerekçeleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmiş, 8 Nisan 1997 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

3. Bu arada, 13.8.1999 tarih ve 4446 sayılı Kanun'un 1. maddesi ile Anayasanın 47. maddesinde değişiklik yapılmış ve "Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıklarının özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller Kanunla gösterilir." denilmek suretiyle özelleştirme Anayasada düzenlenmiştir.

4. 26.05.2000 tarih ve 4568 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanunun 10 uncu maddesinde yer alan "Bu Kanunun geçici 8'inci maddesi gereğince Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalar hariç Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılmaz" ibaresi "Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Hazinesin iç ve dış ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilir" şeklinde değiştirilmiş, geçici 8 inci madde ise yürürlükten kaldırılmıştır.

5. 01.08.2003 tarih ve 4971 sayılı Kanun ile; Özelleştirme Yüksek Kurulunun oluşumu ile Başbakan'ın bu Kanundan kaynaklanan yetkilerinin devredeceği Bakan'ın belirlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu anlamda, önceden ÖYK üyelerinin hangi bakanlar olacağı Kanunda yazılı iken, değişiklikle ÖYK üyelerini belirleme yetkisi Başbakan'a verilmiştir.

- 4046 sayılı Kanunun 7 inci maddesinde yer alan yasaklara ilişkin olarak yapılan değişiklik ile çalışanların halka arz yoluyla yapılan özelleştirme uygulamalarına katılmaları sağlanmıştır. Önceden, kuruluşlarda çalışanların hiçbir şekilde halka arza katılmaları mümkün değilken, değişiklikle yasak sınırı (yönetici konumunda olanlar ile sınırlandırılmak suretiyle) daraltılmıştır.

- Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanları yeniden düzenlenmiş ve daha önce değer tespit çalışmalarında en az üç değer tespit metodunun kullanılması zorunlu iken, bu Kanunla yapılan değişiklik ile değer tespit

alışmalarında en az iki değeri tespit metodunun kullanılması yolunda değışiklik yapılmıştır. Bu sayede, önceden, arsa ve atıl işletmelerin değeri tespitinde zorluk yaşanırken, yapılan değışiklikle teknik olarak rahatlık getirilmiştir. Ayrıca belirli istekliler arasında kapalı teklif usulü ile yapılacak ihaleler yeniden düzenlenmiştir.

- Kuruluşlarda çalışan personelin nakline ilişkin 22’ nci madde yeniden düzenlenerek uygulamada ortaya çıkan sorunlar giderilmiştir. Bu arada ilave emeklilik ikramiyesi ödemesi ile ilgili maddede düzenleme yapılmış ve sosyal yardım zammı ödemelerine ilişkin madde yürürlükten kaldırılmak suretiyle uygulamalardaki problemlerin giderilmesi amaçlanmıştır. Daha önce, nakle tabi personelin özlük hakları, makam ve temsil tazminatları, emeklilik ikramiyeleri, sosyal yardım zamları, kıdem tazminatları ve kadro durumlarından kaynaklanan sorunlar, bu Kanunla ilgili maddelerde yapılan değışiklikler ile giderilmiştir.

- Ayrıca 4971 sayılı Kanunla, 4046 sayılı Kanun’da yapılan diğer düzenlemeler ile özelleştirme uygulamalarının hızlandırılması yolunda hükümler getirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarının idari ve hukuki yönden hızlanması için bürokratik işlemleri basitleştirici ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

6. 27.4.2004 tarih ve 5148 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanunun 37/b maddesinde değışiklik yapılarak danışmanlık ihalelerine ilişkin esasların, Kamu İhale Kurumunun uygun görüşü üzerine İdare tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirleneceğı düzenlenmiştir.

7. 16.6.2004 tarih ve 5189 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanunun 37 nci maddesinin (a) bendinde yer alan “ve Limanların, mülkiyetin devri dışındaki yöntemlerle özelleştirilmesinden Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişiler yararlanabilir.” ibaresi ile aynı bendin son cümlesi yürürlükten kaldırılarak, limanların özelleştirilmesinden yabancı uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin faydalanabilmesine olanak sağlanmıştır.

8. 17.9.2004 tarih ve 5234 sayılı Kanun ile; 4046 sayılı Kanuna Geçici 18 nci madde eklenerek, işçi statüsünde çalışan ve özelleştirme

nedeniyle işsiz kalan kapsam içi personelin 657 sayılı Yasanın 4/C maddesi uyarınca yeniden işe yerleştirilmesine ilişkin düzenleme yapılmıştır.

9. Son olarak, 03.07.2005 tarih ve 5398 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile yapılan değişiklikler ana hatlarıyla aşağıda belirtilmiştir;

- 4046 sayılı Kanun’un adı “Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun” olarak değiştirilmiştir.

- Değer tespit sonuçlarının kamuoyuna duyurulması hususuna açıklık getirilmiş, iştirak hisselerinin özelleştirilmesinde kolaylık sağlanmış, özelleştirme uygulamalarında kullanılan ihale usulleri arasında yer alan, “Belirli istekliler arasında ihale usulü” yeniden tanımlanmış ve bu suretle anılan ihale usulüne işlerlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

- Özelleştirme programında bulunan kuruluşların birleşme bölünme ve yeniden yapılandırılmaları hususlarında karşılaşılan güçlükler giderilmiştir.

- İş kaybı tazminatı ile nakle tabi personelin nakline ilişkin hükümlerde uygulamada karşılaşılan ve hukuki ihtilaflara sebep olan bazı hususlar yeniden düzenlenmek suretiyle, hukuki ihtilaflar önlenmiştir.

- Nakle tabi personel ve istihdam fazlası personele ilişkin ihtilaflar ve yorum farklılıkları giderilmiştir.

- Özelleştirme uygulamaları aleyhine açılan davaların süratle sonuçlandırılmasını temin edecek şekilde düzenleme yapılmış ve özelleştirme uygulamalarına karşı açılan davaların Danıştay’da görüleceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca Özelleştirme İdaresi Başkanlığının taraf olduğu dava ve takiplerin her türlü harçtan muaf olacağına ilişkin düzenleme yapılmıştır.

- 634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu ve 3621 sayılı Kıyı Kanununda uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesine yönelik bazı düzenlemeler yapılmış, Kıyı Kanununa kruvaziyer liman tanımı getirilmiş ve bu limanların kıyılarda yapılandırılmasına olanak sağlanmıştır.

Fiilen faaliyette olmayan İstanbul Temsilciliği'ne dair yasal düzenlemeler iptal edilmiştir.

3.2.1. 1923 – 1929 Arası Dönem

Türkiye’de özelleştirme fikri, özelleştirmelerin uygulanmasından çok daha öncesine dayanır. İzmir İktisat Kongresi’ne kadar götürülebilecek bu süreçte özel sektörün teşvik edilmesi yönünde kararlar alınmış ancak mevcut ülke şartları nedeniyle kararların uygulanması istenen seviyede olmamıştır.

Henüz Cumhuriyet’in kuruluşu ilan edilmeden, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kalkınmasını sağlayacak ekonomik politikalarının oluşturulması amacıyla Şubat 1923’te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. İşçi, sanayici, çiftçi ve tüccar temsilcilerinin katıldığı kongrede, kalkınmanın liberal ekonomi kurallarına göre sağlanması benimsenmiştir. Bu amaçla, devletin özel girişimciliğin canlandırılması için koruyucu ve teşvik edici düzenlemeleri yapması kararlaştırılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1994: 33).

Bu dönemde; 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar doğrultusunda, ülke kalkınmasının özel sektör eliyle gerçekleştirilmesine yönelik politikaların uygulanması yanında, Osmanlı döneminden devreden tesislerin, Devlet tarafından işletilmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda; 19.4.1925 tarih ve 633 sayılı Kanun’la; “Bankaya devredilmiş olan sanayi kuruluşlarını oluşturacak şirketlere devredinceye kadar bizzat idare etmek, iştirak suretiyle sanayinin kuruluşunda bulunmak ve işletme faaliyetlerinde bulunmak” yanında maden işletmek ve her türlü bankacılık işlemleri yapmak üzere, “Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası” kurulmuştur. Anılan Kanunun 8. maddesinde “Banka kendisine devredilen fabrikaları, yüzde elli biri nama muharrer senetle kendisine ve Türk bireyler ve şahıslar hükmiyesine ait olmak üzere tesis edeceği Türk anonim şirketlere devrederek işletmeye mezundur” hükmüne yer verilerek, bir yandan, anılan Kongrede saptanan ekonomik politikaların kararlılıkla uygulanacağı vurgulanırken, diğer yandan, “Özelleştirme” kavramı ve modeli de ülke gündemine ilk kez girmiş olmaktadır (YDK, 2009: 6).

Atatürk’ün devletin ekonomideki rolü ve özelleştirme ile ilgili düşünceleri şöyle özetlenebilir: “Piyasaya dönük yatırımlar, kamu özerk kuruluşları aracılığıyla

yapılmalı; bu kuruluşlar serbest piyasa ekonomisi kuralları içinde yönetilmeli ve amaçlarına ulaştıktan sonra halkın iştirakine açılarak piyasaya dönük özerk çalışma prensipleri garanti altına alınmalıdır” (Karluk, 1994: 178).

Tam anlamıyla özelleştirme olmasa da özel sektörü dışlamama fikri Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan kamu kuruluşlarında da kendine yer bulmuştur. Özel sektöre devredilmek suretiyle kurulan ve Türkiye’nin ilk KİT’i olarak kabul edilen Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası’nın sanayileşmede özel sektör ağırlıklı bir düzen sağlanıncaya kadar girişim ve işletme faaliyetinde bulunması öngörülmüştür. Diğer bir örnek olarak; Türkiye’nin en önemli KİT’lerinden olan Sümerbank’ın ise kuruluş kanununda tam olarak özelleştirme ifadesi olmasa da belirli bir sürenin sonunda halka arz yoluyla satılması öngörülmüştür.

Özelleştirme fikri Cumhuriyet dönemi ile birlikte ortaya atılmıştır. Bu düşüncenin izleri İzmir İktisat Kongresi’nde ve Atatürk’ün söylemlerinde görülmektedir. Gerçekleştirilmek istenen düşünceler çerçevesinde de girişimler yapılmıştır. Ancak birçok alandaki eksiklikler (sermaye, girişimci, fiziki şartlar, altyapı vs.) devlet – özel sektör değiş tokuşunu engellemiş, bununla birlikte ekonomiye daha çok müdahale eden, sektörel öncülük rolünü sürdürmek zorunda kalan bir devlet modeli yaratmıştır. Bahsedilen dönemin sonuna denk gelen Büyük Buhran ise uygulanan politikanın özel sektör lehine değiştirilme ihtimalini adeta ortadan kaldırmıştır ve devlet egemen bir ekonomik sistem yaratılmasına olanak vermiştir.

3.2.2.1930 – 1939 Arası Dönem

Ekonomik kalkınmada temel unsur olarak görülen özel sektörün, güçlendirilmesi amacıyla 1924 yılında İş Bankası, 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuş, 1927 yılında da Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır. Söz konusu Kanunla getirilen koruma ve teşviklere karşın, özel sektörün kendisinden beklenen atılımı gerçekleştirememesi, Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası’nın da temel fonksiyonlarını yerine getirmede yetersiz kalması ve 1929 ekonomik buhranının ortaya çıkması, ekonomide devletçilik fikrinin ağırlık kazanmasına ve bu yönde yeni uygulamaların başlatılmasına neden olmuştur (YDK, 2009: 6).

Devletin özendirme ve destekleme dönemi 1930'lara kadar sürmüştür. Bu yıllarda dünyadaki ekonomik bunalımın yanında, çağdaş bir devlet kurma yönünde çabalar da hükümetin ekonomide daha etkin olmasını gerektirmekteydi. Dönemin ekonomi politikaları açısından ağırlıklı özellikleri korumacılık ve devletçiliğin sonuçları ise sanayileşmenin başlamasıdır. 1930'lu yıllarda dünyanın kapitalist ekonomilerinde yaşanan büyük ekonomik krizin de etkisiyle Türkiye ekonomisi daha içsel bir yaklaşımla ve kamu sektörü ağırlıklı bir ulusal sanayileşme dönemi yaşamıştır (Boratav, 2003: 59 – 60).

Yaşanan süreç, daha önceki dönemde benimsenen “liberal” programların terk edilmesine yol açmış ve devletin ekonomik yaşamdaki rolünü genişletmiştir. Başka bir ifadeyle “devletçilik” daha güçlü konuma gelmiştir. Kuruluş döneminde benimsenen yalnızca düzenleyici devlet misyonu yerini girişimci, düzenleyici, denetleyici devlete bırakmıştır. “Devletçilik” olarak adlandırılan bu dönemin oluşmasında:

- Tüm desteklemelere rağmen özel sektörün istenen seviyeye ulaşmaması,
- Özel sektörün uzun vadeli uygulamalar yapmak yerine kısa dönemli kar amaçlı faaliyetleri ve bu faaliyetlerin kamu çıkarlarını korumadığı düşüncesi,
- 1929 Buhranı'nın piyasa ekonomisinin yaygın olduğu ülkelerde ortaya çıkardığı olumsuz durum,
- SSCB'nin başarılı planlı ekonomi süreci önemli faktörler olarak sıralanabilir.

1930 sonrası yürütülmek istenen devletçi politikaların en önemli göstergelerinden biri Beş Yıllık Sanayi Planlarıdır. 1934'te uygulanan ilk plan KİT'lerin de aşama aşama ortaya çıkmaya başladığı dönemin başlangıcıdır. Burada belirtilmesi gereken bir nokta, bahsedilen iki sanayi planının 1960 ve sonrasında uygulanan planlardan daha mikro düzeyde olduğu çoğu zaman proje olarak nitelendirildiğidir.

Girişimci bir sınıfın ve sermaye birikiminin henüz oluşmadığı bu yıllarda ekonomiye yön verip, düzenleme ve yeniden yapılandırma, ekonomik kalkınmayı sağlama, özel sektör tarafından başarılamayacak büyüklükteki sanayileri kurma ve

özel sektöre öncülük etme, üretim, dağıtım ve ürün fiyatlarını düzenleme, devlet olarak tekelleri işletme ve sosyal ihtiyaçları karşılama amaçlarıyla çok sayıda KİT kurulmuştur (Delice, 2010: 297).

Tek partinin iktidarında geçen bu dönem özel sektörün eksiklikleri nedeniyle kamu sektörü öncülüğünde geçmiş ve önemli KİT'ler kurulmuştur. Gütülen bu politikanın ortaya çıkmasındaki dinamikler kamu sektörü öncülüğünün ekonomik kalkınma için zorunlu yol olarak görülmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda bahsedilen dönem için bir özelleştirme faaliyetinden bahsedilememektedir.

3.2.3. 1940 – 1945 Arası Dönem

İkinci Dünya Savaşı'na girilmediği ancak her an girilecekmiş gibi tedbirlerin, kemer sıkmaların yaşandığı bu dönemde özel sektörün bir atak yapamaması sürpriz olmamıştır. Dönemin tek partili hükümeti de buna uygun tedbirleri almış ve kanunlarla bu politikasını desteklemiştir.

18.01.1940 tarih ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu ile Devletin ekonomideki ağırlığı daha da artırılmış, TBMM'de olan KİT'lerin kuruluş yetkisi, Bakanlar Kurulu'nun yetkisine bırakılmıştır. Böylece, hükümet her türlü alanda, her türlü ticari ve endüstriyel işletme kurma, hatta gerekli gördüğü özel sektör işletmelerine el koyabilme ve bunları işletme imkanına sahip olmuştur (YDK, 2009: 8).

Dönemin parametreleri, ülkelerde alınacak kararların sadece içsel faktörlerle değil dış faktörlerle de şekillenmesine sebep olmuştur. Savaş ekonomisinin yürütüldüğü 1940 – 1945 döneminde, ekonomide devlet müdahaleleri önceki dönemlere göre artmıştır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da yapılan müdahalelerin özel sektörün ekonomideki yerini almaya yönelik olmadığıdır. Aksine devletin piyasa canlandırıcı faaliyetleri ileriki dönemlerde özel sermayenin güçlenmesine sebep olmuştur.

Bu dönemde bahsedilmesi gereken ve dönemin ekonomik yapısının temelini oluşturan iki önemli karar vardır. Bunlardan birincisi üretimde kontrol mekanizmasını güçlendirmek amacıyla 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu'dur. Hükümete fiyatları saptama, ürün miktarını belirleme gibi imkanlar

veren kanun devlet müdahalelerinin yasal dayanağı olmuştur. Bu dönemin ikinci önemli kararı Varlık Vergisi'dir. 1,5 yıl süren Varlık Vergisi savaş zamanı elde edilen karaborsa ve spekülasyon kazançlarını vergilemekte diğer bir ifade ile savaş nedeniyle elde edilen haksız kazançların devlete aktarılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Alınan bu iki önemli karar yine de Menderes Hükümeti döneminde daha da belirginleşecek savaş zenginlerinin ortaya çıkmasını engelleyememiştir.

Bu dönemin müdahaleci niteliği, devletçiliğin sonucu değil, Savaş ekonomisinin zorlamaları ile ilgilidir. 1945 yılında öncekinden daha küçük çapta bir "Üçüncü Beş Yıllık Sanayi Planı" hazırlanmıştır. Amacı, mevcut ve işletilmekte olan fabrikaların verimliliğini arttırmak, özellikle kağıt, çimento ve dokuma fabrikaları gibi yeni bazı işletmeler tesis etmek olan bu plan da uygulanamamıştır. Sanayi kesiminde yoğunlaşan devletçilik anlayışına paralel olarak tarım kesiminde de devletçilik ve kamulaştırmalar ağırlık kazanmıştır (Hiç ve Manisalı, 1980: 186).

Devletin bu kadar aktif olduğu tek partili bir dönemde de özelleştirmeden söz edilmemiş aksine devletin ekonomideki rolü ve ağırlığı artmıştır. Henüz ekonomide etkin bir rolü olmayan özel sektör özelleştirme girişimlerinde bulunamamış sadece devlet destekli girişimlerle kendini var etmeye çalışmıştır.

3.2.4. 1946 – 1960 Dönemi

Yaşanan savaş sürecinde Türkiye'nin aldığı pozisyon ve kamu öncülüğünde yapılan harcamalar gibi unsurlar Türkiye'ye pahalıya patlamış ve savaş sonrası tarihinin ilk devalüasyonunu yapma zorunluluğunu getirmiştir.

1946 yılının Eylül ayında yapılan büyük devalüasyon sonrasında, ekonomiyi dünya ekonomisine entegre hale getirme çabalarıyla birlikte ekonomi politikasında köklü değişimler başlamıştır. Dünya ekonomisine entegre olma amacına yönelik olarak hükümet, 1947 yılında özel sektör yanlısı bürokratların ağırlıkta olduğu bir komisyona, özel girişimin rolünün ve tarım, ulaştırma, enerji sektörlerine verilen önceliğin arttığı 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nı hazırlatmıştır. Resmi olarak uygulamaya konulmamasına karşılık bu plan, devletçi – korumacı bir sanayi anlayışının terk edildiğini açık olarak ortaya koymuştur (Tüzün, 1977: 6).

Dünya tarihinin en kanlı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ise tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişimler yaratmıştır. Öncelikle siyasi konjonktür değişmeye başlamış ve çok partili yönetime geçiş süreci başlamıştır. Savaşın getirdiği durgunluğun aşılması ve nüfusun tekrar artması gibi unsurlar kaynak yetersizliğini beraberinde getirmiş dolayısıyla da siyasi değişimlerin yanında ekonomik değişimleri de kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda 1948'de İstanbul'da Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır.

Türkiye İktisat Kongresi'nde bir yandan devlet girişimciliği ile özel kesimin altyapı ihtiyacını karşılamak, diğer yandan ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekecek önlemler ve kararlar alınmıştır (Delice, 2010: 303).

Demokrat Parti'nin ileri gelenleri, hem 1940'ların sonunda seçim kampanyasını yürütürken hem de 1950'lilerin başında hükümet programlarını açıklarken devletçilik aleyhine bir politika izlemişler ve KİT'lerin özel sektöre devredilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır. Demokrat Partililer, KİT'leri, "özel sektörde kapitalizmin gelişmesini engelleyen ayrıcalıklı birikim odakları" olarak görmekteydiler (Keyder, 2011: 204).

Özel sektörü harekete geçirme fikri dönemin en önemli aktörü Demokrat Parti'nin temel ekonomik amaçlarının başında gelmekteydi. 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti kamuya ait bazı fabrikaları halka satarak, kamu sektörünün etkinliğini azaltmaya çabalamıştır. İktidarının ilk yılında yapılan Sanayi Kongresi'nde özel sektöre öncelik tanınması ve sanayi odalarının kurulması gibi özel girişimciliği teşvik edecek kararlar alınmıştır.

Alınan kararların, yapılan toplantıların yanında, bu dönemde de KİT'ler kurulmaya devam edilmiş ve yeniden yapılandırılmıştır. PTT'nin telefon ve posta hizmetleri birbirinden ayrılarak Telekom ve PTT adı altında iki ayrı şirkete dönüştürülmesi; TEK'in önce TEAŞ ve TEDAŞ olarak iki ayrı şirket olarak yapılandırılması daha sonra da TEAŞ'ın EÜAŞ, TEİAŞ ve TETAŞ olarak üç ayrı tüzel kişiliğe dönüştürülmesi ilk akla gelen örneklerdir (Köseoğlu, 2005: 6). Alınan bu önlemler yapılan düzenlemelerin temelinde ise kamu kuruluşlarının rekabete uygun hale getirilmesi yatmaktadır.

Devletçilik döneminden sonra yaşanan süreç, devletin ekonomideki rolünü daha belirgin hale getirmiştir. Ancak söz konusu dönemde en büyük unsur olan Demokrat Parti, özelleştirme konusundaki önemli adımlar atma arzusunu parti programında ifade etmiştir. Demokrat Parti Programı 47. Maddesi “ *Devlet tarafından kurulup hususi ellerde daha rantabl işleyebileceği anlaşılan işletmeler, elverişli şartlara özel teşebbüslere devredilebilmelidir. Devlet işletmeleri ile benzeri özel işletmeler hiçbir suretle birbirinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır*” olarak ifade edilmiştir.

1950’lerin ortalarına doğru hükümetin yerli/yabancı özel sermayeye dair politikası kanunlarla da desteklenmiştir. 1954 yılında çıkarılan 6224 ve 6236 sayılı kanunlar özel yabancı sermayeyi özellikle petrol alanında teşvik eder nitelikteydi.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninde Türkiye’de iktidarı devralan eski CHP milletvekilleri Celal Bayar ve Adnan Menderes, NATO, IMF, Dünya Bankası gibi küresel kuruluşlara üye olmanın da heyecanı ile liberal politikaları benimsemiş ve sıkça bu doğrultuda söylemlerde bulunmuştur. Ancak yapılan icraatler söylemlerle pek paralel gitmemiştir.

Aşağıdaki tablodan da görüldüğü üzere, 10 yıllık DP iktidarı boyunca hem devletin yaptığı cari harcamalar hem de yaptığı yatırımlar miktar ve oransal olarak sürekli artmıştır.

Tablo 15: Devlet Harcamalarının Cari Harcamalar İle Yatırımlar Arasındaki Bölüşümü

Yıllar	Cari Harcamalar (Milyon TL)	Yatırımlar (Milyon TL)	Yatırımların Toplam Harcamalara Oranı (%)
1950	1.528,50	298,4	16,3
1951	1.653,30	370,3	18,3
1952	2.061	526	20,3
1953	1.853	657,9	26,2
1954	2.003	659	24,8
1955	2.531,80	862,5	25,4
1956	2.702,40	1.068,80	28,3
1957	2.916	1.385,80	32,2
1958	3.588,90	1.547,40	30,1
1959	4.895,80	2.049,70	29,5
1960	5.273	2.357,80	30,9

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. DPT Yayını, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>. (19.08.2014).

1946 yılında hükümet programında yer alan ve hükümetin söylemlerinde sıkça yer verdiği özel sektörün geliştirilmesine dair açıklamalara rağmen, devlet 1950’li yıllarda yoğun yatırımlara girmiş ve KİT’lerin istihdam yaratma gücünden faydalanma yoluna gitmiştir. Daha önce temel sanayi ürünlerini üreten devlet, basit tüketim mallarını da üretmeye başlamıştır. Böylece, 1950’li yıllardan itibaren ekonomide devlet payının giderek artmaya başlaması, kaynakların verimli kullanılamaması uzun vadede kamunun ticari işletmecilik kurallarıyla bağdaşmayan bir yönetim anlayışını benimsemesi sonucunu doğurmuştur (Sarısü, 2003: 10). Bahsedilen dönemdeki faaliyetler tablodan da görüldüğü üzere oluşturulmak istenen liberal düzen ile uyumlu olmamıştır. TCDD, PTT, DMO gibi iştiraklerin iktisadi devlet teşekkülü haline dönüşmesinin yanında Et ve Balık Kurumu, Selüloz ve Kağıt Fabrikaları İşletmeleri, Makine Kimya Endüstri Kurumu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı gibi önemli kuruluşların kurulması bu dönemde gerçekleşmiştir. Bahsedilen tüm bu sebepler doğaldır ki etkin bir özelleştirme faaliyetinin gerçekleştirilemediğini

de ifade etmektedir. 1950 – 1960 özelleştirmelerin gerçekleşmemesinin sebepleri, kuruluş dönemindeki sebeplere benzemektedir. O dönemde sektörel gelişimlerin sağlanması için devletin öncülüğüne ve yatırımlarına muhtaç olan özel kesim bu dönemde de KİT’leri alacak yeterli sermayeye sahip değildir.

3.2.5. 1960 – 1980 Arası Dönem

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yaşanan gelişmeler, çok partili yönetim denemeleri ve ekonomi yönetiminin doğurduğu olumsuzluklar siyasi konjonktür ile birleşince Türkiye tarihinin ilk askeri müdahalesi gerçekleşmiş ve yapılan darbe Türkiye’de yeni bir dönemi başlatmıştır. 1960 sonrası planlı ekonomi döneminin temeli bu olayla birlikte atılmıştır. 27 Mayıs Darbesi yeni bir anayasa, yeni bir siyasi konjonktür ve yeni bir ekonomi politikası getirmiştir. Artık ithal ikameci dış ticaret politikasının sahip ve 5 yıllık kalkınma planları doğrultusunda hareket edilen bir dönem başlamıştır.

1960’lı yıllardan itibaren başlatılan ithal ikameci sanayileşme süreci mali piyasaların üzerinde sıkı bir denetim, sabit döviz kurları, reel olarak negatif faiz hadleri, sıkı ithalat kontrol ve yasakları altında sürdürülmüştür (Öztürk, 2005: 21).

1960 sonrası dönemde ekonomide devletin rolü planlar ile belirlenmiştir ve kalkınma planları doğrultusunda karma ekonomik sistemin devletin sektörel öncülüğünde devam ettirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle ilk üç plan, dönemin özelliklerinin yansıtılması açısından önemlidir.

Birinci 5 yıllık kalkınma planı (1.BYKP) (1963-1967) ile karma ekonomi modeli benimsenmiş, bu görüş planın hedef ve stratejilerine de şu şekilde yansımıştır. “Türk ekonomisi, devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu karma bir ekonomidir. Devlet sektörünün faaliyeti, kararlaştırılan gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejinin gerektirdiği yönde dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde planlanacaktır.” Plan "ileri teknoloji ve büyük sermaye isteyen yeni üretim kollarında teşebbüsler kurmak suretiyle devletin sanayi alanında gelişmeye öncülük etmesini gerekli" bularak KİT’lere verilen önemi vurgulamıştır (Öztürk, 2005: 21).

Planlanan 5 yıl için KİT’lere yatırımlarının bir bölümünü yapma görevi veren Birinci Plan, başarı şartının temel unsuru olarak KİT’leri görmüştür. Piyasanın

gereklerine göre hareket etmeleri istenen KİT'ler, düşük maliyetli yüksek üretim yapmalı aynı zamanda dağıtım ve pazarlama faaliyetlerini piyasanın gereklerine göre gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Tablo 16: 5 Yıllık Plan Döneminde Kamu Harcama ve Yatırımları

Yıllar	Kamu Cari Harcamaları (Milyon TL)	Kamu Yatırım Harcamaları (Milyon TL)
1962	7.719	4,02
1963	9.396	5.142
1964	8.228	5.660
1965	8.822	6.520
1966	9.918	8.200

Kaynak: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı. (1967). Plânı 1968-1972. Devlet Plânlama Teşkilâtı, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>. (19.08.2014).

Kamu harcamalarının genellikle artan seyirle devam ettiği Birinci Plan döneminde özel sektör de yatırım ve harcama atakları yapmış böylece ekonomide söz sahibi olma yolunda ilerlemiştir. DPT verilerine göre, özel yatırımlar plan sürecindeki 4 yılda her yıl ortalama %14 oranında artmıştır. Bu oran kamu yatırımlarında ise %16'dır. Diğer bir ifade ile kamu yatırımlarının toplam yatırımlardaki ağırlığı devam etmiş ancak özel sektörde de teşviklerin etkisiyle yatırımlar artmaya başlamıştır.

12 Mart Muhtırasını da içine alan İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planı (1968 – 1972), birinci plandan farklı olarak kamu ve özel girişimin birlikte olduğu, karma ekonomik sistem üzerine bir sistem kurmayı amaçlamıştır. Planın hareket noktası “kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici ve destekleyici olmaktır”. Bu çerçevede koordineli bir kamu ve özel kesim çalışması önerilmiştir.

İkinci plan döneminde kamu kesimi ekonomide ağırlığını hissettirmeye devam etmiştir ve ilk plandan büyük çapta farklılıklar göstermemiştir. Örneğin, DPT verilerine göre ilk plan döneminde sabit yatırımlar içindeki kamu payı %52,4 iken ikinci dönemde bu oran %53,1'e yükselmiştir. Toplam sermaye yatırımlarında kamu

payının artışına bakıldığında ise daha kesin bir yükselişin olduğu görülmektedir. İlk planda %8,5 oranında artan sabit sermaye yatırımlarındaki artış ikinci planda %10,7 olmuştur. Özel sektör için ise bu oran %10,5'ten %11'e yükselmiştir.

Bahsedilen durum aşağıdaki tablodan daha net bir şekilde görülebilir. Verilen tablo, iki planı kapsamakta ve KİT'lerin kamu yatırımlarındaki paylarını göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere geçen her yıl KİT'lerin kamu yatırımların içindeki payını arttırmış, ikinci planın son yılında ise en süt seviyeye ulaşmıştır. Bu da “devlet eliyle kalkınan ekonomi” ya da “kamu sektörü özel sektörün öncüsüdür” ilkesinin terkedilmediği aksine daha da kuvvetlendiğini göstermektedir.

Tablo 17: KİT'lerin Kamu Yatırımlarındaki Payları

Yıllar	KİT'lerin Kamu Yatırımlarındaki Payları
1963	33,5
1964	33,7
1965	34,8
1966	37,3
1967	34
1968	34,4
1969	37,7
1970	42,7
1971	43
1972	61,7

Kaynak: DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973 – 1977). <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf> (09.08.2014).

Yine verilerden yola çıkılırsa, Üçüncü 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda (1973 – 1977) ise KİT'ler yine planın merkezinde yer bulmuş ve KİT'ler için “ Türkiye'nin sanayileşerek kalkınmasında etkili bir araç olarak kullanıla gelen KİT'ler, Birinci ve İkinci Plan dönemlerinde de kendilerinden beklenen öncülük görevini yerine getirme

abasını sürdürmüşlerdir (DPT,1972: 48)’’ şeklinde ifadeler kullanılmış ve KİT’lerin bu misyonu sürdürmesi planlanmıştır.

Tablo 18: Kamu Harcamalarının Dağılımı

Yıllar	Yatırım Harcamaları (%)	Cari Harcamalar (%)
1973	32.0	44.0
1974	41,2	40,5
1975	41,9	38,8
1976	41,1	41,6
1977	39,6	43,3

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>
(09.08.2014).

Planlar doğrultusunda ve kamu öncülüğünde sürdürülen ekonomik gelişme nc planda da kendini göstermiştir. Ancak bu planda ciddi anlamda plandan sapmalar olmuş diğer bir ifade ile yatırım, üretim ve kaynak yaratma hedeflerine ulaşılamamıştır. İlk üç planın en başarısız olarak kabul edilen nc plan, kamu kurumlarındaki verimsizlik ve karsızlık problemini de öne çıkarmıştır. Yaşanan bu sapma probleminin en büyük nedeni kuşkusuz dönemin siyasi konjonktrdr.

Yukarıda bahsedilen üç plan da 1960 sonrası dönemde ekonomide devletin hakimiyetinin daha da artması sonucunu doğurmuş, bununla birlikte özel sektöre yol gösterici konumunu korumasını ngrmştir. Tablodan da görüldüğü üzere ilk üç plan döneminde devletin ekonomideki yeri artarak daha da sağlamlaşmış, devlet yatırımları artarak devam etmiştir.

Tablo 19: Kit Yatırımlarının Ekonomi İçindeki Yeri

Dönemler	Toplam Yatırımlar İçindeki Pay (%)
1. Plan Dönem (1963 – 1967)	15,9
2. Plan Dönem (1968 – 1972)	20,6
3. Plan Dönem (1973 – 1977)	23,4

Kaynak: DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983).
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf>
(09.08.2014).

İlk üç plan bitlikte değerlendirildiğinde, her planın bir öncekinden daha az başarılı olduğu görülmektedir. Ekonomideki devlet hakimiyetini arttıran ve kamu merkezli bir kalkınma sürecini tasarlayan planların en başarısız Üçüncü Beş Yıllık Plan olarak kabul edilir. Ulaşılmak istenen hedeflerden ciddi oranda sapmaların yaşandığı bu dönem aynı zamanda 1980 öncesinde kalan son plandır. Doğaldır ki devletin bu kadar baskın olduğu bir ekonomik sistemde henüz özelleştirme sürecinde bahsedilememektedir.

1960 – 1980 arası dönemde ekonomik konjonktürün gerekliliği olarak sürdürülen “devletçi” ekonomi politikalar aynı zamanda anayasal bir dayanağa da sahiptir. 1961 Anayasası’nın 39. Maddesi şu hükmü içermektedir “

Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek şartıyla devletleştirilebilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz ve taksitler eşit olarak ödenir; bu taksitler, kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır.

Bahsi geçen madde özelleştirmeyi hukuken zor hale getirmiş bununla birlikte devletleştirmenin önünü açmıştır.

1970’li yılların ortalarından itibaren petrol fiyatlarının ithalat maliyetinde yarattığı baskılar, bu dönemde uluslararası finans sermayesinin sağladığı olanaklarla aşılmış, ancak 1978-79 yıllarında kredi sağlamada karşılaşılan zorluklar, üretimi durma noktalarına getirmiş, IMF ile imzalanan iki adet istikrar anlaşması, boyutları

giderek büyüyen sorunlara cevap vermekten uzak kalmıştır. 24 Ocak 1980 kararları diye bilinen istikrar önlemleri paketi ve onu izleyen süreçte Dünya Bankası ile imzalanan yapısal uyum kredileri doğrultusunda ekonominin yönü, ithal ikameci sanayileşmeden, ihracata yönelik stratejiye döndürülmüştür (Öztürk, 2005: 22).

3.2.6. 1980 – 2000 Arası Dönem

70’li yılların sonu 80’li yılları başına denk düşen Dördüncü 5 Yıllık Kalkınma Planı (1979 – 1983), ülkemizde siyasal ve ekonomik bunalımın doruk noktasına ulaştığı 1978 yılının sonlarına doğru hazırlanmış ve 1979’da uygulamaya konulmuştur. Plan döneminde 24 Ocak kararları doğrultusunda sanayileşmeyi ve sanayi ürünlerinin ihracatlarını teşvik eden istikrar programı devreye konulmuştur (Delice, 2010: 308).

1970’lerin sonu 80’lerin başı siyasi açıdan neredeyse tüm dünyada benzer bir konjonktürde ilerlemiştir. Gerek batı ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme politikalarını benimseyen siyasi partilerin birbiri ardına iktidara gelmiş ve yeniden seçilerek iktidarlarını sürdürmüşlerdir. ABD’de 1980, 1984, 1988; İngiltere’de 1979, 1983, 1987; Almanya’da 1983, 1987, 1990; Hollanda’da 1983; Türkiye’de 1983, 1987’de iktidar olan partiler “liberal – muhafazakar” partilerdir. Özelleştirme politikalarını benimsemişlerdir ve değişen kapsam ve boyutlarda uygulamaya koymuşlardır (Aksoy, 1994: 108).

1980’li yıllara kadar, Türkiye’de devletin geleneksel özelliklerinin devam etmesi sonucu, ekonomi kendi kurallarına göre değil, devletin ihtiyaçlarına göre işlemiştir. 1980’lerin en çarpıcı değişimlerinden biri, en azından söylem düzeyinde de olsa, dünya ekonomisi ile bütünleşmenin, kendi içinde bir amaç olarak düşünülmesidir. Dünya ekonomisi ile bütünleşmeye yapılan vurguya paralel olarak “serbest piyasa sistemini” uygulamak üzere yapısal uyum çalışmaları başlatılmıştır (Sarısü, 2003: 11). Yapılan çalışmaların başında ise Demirel Hükümeti’nin IMF destekli ve Turgut Özal danışmanlığında ortaya koyduğu 24 Ocak 1980 Kararları gelir.

24 Ocak Kararları’nın uygulanması için gereken politik ortam, kararların ardına gelen 12 Eylül Darbesi ile sağlanmıştır ve toplumsal muhalefet bastırılmıştır.

1960 Darbesi nasıl ki kendinden önceki dönemin dinamiklerini ortadan kaldırmış planlı ve ithal ikameci bir dönem başlatmışsa, 1980 Darbesi de benzer bir mekanizma ile kendinden önceki dönemin hem politik hem de ekonomik izlerini silmiş, liberal sağ merkezli politika ihracata dayalı ve daha serbest yapıda bir ekonomik düzen ile desteklenmiştir.

Dönemin başbakanı Süleyman Demirel 24 Ocak Kararları'nı açıklarken aynı zamanda 1980 – 1990 arası döneme egemen olacak bir politikacıyı da kamuoyuna tanıtıyordu (Kongar, 2008: 187) Turgut Özal ve ANAP iktidarı sırasında Türkiye, özelleştirme kavramı ile ilk olarak tanışmıştır. Türkiye'de Pazar ekonomisine dönüşümü gerektiren önlemleri ve kararları alan iktidar tarafından Pazar ekonomisinin verimliliğe inancın sonucu ortaya çıkan özelleştirme hareketi gündeme getirilmiştir (Seval, 1995: 43).

12 Eylül Askeri Darbesi ile taçlandırılan, dışa açık, özel sektör öncülüğünde büyümeyi öngören, devletin küçültülmesini ve ekonomiden tamamen çekilmesini hedefleyen, Dünya Bankası'nın kredileri ile desteklenen 24 Ocak Kararları'nın amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi,
- Dış ticaret serbestisi ile doğru orantılı olarak döviz piyasası ve sermaye girişlerinde serbestleşme,
- İç fiyatların piyasa ekonomisi aracılığıyla belirlenmesi,
- Para miktarına denetlemeler getirilmesi,
- Sermayedarın daha esnek hareket etmesini sağlamak amacıyla sermaye üzerindeki vergilerin hafifletilmesi,
- Faizlerde serbestlik,
- Devlet payının küçültülüp KİT'lerin özelleştirilmesi.

Son maddede belirtildiği üzere alınan kararlar KİT'lerin tasfiyesini öngörmektedir. Kararların ardına iktidar olan Anavatan Partisi (ANAP) 24 Ocak Kararları'nı eksiksiz olarak uygulamıştır. Yapılan uygulamalarda KİT'lerin ekonomide yarattığı yükten kurtulmak, kamu kurumlarının piyasa ekonomisine entegrasyonu, sermayeyi taban yaymak gibi hedefler öne sürülmüştür. Diğer bir ifade ile KİT'lerin rehabilite edilerek özel sektöre devri amaçlanmıştır. Önerilen bu yöntem, dönemin siyasi dinamikleriyle yaratılan “küçük burjuva” toplumu tarafından

da kabul görmüş ve yaratılmaya çalışılan “yeni insan tipi” bu uygulamalara toplumsal tepki göstermemiştir.

24 Ocak 1980’de uygulamaya konulan kararlar, sermaye birikiminin içine girdiği bunalımı aşmak amacıyla yapılırken, askeri darbe ile birlikte devleti yeniden biçimlendirerek emek ve toplumsal muhalefete karşı güçlü bir devletin gereklerini yerine getirmiştir. 24 Ocak Kararları büyük sermayenin yeni ihtiyaçlarına karşılık gelecek çıkarları yaşama geçiriyordu. Sermayenin bu döneme ilişkin stratejik olarak en önemli çıkarı, içe yönelik sermaye stratejilerine özgü düzenlemelerin ortadan kaldırılması bir diğeri ise kapitalizmin küresel ölçüde biçimlenmesinin temsilcisi konumundaki Dünya Bankası ve IMF’nin ülke piyasasının dünya piyasası ile bütünleşmesinin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin düzenlemeler olmuştur. IMF ile imzalanan stand-by ve Dünya Bankası ile Yapısal Uyum kredilerine ilişkin anlaşmalar, askeri rejimin sağladığı güvenli ortamda dünya kapitalizmi ile bütünleşmenin ilk aşamalarını oluşturmuştur (Ercan, 2004: 21).

KİT sisteminin finansal bir krize yönelişinin tohumları da 24 Ocak Kararları ile atılmıştır: KİT fiyatları, enerji hariç, genellikle genel fiyat hareketlerini arkadan izlemiş; daha da önemlisi, Hazine’nin KİT yatırımlarının finansmanına katkısı büyük ölçüde daraltılmıştır. Bu, yatırımcı özelliği sürdürülen (PTT, TEK, THY gibi) KİT’leri büyük ölçüde iç ve dış borçlanmaya sürüklemiş ve kamu işletmelerinin sonraki yıllarda faiz yükü nedeniyle ağır finansal tıkanmalara saplanmasına sebep olmuştur. Sanayi kesimindeki KİT’lerde ise yatırımların durması, teknolojik aşınmaya ve verim gerilemelerine yol açmıştır. ANAP iktidarı, özelleştirmeyi de bir program olarak benimsemekle birlikte uygulamanın yaygınlaşması 1990 sonrasında gerçekleşecektir (Boratav, 2012: 15).

24 Ocak Kararları’nın KİT’lerler ilgili kararlarının detaylı sonucu şöyledir (Kazgan, 2009: 130):

Piyasa her alanda serbestleşirken devletin de girişimcilikten ayrılması, özel girişime ivme verecek; ekonomi giderek dünya fiyatlarının egemenliğine girerken, özel kesim kararlarını rekabet koşullarına göre alacaktı; kamu gelirleri artarken giderleri ve kamu açıkları azalacaktı. Oysa özelleştirmenin en belirgin özelliği, mafyayla çetelerin kara paralarını, bazı siyasetçilerin sayesinde akladığı bir işleme ve siyasetçilerin yaranlarına “ulûfe” dağıtmak için ucuza pazarladığı yeni bir kaynağa

dönüşmesi oldu. Kamu açıkları izleyen yıllarda patlamaya, özelleştirme hukuksal ve toplumsal sorunların kaynağı olmaya başladı

24 Ocak Kararları ve ardına gelen 12 Eylül Darbesi sonrası kurulan Bülent Ulusu Hükümeti alınan kararlara muhalefet etmemiştir. Yaklaşık üç yıl süren Ulusu Hükümeti'nin ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Turgut Özal'ın partisi ANAP 1983 yılında tek başına iktidar olmuş diğer bir ifade ile Türkiye'nin yeni dönemi fiilen başlamıştır.

Birçok alanda yeni uygulamalar yapan ve adeta yeni bir toplum oluşturma gayesindeki Özal Hükümeti'nin ekonomi alanındaki en önemli amaçlarının başında devletin ekonomideki payının azalması ve özel sektörün ağırlığını artmasıdır. Bu doğrultuda çalışan dönemin hükümeti özelleştirmeyi gündemin en önemli maddeleri arasına almış ve KİT'lerin serbest piyasa ekonomisine uygun olarak çalışmaları amacıyla 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlemeler yapmıştır (Uras, 1996: 142).

1984 yılında özelleştirmeye ilişkin önemli bir adım hükümetin DPT'yi bu konuda bir araştırma yapma/yaptırma ve öneriler geliştirmek üzere görevlendirmiş olmasıdır. 1985 yılında teşkilat tarafından Morgan Guaranty Bank'a ihale edilmiştir (Aksoy, 1994: 111). Morgan Guaranty Bank, 1986'da iki ara rapor, Mayıs 1986'da ise ana raporu hazırlayarak hükümete sunmuştur. Morgan Bank, hazırladığı ana planda 32 KİT'i "ekonomik yaşayabilirlik" ve "yatırım ihtiyaçları" kriterlerini dikkate alarak öncelik açısından sınıflandırmıştır. Söz konusu sınıflandırmada ya da öncelik sırasının belirlenmesinde sosyal ve stratejik faktörler de dikkate alınmıştır. "Ekonomik yaşayabilirlik" kriterine ağırlık verilen Master Plan'da, KİT'lerin devlet müdahalesi olmaksızın serbest rekabet piyasasında yaşayabilirlik kabiliyeti "ekonomik değerlilik" olarak adlandırılmıştır. Herhangi bir KİT'in ekonomik yaşayabilirliğini tespit edebilmek için bu kuruluşların faaliyet gösterdiği sektörün yapısı, beklenen talep düzeyi, uluslararası rekabet imkanı ve mali performanslar üzerinde durulmuştur (Aktan, 1987: 47). Yapılan bu ana plana göre kurumlar sınıflandırılmıştır ve özelleştirme öncelikler belirlenmiştir.

Tablo 20: Morgan Bank Planı'na Göre KİT'lerin Sınıflandırılması

Birinci Öncelik	1. Tamamen Satılabilecekler - TURBAN - THY - USAŞ - Seçilmiş İştirakler	2. Çoğunluk Payı Satılabilecek KİT'ler - YEMSAN - ÇİTOSAN	3. Büyük Kısmı Satılabilecek KİT'ler - TİGEM - TPAO - ETİBANK	
İkinci Öncelik	4. Bazı Bölümleri Satılabilecek Geri Kalan Kısımları Rehabilitasyona Tabi Tutulacak KİT'ler - SÜMERBANK - SEK	5. Tedricen Özelleştirilerek KİT'ler - PTT - TEK	6. Özelleştirilmesi Muhtemel KİT'ler - EBK - TKİ - MKEK T. GEMİ SAN. A.Ş. - ORÜS	7. Devlet Desteği İle Özelleştirilebilecek KİT'ler - ÇAYKUR T. ŞEKER A.Ş. - SEKA - PETKİM - TÜGSAŞ - TDÇİ - ASOK - TTK
Üçüncü Öncelik	8. Kamu Hizmeti Yapan KİT'ler - DMO - T.DENİZCİLİK İŞL. - TCDD - DHİMİ - TMO - TZDK - TUSAŞ			

Kaynak: Kilci, M. (1998). <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/kilcim/ozel2.html>. (09.08.2014).

Yapılan özelleştirmelerin bu ana plana aynen uyularak yapıldığını söylemek güçtür. Özelleştirme uygulaması, Türkiye’de fiilen 1985 yılında başlatılmıştır. Önce kamuya ait yarım kalmış bazı tesislerin mülkiyet ve işletme haklarının özel sektör ya da yerel yönetimlere devredilmesi suretiyle elden çıkarılması yoluna girilmiştir (Aksoy, 1994: 112).

Yeni bir düzen yaratmayı temel amaç edinen Özal Hükümeti, bu amaç uğrunda kullanacağı en önemli aracın özelleştirme olduğunu 45. hükümet programında “*Hükümetimiz, ilke olarak vatandaşlarımızın kendi güçleriyle veya makul teşvik tedbirleri ile gerçekleştirilebilecekleri yatırımlara devletin doğrudan kaynak tahsis etmesini doğru bulmamaktadır. Bu şekilde mütalaa edilebilecek mevcut Kamu İktisadi Teşebbüslerinin tedricen millete devredilmesini uygun buluyoruz.*” ifadesiyle tekrar vurgulamıştır. Bu doğrultuda atılan ilk adım ise 1986 yılında yapılan Boğaziçi Köprüsü ve Keban Barajı’nın satılması girişimleridir.

Teknik olarak özelleştirme olarak nitelendirilemeyecek bu girişimler bir geçiş uygulaması olarak ifade edilmektedir. Hükümetin kamu kesimini ekonomiden tasfiye etme kararlılığı bu dönemde yapılan planlarda da kendini göstermiştir.

1985 – 1989 yıllarını kapsayan Beşinci 5 Yıllık Kalkınma Planı’ndaki bazı ifadeler hükümetin KİT’ler hakkındaki görüşlerini net olarak yansıtmaktadır:

➤ Kamu İktisadi Teşebbüslerine bağlı bazı işletmelerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması sağlanacaktır,

➤ Kamu İktisadi Teşebbüsleri yatırımlarını, Plan hedefleri doğrultusunda enerji, madencilik, ulaştırma haberleşme sektörleri ile rehabilitasyon ve darboğaz giderme alanlarında yoğunlaştıracaklar, özel sektörün yeterli olduğu alanlarda yeni yatırımlardan kaçınacaklardır (DPT, 1985: 35).

Tablo 21: 1980 – 1989 Yılları Arası Gerçekleştirilen Özelleştirmeler

Şirket Adı	Yıl	Sektör	Satış Bedeli (Milyon Dolar)
Ansan-Meda	1988	Diğer	13,60
Teletaş Telekomünikasyon Endüstri Ticaret	1988	Altyapı	13,50
Kepez Elektrik	1989	Altyapı	0,10
Çukurova Elektrik	1989	Altyapı	7,60
Kayseri Yem	1989	Diğer	0,08
Arçelik	1989	İmalat ve Hizmetler	1,89
Söke Çimento	1989	İmalat ve Hizmetler	11,00
Afyon Çimento	1989	İmalat ve Hizmetler	13,00
USAS	1989	İmalat ve Hizmetler	14,45
Balıkesir Çimento	1989	İmalat ve Hizmetler	23,00
Pınarhisar Çimento	1989	İmalat ve Hizmetler	25,00
Ankara Çimento	1989	İmalat ve Hizmetler	33,00
Çitosan (5 tesis)	1989	İmalat ve Hizmetler	85,00
Çorum Yem	1989	Diğer	0,10
Aksaray Yem	1989	Diğer	0,46
Eskişehir Yem	1989	Diğer	1,00
Çelik Halat	1989	Birincil	0,64

Kaynak: World Bank. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014)

Tablodan da görüleceği üzere, 90 öncesi yapılan özelleştirmeler hem bedel olarak hem de niceliksel açıdan istenen seviyede olmamıştır. İki yıla yığılan uygulamalar genellikle imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmıştır. Bunun yanında Çukurova ve Kepez Elektrik işletmelerini özelleştirme girişimleri de bu dönemde başlamıştır. Bu dönemin bedel olarak en yüksek özelleştirmesi ise 85 milyon dolarlık bedel ile Çitosan'ın 5 tesisinin satışidir.

Turgut Özal başkanlığında kurulan ANAP hükümeti, benimsediği politikalar ve yaptığı uygulamalar ile sadece KİT'leri satma yoluna başvurmamış günümüzde de hala tartışılan ve her geçen gün yaygınlaşan taşeronlaşmanın da kapılarını açmıştır.

10 Eylül 1983 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu ile genel bütçeli dairelerini İl Özel İdarelerinin ve belediyelerin her türlü işlerini özel kesime yaptırabilmeleri mümkündür. Belediyeler bu çerçevede yol bakım ve onarımını, parklar ve spor tesisleri yapılmasını ve çöp toplama işlemlerini özel kesime yaptırabilmektedir (Falay, 1994: 22).

1980'li yıllar Türkiye'de tek parti iktidarı ile tamamlanmıştır. Turgut Özal 1983 yılında devraldığı başbakanlık görevini 1989 yılında cumhurbaşkanı olarak bırakana dek partisini tek başına iktidar yapmıştır. Özelleştirme konusunda istenen düzeyde olmasa da girişimlerde bulunmuş ve yüksek bedellerde olmasa da bu konuda öncülük yapacak kadar uygulama yapmıştır. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı sonrası ANAP Hükümetleri kurulmuş ancak bu hükümetler uzun soluklu olamamıştır.

1991 yılının sonlarında Türkiye tekrar koalisyonlu dönemlere dönmüştür ve 90'ların tamamını koalisyon hükümetleri ile geçirmiştir. Türkiye'de daha önceki dönemlerde yeni gelen iktidarlar genellikle yeni politikalar getirmiş diğer bir ifadeyle daha önceki politikaları uygulamaktan kaçınmışlardır, ancak Turgut Özal sonrası gelen hiçbir hükümet devletçiliğe tekrar dönmemiş, Turgut Özal'ın liberal ekonomik düzen mirasını taşımıştır.

1990'lar birçok partinin iktidarını görmüştür. Bu dönemde kurulan hükümetlerin koalisyon olması iktidar olan parti sayısının da artmasına sebep olmuştur. Genellikle sağ merkezli ve liberal partilerin iktidarında geçen 90'lar, yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü yıllar olarak kayda geçmiştir.

90'ların ilk koalisyonu 1991 yılında Süleyman Demirel'in başbakanlığında Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından kurulmuştur. Turgut Özal tarafından açılan özelleştirme yolunun mevcut hükümet tarafından devam ettirileceği şu ifadelerle belirtilmiştir; *“Yeniden yapılanma özerkleştirme yanında özelleştirmeyi de kapsayacaktır. Ancak, özelleştirme bir amaç değil, bir araç olarak kullanılacaktır. Yani, “Her ne pahasına olursa olsun özelleştirme” veya bütçeye gelir sağlamak değil, ekonomide verimin ve rekabetin artırılması temel amaç olacaktır.”*

Özal sonrası kurulan hükümetler kısa süreli iktidarlarına rağmen özelleştirme açısından önemli adımlar atmışlardır. Çok büyük bedelli olmasalar da birçok alanda uygulama yapılmış ve özelleştirme faaliyetleri başlatılmıştır. 1991 – 1993 yılları arasında gerçekleştirilen ve sektörel açıdan imalat ve hizmetler sektöründe yoğunlaşan özelleştirme faaliyetleri arzulananlardan daha az gelir getirmiştir. Bu dönemde aynı zamanda birçok kurum özelleştirme kapsamına alınmış ancak özelleştirilememiştir. Bu durumun sebebi kararların genellikle Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmesidir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü nedeniyle uzun soluklu olamayan Demirel Hükümeti, yerini aynı iki partinin kurduğu ancak başbakanın Tansu Çiller olduğu yeni bir koalisyona bırakmıştır. Yine, programında bolca özelleştirme ifadesinin yer aldığı bir hükümet kurulmuş ve özelleştirme faaliyetleri devam ettirmeye çalışılmıştır. Burada özelleştirme konusu bakımından diğer hükümetlerden önemli bir farklılık, hükümetin özelleştirmeyi bir dönüşüm aracından çok bir zorunluluk olarak görmeye başlamasıdır.

Çiller başbakanlığında kurulan 50. Hükümet programında *“KİT'lerin, sosyal güvenlik kuruluşları ve yerel yönetimlerin bütçeleri sürekli açık vermektedir. Vurgulamak istediğimiz çarpıcı bir gerçek şudur: 1993 yılında KİT'lerin finansman açığı 70 trilyon TL.'yi aşacaktır. Öte yandan sosyal güvenlik kuruluşlarının bu yıl için Hazine'den talepleri 21 trilyon TL.'dir. Bu bağlamda özelleştirme bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal değişimin gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur. Ekonomide reçetenin doğrusu ne ise o ceratle uygulanmalıdır. Bunu, sosyal dayanışmanın gereklerini gözeterek yapacağız.”* İfadelerine yer verilmiş ve özelleştirmenin bir an önce gerçekleştirilmesi gerekliliğini ifade edilmiştir.

1980 sonrasında eski ağırlığı kalmayan ancak hazırlanmaya devam edilen 5 yıllık kalkınma planları da dönemin hükümet programları ile doğru orantılı ifadelerle yer vermiş ve planlarda özelleştirme konusunda gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir.

İki ANAP iki adet de DYP – SHP hükümetini içine alan Altıncı 5 Yıllık Kalkınma Planı’nda özelleştirmelere dair şu ifadeler yer almıştır. “*Kamu İktisadi Teşebbüslerinde temel politika iktisadi etkinliğin artırılması ve sermayenin tabana yayılmasını sağlamak üzere başlatılan özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesi olacaktır*” (DPT, 1989: 34).

Altıncı planda aynı zamanda “AT’ye tam üye olma sürecinde özelleştirme politikası hedef alınarak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlerin kalitesi yükseltilecek, bu ürünlerin yurtiçi ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırmak için gerekli çalışmalar yapılacaktır (DPT, 1989: 35)” ifadesi ile Avrupa Topluluğu’na (AT) üyelik şartlarından biri olarak da özelleştirme işaret edilmiştir. Bu ifade aynı zamanda özelleştirme fikrinin uluslararası kuruluşlar tarafından da Türkiye’ye şart koşulduğunu göstermektedir.

1993 – 1996 yılları arasında Çiller Hükümetleri ile geçiren Türkiye, bu dönemde yoğun ekonomik problemler yaşamış ve bunun sonucu 1994 yılına gelindiğinde 5 Nisan Kararları’nı açıklamak zorunda kalmıştır. 24 Ocak Kararları sonrası yapılan ikinci istikrar Programı olan 5 Nisan Kararları da en az ilk kararlar kadar etkili olmuştur.

Dönemin koalisyon ortağı ve başbakanı Tansu Çiller programın KİT’lere ait kısmında Petlas A.Ş başta olmak üzere birçok kamu kuruluşunun faaliyetlerinin durdurulacağını, zarar eden kamu işletmelerinin kapatılacağını ifade etmiştir (Akar, 2014: 56).

Yüksek enflasyonu ve yüksek faizi düşürme doğrultusunda alınan 5 Nisan Kararları hukuki açıdan da desteklenmiş ve önceki tecrübeler doğrultusunda özelleştirme ile ilgili yasal boşluklar belirlenmiştir. Daha önce bu doğrultuda çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerin birçoğunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptali, özelleştirme konusunda daha radikal adımlar atılmasına ve iptal gerekçelerinin göz önünde bulundurulduğu kanunlar hazırlama yolunda hükümeti harekete geçirmiştir.

Çiller Hükümeti'nin bu alandaki ilk faaliyeti 5.5.1994 tarihli ve 3987 sayılı Kanun ile hükümete üç ay süre ile özelleştirme konusunda KHK çıkarma yetkisi vermesidir. Bu yetkiye dayanılarak çıkarılan 30.5.1994 tarihli ve 530, 531 ve 532 sayılı KHK ile özelleştirme ve özelleştirmeye bağlı istihdam sorunlarının çözümüne yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır (ÖİB, 2014: 2).

5 Nisan 1994 İstikrar Programı, aldığı kararlarla hem özelleştirme kapsamının ve özelleştirme konusunda yetkili kurulun belirlenmesine dair girişimlerde bulunmuş hem de Türk Telekom'un özelleştirilmesine dair ilk yasal dayanağın oluşturulmasını sağlamıştır. Bu kararlar yabancı ve yerli sermayenin yatırım yapmasını kolaylaştırarak “Yap – İşlet – Devret” modelinin de uygulanmasına imkan vermiştir.

1994 sonrası sermaye hareketlerindeki serbestleşme ve dış kaynak girişindeki artışın da etkisiyle, bu dönemde kamu açıklarını desteklemiştir. Bir anlamda dış tasarruflar, kamu tasarruflarını “kovalamış”; onların yerine geçmiştir. Yaşanan süreç, faiz harcamaları dışındaki kamu harcamalarının, özellikle kamu personeli giderlerinin artmasına da katkı yapmıştır (Boratav, 2012: 183).

1994 Krizi sonrası iki seçim daha kazanan Tansu Çiller sonraki iki yılda birçok koalisyona imza atmış ve 1996 yılında seçimleri kaybetmiştir. Daha sonra kurulan ve 2002 yılına kadar devam eden koalisyonlarda sadece isimler değişmiş güdülen politikalar aynı kalmıştır. Bu dönemlerde hazırlanmaya devam edilen kalkınma ve hükümet programları 5 Nisan Kararları sonrası yapılan yasal düzenlemelerin de etkisiyle özelleştirme konusuna daha ciddi bir şekilde değinmiştir.

Yukarıda bahsedilen dönemin büyük bir kısmını kapsayan Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996 – 2000) özelleştirme, artık bir başlık altında incelenmeye başlanmıştır. Yedinci plan dönemine kadarki özelleştirme girişimlerinin başarısızlığına yer veren plan aynı zamanda o güne kadarki hukuki düzenlemelerin yetersizliğinden ve yenilenmesi gerekliliğinden şu ifadelerle bahsetmiştir.

Özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme 1984 yılında 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Aynı yıl 233 sayılı KHK ile KİT'lerin yönetimi ve faaliyetlerine ilişkin konular etkinlik ve verimlilik esasına göre yeniden düzenlenmiş, özelleştirme uygulamalarına açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. 1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı Kanun ile özelleştirme uygulamalarında karşılaşılan sorunların aşılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Başta özelleştirmenin yasal ve kurumsal

altyapısında gözlenen aksaklıklar ve eksiklikler olmak üzere, toplumsal uzlaşma zeminine dayandırılmaması nedeniyle özelleştirme çalışmalarının başlangıcından bu yana geçen 10 yıllık dönemde beklenen hedeflere ulaşılamamıştır. Bu dönemde, özelleştirme uygulamaları büyük ölçüde bağlı ortaklıklar ve kamu iştirakleri ile sınırlı kalmış, 1994 yılı sonu itibarıyla 2,3 milyar dolar tutarında özelleştirme geliri elde edilmiştir. Özelleştirme konusunda yeterli yasal ve kurumsal altyapının hazırlanamamış ve amaçlarının kamuoyuna yeterince anlatılamamış olması bu durumun en önemli nedenini teşkil etmektedir (DPT, 1996: 166).

Bu dönemde de birçok kurum özelleştirme kapsamına alınmış ancak daha sonra bu statüden çıkarılmıştır. Burada etken sebep yapılan düzenlemelerdeki yetersizlik nedeniyle uygulamaların hukuki açıdan eksiklikleridir ancak tek sebep bu değildir. Toplumsal muhalefetin yanında bazı siyasetçiler, bürokratlar, üst düzey yöneticiler de özelleştirmelerin birçoğuna karşı çıkmıştır. Normal şartlar altında bu tepkinin sebebi toplumsal hassasiyetler, gelir dağılımı adaleti ve toplumdaki sosyo – ekonomik denge olması gerekirken bahsi geçen muhalefetin sebebi bu grubun söz konusu kurumlardan elde ettikleri “gayri resmi” gelirlerdir.

1990’lı yıllarda özelleştirme kapsamına alınıp bu kapsamdan çıkarılan bazı kurumları şöyle sıralayabiliriz;

T. Öğretmenler Bankası Mayıs 1992’de Halk Bankası’na, Denizcilik Bankası Kasım 1992’de Emlak Bankası’na, Ardem A.Ş. Ağustos 1999’da Arçelik A.Ş.’ye devredilmiştir. TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ, TCDD’ye iade edilmiştir. TEAŞ’ın bazı şirketlerinde iştirak payı olan AKTAŞ, NURTEK, TGT ve SOYTEK Elekt. Sant. Tes. İşl. ve Tic. A.Ş., ETİTAŞ Elekt. Teç. İmal. Tesisat A.Ş., MİTAŞ Madeni İnş. İşleri A.Ş. ile Kayseri ve Civarı Elekt. T.A.Ş. Mart 1998’de kapsam ve programdan çıkarılmış, eski statülerine iade edilmiştir. Eylül 1997’de kapsama alınan Oyak Sigorta şirketleri Ekim 1998 tarihinde kapsamdan çıkartılarak eski statülerine iade edilmiştir. Aralık 2000’de kapsama alınarak hazırlık işlemine tabi tutulmasına karar verilen Eti Holding A.Ş. Temmuz 2001’de kapsamdan çıkarılarak eski statüsüne iade edilmiştir. Bunların dışında 1995 yılında özelleştirme kapsamına alınan Hamitabat, Kemerköy, Soma-B ve Yeniköy elektrik santralleri 1997 yılında kapsamdan çıkarılmış ve Enerji Bakanlığı’na iade edilmiştir (ÖİB).

Özelleştirmenin fiilen başladığı yıl olarak kabul edilen 1986 yılından 2000 yılına kadar geçen süreçte elde edilen özelleştirme gelirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 1986'dan itibaren artan bir seyir gösteren özelleştirme gelirleri 2001 Krizi öncesi en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bahsedilen bu dönemde kısmen ya da tamamen özelleştirilen kurumlar arasında, TOFAŞ, Şekerbank, THY gibi önemli kuruluşlar vardır.

Tablo 22: 1986 – 2000 Arası Özelleştirme Gelirleri

Yıllar	Özelleştirme Bedeli
1986	0,94
1987	0,82
1988	27
1989	137
1990	480
1991	244
1992	423
1993	566
1994	412
1995	515
1996	292
1997	466
1998	1.020
1999	38
2000	2.717

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. <http://www.oib.gov.tr.htm>. (09.08.2014).

1980 sonrası dönemde ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatlar tek yol gösterici olarak kabul ediliyordu. Bu çerçevede serbest piyasa ekonomisinin işleyişini sağlamak amacıyla ekonomiye müdahale niteliğinde olan bazı kontroller kaldırıldı ve ihracatın arttırılmasına yönelik uygulamalar yürürlüğe konuldu. Programın serbest piyasa koşullarının egemen kılınması anlayışı zorunlu olarak ithalatın da serbest bırakılmasını gerektirdi. Diğer taraftan KİT'lerin özelleştirilmesine yönelik politika ve uygulamalar yürürlüğe konuldu. Bu çerçevede öncelikle KİT yatırımları ve kaynakları sınırlandırıldı. Kamunun imalat sektöründen tamamen çekilme hedefi doğrultusunda, mevcut

yatırımlar enerji, ulaştırma, telekomünikasyon gibi alt yapı yatırımlarında yoğunlaştırıldı (Delice, 2010: 309)

Özelleştirme fikri ölkemiz gündemine ilk olarak 24 Ocak 1980 Kararları ile girmekle birlikte ekonomik, siyasi ve toplumsal nedenlerden dolayı 2000’li yıllara kadar özelleştirme konusunda kayda değer bir başarı elde edilememiştir (Doğan, 2012: 23).

3.2.7. 2000 Sonrası Dönem

Mesut Yılmaz’ın azınlık hükümetinin Kasım 1998’indeki istifasından sonra Türkiye, Ecevit’in başbakanlığında azınlık ve koalisyon hükümetleri (1999 – 2002) tarafından yönetilmiştir. Bunlar aynı zamanda günümüz iktidarı öncesi son koalisyon hükümetleri olmuşlardır. 2001 yılı, Bülent Ecevit’in başbakanlığında geçmiş, diğer bir ifade ile AKP ile başlayacak yeni dönemin öncesi koalisyon hükümetli son yıl olmuştur. Bu dönemde de özelleştirme uygulamaları yapılmıştır. Tesis ve Varlık Satışı/Devri ile Bedelli Devir işlemlerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı 2001 yılında SEKA ve PETKİM’in bazı tesis ve taşınmazları da satılmış ve yaklaşık 120 milyon dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ağır ekonomik krizler, siyasi krizle daha da içinden çıkılmaz bir hal almış, yaşanan bu sürecin sonucu uzun süren koalisyonlar dönemi bitmiş ve Türkiye toplumu tekrar bir partiye hükümet etme imkanı vermiştir.

90’ların kaotik, yüksek enflasyonlu ve sürekli başbakan değiştiren istikrarsız havası 2002 seçimleri ile son bulmuştur. Yaklaşık 11 yıl aradan sonra Türkiye tekrar tek parti iktidarına dönmüş ve 2002 yılında önce Abdullah Gül başbakan olmuş ancak kısa bir süre sonra Recep Tayyip Erdoğan seçimi kazanan Adalet ve kalkınma Partisi’nde (AKP) başbakanlığı devralmıştır.

Daha önceki bölümlerden de takip edilebileceği üzere, Türkiye’de özelleştirme fikri eskidir ancak uygulamada istenilen düzey hiçbir zaman yakalanamamış ve ancak parça parça satışlarla küçük çapta uygulamalar yapılmıştır. Bu gelenek AKP iktidarı ile değişmiş ve iktidarının henüz ilk yıllarında hukuki eksikleri kapatma çabasına giren Hükümet, özelleştirmeye dair yetkileri kendisinde toplamaya başlamıştır. “Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuki Süreci” kısmında da

belirtildiği üzere 2003 yılında çıkarılan 4971 sayılı kanunla başlayan süreç 2004 yılında 5148 sayılı kanunla devam etmiş, 5189, 5234 ve 5398 sayılı kanunlarla özelleştirmenin önündeki tüm engelleri kaldıracak şekilde tamamlanmıştır. Bahsedilen bu yıllar aynı zamanda o zamana kadar ki en yüksek özelleştirme gelirinin elde edildiği yıllara denk gelmektedir.

AKP'nin özelleştirmeye dair fikirleri parti programında da kendine yer bulmuştur. Daha rasyonel bir ekonomik yapı için gerekli görülen özelleştirme ile ekonomik verimliliğin artacağı ve devletin piyasa dengesini bozan müdahalelerinin ortadan kaldırılacağı ifade edilmiştir. Bununla birlikte özelleştirme faaliyetlerinin hayata geçirilmesi için hukuki ve idari düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.

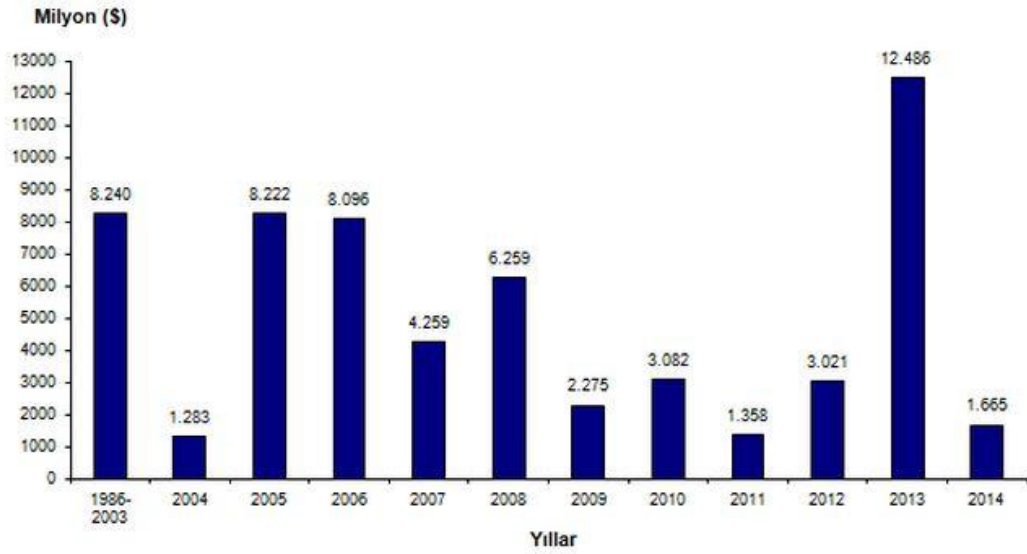
Parti programındakine benzer ifadeler AKP tarafından kurulan hükümetlerin programlarında da kendini göstermiştir;

“KİT’lerin özelleştirilmesinde kararlı olan hükümetimiz, özelleştirme süreç ve uygulamalarını hızlandırmaya yönelik politikalarını oluşturacak ve gerekli tedbirleri alacaktır (59. Hükümet Programı, 2003)”.

“1985-2002 arasında on sekiz yılda yapılan özelleştirme tutarı sadece 8 milyar dolar iken 2003 yılından bugüne kadar yapılan özelleştirme toplamı 33 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece, kamunun ekonomideki ağırlığı azaltılırken özel sektörün rolü artırılmıştır. Önümüzdeki dönemde özelleştirme programımızı kararlılıkla devam ettireceğiz (60. Hükümet Programı, 2007)”.

AKP döneminde özelleştirme yeni bir ivme kazanmış, bir başka ifade ile Türkiye Cumhuriyet tarihinde o zamana kadar görülmemiş özelleştirme, söz konusu hükümet döneminde gerçekleştirilmiştir. Grafikten de takip edilebileceği üzere, 1986 – 2004 yılları arasında toplamda yaklaşık 10 milyar dolar olan özelleştirme geliri 2005 ve 2006 yıllarının toplamını dahi geçememiştir. Buradan da fark edileceği üzere Türkiye’de büyük çaplı özelleştirmeler 2005 yılında başlamış ve 8 milyar dolardan fazla özelleştirme geliri elde edilmiştir. Daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen uygulamalar ve elde edilen gelirler 2005 – 2006’ya göre nispeten düşük ancak Türkiye özelleştirme tarihi açısından yine de azımsanmayacak çapta özelleştirmelerdir. 2013 yılına kadar dalgalı bir seyir izleyen özelleştirme uygulamaları 2013 yılında yeni bir rekor kırmış ve yaklaşık 12,5 milyar dolarlık bir gelir getirmiştir.

Şekil 1: Yıllar İtibariyle Elde Edilen Özelleştirme Gelirleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. <http://www.oib.gov.tr.htm>. (09.08.2014).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001 – 2005) özelleştirme konusu şöyle ele alınmıştır;

“Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi özelleştirme politikaları çerçevesinde olabildiğinde daraltılacak, kamu hizmeti niteliğinde görevlerin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik esaslarına uyulacaktır. Özelleştirme kapsamı dışındaki işletmelerin faaliyetlerini özerk bir şekilde yürütebilmelerini teminen yeniden yapılandırılmaları sağlanacaktır (DPT, 2000: 30 – 31).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda da (2007 – 2013) özelleştirme kendine şu ifadelerle yer bulmuştur;

Plan dönemi sonuna gelindiğinde özelleştirme işlemleri sonucunda kamunun hava ve deniz ulaşımı ile lokomotif ve vagon üretimi; şeker, tütün ve çay ürünlerinin işlenmesi; petrokimya sanayi; malzeme alımı; elektrik dağıtım ve toptan ticareti faaliyet alanlarından tamamen çekilmesi; bunun yanı sıra, elektrik üretimi, doğalgaz piyasası, kömür ve diğer maden işletmeciliğindeki payının azalması hedeflenmektedir (DPT, 2006: 57).

Özelleştirmelerin en önemli çalışma alanı KİT'lerdir. “KİT'ler zarar ediyor” ifadesi uygulamaların can simidi, en bilindik savunmasıdır. Türkiye'de de bu argüman sıklıkla öne sürülüp özelleştirmeler meşru hale getirilmeye çalışılmıştır.

Ancak 2001 – 2005 arası KİT’lerin Hazine’ye olan katkısı incelendiğinde toplamda zarar değil aksine kar ettikleri görülmektedir.

Tablo 23: KİT’lerin Hazineye Katkısı

Milyon TL

KİT’lerin Hazineye katkısı	2001	2002	2003	2004	2005
Dönem Karları	5.254	7.384	9.889	11.043	8.279
Dönem Zararları	4.712	1.663	2.301	2.423	2.096
Dönem Sonucu	542	5.721	7.588	8.620	6.183
Dön. Karından Hazineye devredilen kar payları	2.337	1.994	2.826	2.309	685

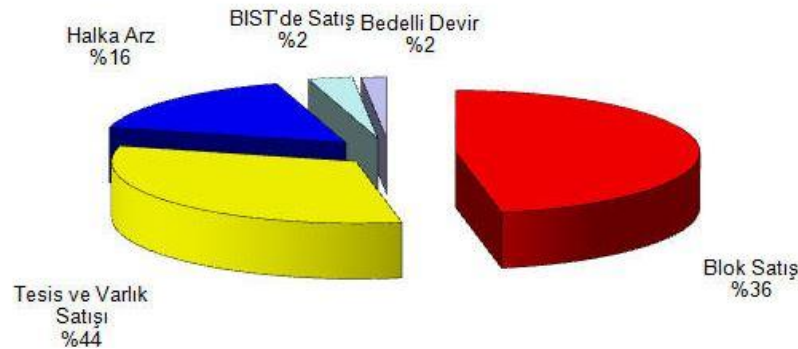
Kaynak: T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (2009).

<http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kamu/Kamu%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri%202001-2005%20Y%C4%B1%C4%B1%20Genel%20Raporu.pdf>. (09.08.2014).

Tablodan da takip edilebileceği üzere KİT’ler iddia edildiği gibi 2001 – 2005 yılları arasında zarar etmemektedir. Diğer bir ifade ile devlete yük olmamış aksine yılı hep kar ile kapatmışlardır. Hatta Türk Telekomünikasyon A.Ş.’nin özelleştirilmesindeki en önemli unsurlardan biri de şirketin 2004 yılını 3,7 milyar lira kârla kapatması olmuştur.

Türkiye’deki özelleştirme tartışmalarının önemli ayaklarından biri de özelleştirmede kullanılan yöntemlerdir. Aşağıdaki grafikten de görüleceği üzere Türkiye’de en çok kullanılan yöntem tesis varlık ve satışı ile blok satış yöntemidir. Diğer bir ifadeyle kullanılan yöntemler sermayeyi halka yaymak amacı gütmeyen ve sermayenin tek bir elde toplanmasına imkan veren yöntemlerdir.

Şekil 2: Yöntemleri İtibariyle Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. <http://www.oib.gov.tr.htm>. (09.08.2014).

Bu dönemde gerçekleştirilen özelleştirmelerin büyük hacimlerinin yanında yarattıkları toplumsal maliyetler de tartışma konusu olmuştur. Çünkü bu dönemde gerçekleşen TEKEL, TELEKOM, SEKA gibi özelleştirmelerde, işten çıkarmalar, hak ihlalleri yaşanmış ve toplumda özellikle emekçi kesimde maddi ve manevi sıkıntılara sebep olmuştur. Bununla birlikte ihaleler, kurumları satın alan kişi ya da kurumlar, uygulamalardaki şeffaflık ilkesi ihlalleri, el değiştirme sonrası hizmet kalitesi ve verimlilik gibi unsurlar ayrı ayrı tartışma konusu olmuştur.

Bahsedilen nedenlerden dolayı takip eden kısımda, 2000 sonrası dönemde özelleştirilen bazı önemli kurumlar, bu kurumların özelleştirilme süreçleri ve yapılan özelleştirmelerin sonuçları detaylandırılacaktır.

Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü (TEKEL): AKP döneminde özelleştirilen en önemli kurumların başında şüphesiz TEKEL gelir. Ülkedeki tütün ve alkol satışında monopol olarak kurulan TEKEL'in, 2008 yılında tamamlanan özelleştirilmesi süreci tarihin belki de en popüler özelleştirmelerinden biri haline gelmiştir. Ülkenin en önemli kuruluşlarından biri olan TEKEL'in kökenleri Cumhuriyet öncesine kadar gitmektedir. 1925 yılında millileştirilen ve o zamanki adı İnhisar İdaresi olan kurum 1946 yılında Tekel Genel Müdürlüğü adını almıştır.

11.04.1983 tarih ve 60 sayılı K.H.K. ve daha sonra 19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı Kanunla Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü adıyla Kamu İktisadi Kuruluşu haline getirilerek, kendisine Tütün ve Sigara İşletmeleri, İspirto ve İspirtolu İçkiler İşletmeleri, Tuz İşletmeleri, Tekel Ürünleri Dağıtım ve Alkoloid İşletmeleri olmak üzere beş işletme bağlanmıştır. Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü, 10.10.1983 tarih ve 111 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu İktisadi Kuruluşu (K.İ.K.) olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bakanlar Kurulunun 18.02.1987 gün ve 87/11524 sayılı Kararıyla, Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğünün “Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü” adıyla yeniden yapılandırılması kararlaştırılmış, buna istinaden 233 sayılı K.H.K. hükümlerine göre hazırlanmış olan Kuruluş Ana Statüsü, yönetim organı ile birlikte Resmi Gazetenin 11.03.1987 gün ve 19397 sayılı nüshasında yayınlanarak, yürürlüğe girmiştir. Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 sayılı Kanunda

ve 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair 03.01.2002 tarih ve 4733 sayılı Kanunun 09.01.2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak 09.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte, Kuruluşun yapısı Kamu İktisadi Kuruluşu statüsünden, İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüştürülmüştür (Sayıştay, 2011: 7 – 8).

Her ne kadar AKP döneminde özelleştirilmiş olsa da TEKEL özelleştirmesinin kökenleri 2001 yılına dayanır. Türkiye’deki özelleştirme politikalarının neticesinde Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 05.02.2001 tarihli ve 2001/6 sayılı Kararı ile TEKEL, özelleştirme kapsam ve programına alınmış ve 03.01.2002 tarihli ve 4733 sayılı Kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülü olarak yeniden yapılandırılarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na (ÖİB) devredilmiştir (Özerman, 2009: 292).

Ecevit Hükümeti bürokratlarının itibarsızlaştırma çalışmaları sonucu istenmeyen kurum halini alan TEKEL’in sonraki özelleştirme sürecini yürütmek AKP Hükümeti’ne kalmıştır. TEKEL’in bağlı ortaklıkları olan Sigara Sanayii İşletmeleri ve Ticareti A.Ş. ve Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş.’de bulunan hisselerinin tamamının blok halinde özelleştirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda 2003 yılının haziran ayında gazetelere verilen ilanlarla süreç hızlandırılmıştır.

05.11.2003 tarihinde yapılan ihale sonrasında, Sigara Sanayii İşletmeleri ve Ticareti A.Ş.’nin ihalesi, İhale Komisyonu tarafından iptal edilmiş, Özelleştirme Yüksek Kurulu ‘nun (ÖYK’nın) 22.12.2003 tarih ve 2003/85 sayılı Kararı ile Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş.’nin Nurol-Limak-Özaltın-Tütsab Ortak Girişim Grubuna 292 milyon ABD Doları bedelle satılmasına Karar verilmiştir.

Daha sonrasında yapılan ve Tekel’in bağlı ortaklığı Teka Puro Üretim ve Tic. A.Ş. ve Sigara Sanayii İşletmelerine ait puro markaları ve puro üretimine ilişkin varlıklar için 31 Ekim 2005 tarihinde 1,3 milyar \$ bedelle Che Tütün ve Tütün Mamulleri Alkollü İçecekler Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi ile sözleşme imzalanmıştır.

TEKEL özelleştirmesinin en önemli parçası olan TEKEL ve TEKEL’in bağlı ortaklığı Sigara Sanayii İşletmeleri ve Ticareti A.Ş. (Şirket)’ne ait sigara üretim işi ile ilgili varlıkların “satış” ve “mülkiyetin gayri ayni hak tesisi” yöntemi ile 4046

sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde bir bütün halinde özelleştirilmesine yönelik ihale ilanı 26. 10. 2007 tarihinden itibaren kamuoyuna duyurulmuştur.

22. 02. 2008 Günü yapılan nihai pazarlık görüşmelerinde İhale sonuçlanmış, En yüksek teklifi 1,7 milyar \$ bedelle dünyanın ikinci büyük tütün şirketi olan British American Tobacco (BAT) şirketi vermiştir. İhale, söz konusu varlıkların bir bütün halinde BAT'a satışı ile sonuçlandırılmıştır (ÖİB).

TEKEL'in önemli adımları yukarıda belirtilen büyük çaplı özelleştirilmesi sonucu Türkiye'de kamu, alkol, puro, kaya tuzu, göl tuzu, deniz tuzu, tütün mamulü, pipo, kıyılmış tütün ve nargile sektörlerinde üretimi de dağıtımı da tamamen özel sektöre bırakmıştır.

Özelleştirme süreci büyük yankı uyandıran TEKEL'in Alkollü içkiler birimi 292 milyon \$ bedelle, yüzde 90 hissesi 810 milyon \$ bedelle Amerikan yatırım şirketi olan Texas Pasific firmasına satılmıştır. Karsız/verimsiz olduğu gerekçesiyle satılan şirketin yalnızca iki yıl sonra yaklaşık 3 katı değer biçilmesi ise hala tartışma konusudur.

Türk Telekom A.Ş. : Geçmişi 1924 yılında 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile kurulan Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Genel Müdürlüğü'ne dayanan Türk Telekomünikasyon A.Ş. Türkiye'nin yerleşik Telekom operatörüdür. Türk Telekom 1995 yılında telekomünikasyon ve posta hizmetlerinin birbirinden ayrılmasıyla, Hazine Müsteşarlığı sahipliğinde bir anonim şirket olarak kurulmuştur (Cantekiner ve diğerleri., 2008: 2).

1980'lerde esmeye başlayan özelleştirme rüzgarı Türk Telekom'u (PTT'yi) sarsmaya başladı. Önce Türk Telekom'un (PTT'nin) iştiraki TELETAS özelleştirildi ve milli telekomünikasyon tesisi, bir montaj ve pazarlama şirketine dönüştü. NETAS'taki PTT hisseleri Northern Electric'e satıldı. Özelleştirme, Türk Telekomünikasyon sektörüne böylece darbe üzerine darbe vurdu (Telekomcular Derneği, 8).

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin (TTAŞ) özelleştirme çalışmaları, diğer özelleştirme uygulamalarından farklı olarak 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çerçevesinde yapılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığı üyelerinden oluşan bağımsız değer tespit ve ihale komisyonları tarafından yürütülmektedir (ÖİB, 2014: 18).

Ülkenin en önemli kurumlarından olan ve tüm iletişimi tek başına sağlayan Türk Telekom'un özelleştirilmesi için gereken ne varsa yapılmıştır. Özel kararlar/düzenlemeler, satın alacak kuruma sağlanacak destek ve kolaylıklar gibi unsurlar özelleştirme sürecini hızlandırmıştır.

Bu “kolaylık sağlayıcı” düzenlemelerin birkaçını şöyle sıralayabiliriz (ÖİB, 2014: 8):

- Yabancılar yönelik sermaye sınırlamasının kaldırılması ve altın hissenin kapsamının daraltılması,
- Türk Telekom'un sorunlu alacaklarına ilişkin düzenlemenin gerçekleştirilmesi,
- Şirketin %100'ünün satılabilmesinin mümkün kılınması,
- Şirket üzerindeki çeşitli vergi yükümlülüklerinin (Deprem Afet Fonuna Katkı, Sivil Savunma Fonuna Katkı, Milli Prodüktivite Merkezine Katkı Payı, TSE'ye katkı payı) 01.01.2005 tarihi itibarıyla kaldırılması.

25.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarına verilen ilanlarla başlayan ihale sürecinde son teklif verme tarihi olan 24 Haziran 2005 itibarıyla 4 gruptan teklif alınmış, ihale 1 Temmuz 2005 tarihinde sonuçlandırılmıştır. İhalede 6,55 milyar \$ ile en yüksek teklifi veren OGER Telecoms Ortak Girişim Grubu şirketin %55'lik kısmını satın almıştır. Rekabet Kurulu'nun izni ile karar, 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından 25/07/2005 tarih ve 2005/9146 sayılı kararı ile onaylanmış ve 02/08/2005 tarih ve 25894 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. İhale sonucunun Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla beraber ihalede kazanan Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu ile 24.08.2005 tarihinde hisse satış sözleşmesi imzalanmıştır. 14 Kasım 2005 tarihinde gerçekleştirilen devir işlemi ile Türk Telekom bir kamu şirketi olmaktan çıkmıştır. Bu özelleştirme uygulaması, “Acquisitions Monthly” tarafından “Gelişen Piyasalarda 2005 Yılı'nın En Başarılı İşlemi” ödülüne layık görülmüştür (ÖİB, 2014: 19). Kalan %45'lik kısmın %15'i halka arz edilmiş %30'luk kısmı ise Hazine Müsteşarlığında kalmıştır.

Yaşanan süreçte bazı soru işaretleri kalmıştır.

1. Yılın en başarılı işlemi olarak addedilen Türk Telekom özelleştirmesi değerinden daha düşük bir bedelle mi yapılmıştır?

Telekomcular Derneği, hazırladığı raporda şöyle bir kıyaslama yapmıştır; Türk Telekom ihalesinden 10 gün önce, 5 milyon aboneli, 500 milyon dolar kâr eden Pakistan Telekom'un % 26'sının 2,6 milyar dolara satılmıştır yani kabaca bir hesapla tamamına 10 milyar dolarlık bir bedel biçilmiştir. Buradan hareketle Pakistan Telekom'dan 4 kat büyük olan Türk Telekom'a tamamına biçilmesi gereken değer en az 40 milyar dolar, 6,5 milyar dolara satılan %55'lik kısmın ise yaklaşık 22 milyar dolar olması gerekir (Telekomcular Derneği, 18).

Bununla birlikte yine aynı raporda Türk Telekom'un 2004 – 2005 yılları arasındaki brüt karı incelenmiş ve Türk Telekom'un 5,23 milyar dolar brüt kar elde ettiği ifade edilmiştir (Telekomcular Derneği, 19). Diğer bir ifadeyle Türk Telekom'un yarısından fazlası neredeyse iki yıllık brüt karına satılmıştır.

2. Türk Telekom özelleştirmesi ile bedelsiz verilen değerler var mıdır?

Gerek İmtiyaz Sözleşmesinde, Gerek Hisse Devir Sözleşmesinde gerekse ihale şartnamelerinde bir hüküm bulunmadığı için, aslında Türk Telekom'a devir edilmemesi gereken bazı hak ve değerler Türk Telekom ile birlikte Oger Telecom'un kullanımına geçmiştir. Bunları; Türk Adı, Türk Telekom Müzesi, Türk Telekom Spor Kulübü ve Sağlık Yardım Sandığı olarak sıralayabiliriz (Telekomcular Derneği, 21). Marka değerinin, kültürel ve sanatsal unsurların, gelir getiren bir spor kulübünü bedelsiz olarak verilmesinin sebepleri hala açıklık kazanmamıştır.

3. Özelleştirme sonrası personel giderlerinde düşüş ve verimlilikte/ hizmet kalitesinde artış gerçekleşmiş midir?

Türk Telekom'un özelleştirilmesi gerekliliğini savunanların öne sürdüğü ilk argümanlardan birisi yüksek personel sayısı ve gideri diğeri de düşük verimlilikler. Özelleştirme süreci sonrası Türk Telekom personel sayısını belli yöntemler kullanarak azaltmıştır. Ancak personel giderlerinde aynı başarıyı göstermemiştir.

Türk Telekom'un 2013 yılı faaliyet raporuna göre 2005 yılı itibariyle toplam çalışan sayısı 53.300 kişi iken 2013 yılında ise bu sayı 34.441 kişiye düşmüştür.

Aynı şekilde 2005 yılında 32.433 TL olan personel başı gider 2013 yılında 2 kattan fazla artmıştır (Telekomcular Derneği, 49, TT Faaliyet Raporu, 2013: 107).

Türk Telekom'un özelleştirme sürecini özetlersek şeffaf olmayan bir uygulamadan bahsetmemiz gerekir. Bunula birlikte ederinden daha az bir bedelle özelleştirildiği ve büyük kısmının blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi nedeniyle sermayeyi taban yayma ilkesinin göz ardı edildiği aşıkardır. Aynı zamanda rekabeti arttırma düşüncesiyle hareket edilen süreç sonucunda olan yalnızca devlet tekelinin özel sektör tekeli haline gelmesidir. Buradan hareketle temel amacı kar etmek olan bir kurumdan toplumsal refahın ön planda tutulacağı düzenlemeler yapması beklenemez. Örneğin özelleştirme sonrası ucuzlaması beklenen birim konuşma ücreti 2006 yılında itibaren her geçen yıl artmıştır.

Petrokimya A.Ş. (PETKİM) ve Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ): Türkiye'de petrokimya sanayinin kurulması fıkri I. Beş Yıllık Plan döneminin başlangıcı olan 1962 yılında benimsenmiş, yapılan etüd ve araştırmalar sonucunda Petkim Petrokimya A.Ş. 1965 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) öncülüğünde kurulmuştur. İlk olarak 1987'de özelleştirme kapsamına alınan ve ülkenin tek petrokimya ürünleri üreticisi olan PETKİM'in özelleştirme süreci sancılı geçmiştir.

1990 yılında %4'lük kısmı halka arz edilen PETKİM, 1994 yılındaki 4046 sayılı kanun gereğince özelleştirme kapsamına alınmıştır. PETKİM için ilk büyük özelleştirme girişimi 2003 yılında gerçekleştirilmiştir.

Petkim'in % 88,9 oranındaki kamu payı için yapılan ihaleyi 605 milyon dolar ile en yüksek teklifi veren Standart Kimya A.Ş. (Uzan Grubu) kazanmıştır. İhale yükümlülüklerini verilen 1 aylık sürede yerine getiremeyen bu sermaye grubuna hisselerin devri işlemi iptal edilmiştir. 26.08.2003 tarihinde yeniden ihaleye çıkılmış 30.01.2004 tarihinde yapılan ihalede yeterli teklif verilmemesi nedeniyle ihale iptal edilmiştir (Petrol – İş, 2005: 6). Diğer taraftan 2001 – 2004 yılları arasında PETKİM'e ait arsa ve taşınmazların küçük bir kısmı satılmıştır.

Başarısız özelleştirme girişimleri sonrası 2004 yılında yeniden yapılanma sürecine giren PETKİM, 2007 yılında TEKEL ve Türk Telekom'da olduğu gibi blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir. En yüksek teklif 2.050 milyon dolar ile başka bir gruba ait olmasına rağmen ihaleyi 2.040 milyon dolar ile Socar-Turcas Ortak Girişim

Grubu kazanmıştır. 2012 yılında %10,32 birimlik hisse senedinin aynı şirkete 168,5 milyon dolara yine blok satış yöntemiyle devredilmesi sonucu PETKİM’de kamu payı kalmamıştır.

1983 yılında İstanbul Petrol Rafinerisi’nin (İPRAŞ) ana sözleşmesinin değiştirilmesiyle ortaya çıkan Türkiye Petrol Rafineri A. Ş. (TÜPRAŞ) ilerleyen dönemde Türkiye’nin en büyük sanayi kuruluşu haline gelir.

Aslında Tüpraş’ın özelleştirme süreci 1990 yılında başlar ve Tüpraş’ın sermayesi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na devredilir. 1991 yılında TÜPRAŞ’ın birinci halka arzı gerçekleştirilerek sermayesinin %2.5’i oranında A grubu hisse senedi halka arz edilmiştir. 1999 yılı sonu itibarıyla TÜPRAŞ hisselerinin yaklaşık %3.58’i İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda işlem görmekte, hisselerin kalan %96.42’lik bölümü ise Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın elinde bulunmaktaydı. 2000 yılı Nisan ayında TÜPRAŞ hisselerinin ikinci halka arzının tamamlanmasıyla İstanbul ve Londra Menkul Kıymetler Borsalarında işlem gören A grubu hisselerin toplam sermayeye oranı %34.24’e yükselmiştir (ÖİB). Yapılan girişimlere rağmen hala büyük kısmı kamunun elinde bulunan Tüpraş 2000’li yıllarda birçok özelleştirme süreci geçirecek ve 2006 yılında %51’i satılarak özelleştirilecektir.

Tüpraş’ın özelleştirilmek istenmesine yönelik nedenler şöyle sıralanabilir (Petrol – İş: 2 – 3):

- Türkiye’nin 500 büyük sanayi kuruluşu listesinin birinci sırasında yer alan Tüpraş, Ortadoğu ve Orta Avrupa’nın en büyük, Avrupa’nın 7. büyük rafineri şirketidir.
- Tüpraş aynı zamanda dünyanın en büyük 500 şirketi sıralaması içinde de 480. olarak yer almaktadır.
- Türkiye’deki rafineri kapasitesinin yıllık toplamı 32 milyon tondur. Bunun 27.6 milyonu Tüpraş’a aittir.
- Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 700 – 800 bin tonluk akaryakıt ihtiyacını Tüpraş karşılamaktadır.
- Tüpraş, 153 bin ton/yıl kapasiteli ve Türkiye’nin tek lastik hammaddesi üreten Körfez Petrokimya tesisine sahiptir.
- Deniz tankerleri ile ham petrol ve petrol ürünleri taşımacılığı yapan Ditaş’ın % 80’i Tüpraş’a aittir.

- Bununla birlikte Tüpraş kapasitesinin %87'sini kullanarak 2003 yılında 328 milyon dolar net kar elde etmektedir.

2003'te başlayan özelleştirme süreci böyle bir kurumun devri içindir. Ancak bu süreç de sancılı olmuştur ve yaşanan gelişmeler sürecin şeffaflığını tartışılır hale getirmiştir. Örnek olarak, 2003 yılında yapılan ihale EFREMOV KAUTSCHUK GMBH ve ANADOLU Ortak Girişim Grubu tarafından kazanılmış ancak Petrol – İş Sendikası açtığı dava sonucu ihale sonucunu iptal ettirmiştir (Petrol – İş Sendikası)

2006 yılına kadar çeşitli sebeplerle iptal edilen ihalelerle geçen süreç, 26 Ocak 2006 yılında %51'lik hissesinin blok satış yöntemiyle 4.140 milyon dolara KOÇ-SHELL Ortak Girişim Grubu'na satılmasıyla tamamlanmıştır.

Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA): Cumhuriyet tarihinin en önemli sanayi kuruluşlarının başında SEKA gelmektedir. 1997 yılında özelleştirme kapsamına alınan SEKA 1998 yılında anonim şirket olmuştur.

SEKA İzmit kağıt fabrikası 1936 yılında yılda 10 bin tonluk kapasite ile üretme başlamış idi. Bundan sonraki yıllarda özellikle planlı dönemde sürdürülen kapsamlı bir yatırım ve teknoloji yenileme çalışmaları ile SEKA işletmelerinin kurulu kapasitesi 1980'e değin her on yılda ortalama 2.5 misli büyüdü ve yılda 617 bin tona ulaştı. 1980'li yıllarda ise SEKA'nın özelleştirilmesine zemin hazırlamak amacıyla işletmenin öncü rolünün tamamladığı ilan edildi ve nihayet 1991 yılında özelleştirme kapsamına alındı. İlginçtir ki özelleştirme kararı sonrası ihale süreci bir türlü başlatılmayan SEKA'ya son yirmi yılda da hiçbir yatırım yapılmadı. Kurulu on kağıt makinesinden altısı 1990'lı yıllarda ya ömrünü tamamladığı, ya da ekonomik olmadığı gerekçeleriyle elden çıkartıldı ve 2004'te kurulu kapasitesi yılda 73 bin tona geriletildi (Yeldan, 2005: 1).

Bahsedilen bu süreç içerisinde, 2000 yılından başlayarak Türkiye'nin birçok bölgesinde bulunan SEKA fabrikaları satılmaya başlanmıştır. 2000 ve 2001 yıllarında Bolu ve Dalaman fabrikaları satılan SEKA'da asıl işlemler 2003 yılından itibaren başlamıştır. Afyon, Çaycuma, Balıkesir, Aksu, Kastamonu, Karacasu, Akkuş ve Ardanuç fabrikaları sadece 2 yıl içinde satılmıştır (ÖİB).

Bir ekonominin en önemli ürünlerinden biri olan kâğıt ve selüloz üreten SEKA, birçok ilin simge kurumu haline gelmiş ve o bölgenin istihdamına önemli

katkılar yapmıştır. Bu nedenledir ki kapatılması ve/veya satılmasında birçok protesto ile karşılaşılmıştır.

Özelleştirme süreci TEKEL’i ve Telekom’u andıran SEKA’da da iptal kararları olmuş, “bedelinin altında satılan fabrikalar” tartışmaları yapılmıştır. Bunun yanında tek firmanın katıldığı ihaleler ve işçi eylemleri SEKA özelleştirmesi üzerindeki soru işaretlerini arttırmıştır.

Türkiye’de özelleştirmelerin ve özelleştirme sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sorunların en yoğun yaşandığı dönem, AKP’nin tek başına iktidar olduğu 2002 sonrası dönem oldu. 1986 yılından bugüne aradan geçen 26 yılda, son olarak köprü ve otoyolların özelleştirilmesini de eklediğimizde, 48 milyar dolarlık özelleştirme yapıldı. Bu rakamın 43 milyar dolarının (yüzde 90’a yakını) son 10 yıl içinde, AKP iktidarı döneminde gerçekleşmiş olması dikkat çekicidir (Aydoğanoglu, 2012: 1). Söz konusu işlemlerin envanteri aşağıda tablolştırılmıştır.

Tablo 24: 2003 – 2014 Yılları Arasında Özelleştirilen/Devredilen Kurumlar ve İşletmeler

ETİ BAKIR, Gümüş ve Krom	Divriği Demir Madeni	ATAKÖY Turizm A.Ş.	BURSAGAZ
TAKSAN	ETİ Elektrometalurji A.Ş.	ATAKÖY Otelcilik A.Ş.	Hekimhan Demir Madeni
GERKONSAN	Çayeli Bakır işletmeleri A.Ş.	ATAKÖY Marina Ve Yat işletmesi	Kırıkkale Çelik Çekme Boru Fabrikası
TZD Sakarya işletmesi	Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne (KBİ) ait Samsun işletmesi ve 65 adet taşınmaz	TDİ 1 Adet Taşınmaz, Karadeniz Gemisi ve Samsun Feribotu, Ankara Feribotu	BORÇELİK
THY USAŞ	KÖY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	TÜGSAŞ Tekirdağ, Tarsus, Fatsa Depoları	KIBRIS TÜRK HAVA YOLLARI
DİV-HAN A.Ş.	TÜGSAŞ Samsun Gübre Sanayi A.Ş.	Seydişehir Eti Alüminyum A.Ş.	TÜGSAŞ Toros Gübre Fabrikası
Sümer Holdinge Ait Merinos Halı Fabrikası	Amasya, Kütahya Şeker Fabrikası	Araç Muayene İstasyonları	TÜGSAŞ'a ait 23 taşınmaz
İzmir, Ereğli, İskenderun, Yarımca, Mersin, Dikili, Kuşadası, Trabzon Limanları	TÜMOSAN	DSİ ERCİYES Sosyal Tesisi	İGSAŞ Kütahya Gübre Varlıkları
İskenderun Demir Çelik Fabrikası	Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı ERCİYES Sosyal Tesisi	Oymapınar Barajı	EBÜAŞ Samsun Soğuk Hava Deposu
SÜMER Holding'e ait birçok işletme ve gayrimenkul	Karayolları Erciyes Sosyal Tesisi	ETİ Alüminyum'a Ait Madenler	EBÜAŞ Manisa Arsası ve Kombinasi
TÜGSAŞ Gemlik Gübre San. TAŞ	Tercan Ayakkabı İşletmesi	Emekli Sandığı Ankara Emek İşhanı	EBÜAŞ'a ait 101 adet Taşınmaz
SÜMER Holding'e ait 117 adet taşınmaz	TÜGSAŞ – İGSAŞ Hisselerinin Tamamı	EBÜAŞ-MEYBUZ	EBÜAŞ'a ait 54 taşınmaz
KBİ'ye ait 103 arsa, 89 lojman	TÜGSAŞ Urfa Depoları arazisi	Adapazarı Şeker Fabrikası	ESGAZ
Yarımca Porselen Fabrikası	TEDAŞ 1'er adet taşınmaz, arsa ve trafo binası		

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. <http://www.oib.gov.tr/portfoy/gerkonsan.htm>
. (09.08.2014).

Özelleştirme İdaresi'nin verilerine göre ihale veya satış / devir prosedürü devam eden birçok kuruluş vardır. Ve bu sürecin devamlılığı özelleştirme konusundaki kararlılığın devam ettiğini göstermektedir. Bahsi geçen kuruluşlar aşağıdaki kısımda detaylandırılmıştır.

Oyak İnşaat A.Ş.: Oyak İnşaat A.Ş. sermayesindeki %25 oranındaki Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı hissesinin satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla açılan ihalede en yüksek teklif 12 milyon TL bedelle OYAK tarafından verilmiştir. Satışı, 07 Ağustos 2014 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. Satış sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Hidrojen Peroksit San. ve Tic. A.Ş.: Hidrojen Peroksit San. ve Tic. A.Ş. sermayesindeki %28,2 oranındaki İdare hissesinin satış yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 14 Nisan 2013 tarihinden itibaren başlayan ilanlarla, açılan ihalede son teklif verme tarihi 26 Eylül 2014'e uzatılmıştır.

Şans Oyunları: Şans oyunlarının lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesi amacıyla 26 Kasım 2013 tarihinden itibaren başlayan ilanlarla açılan ihalede nihai pazarlık 15 Temmuz 2014 tarihinde yapılmıştır. 3 teklifin alındığı ihalede en yüksek teklif 2,755 milyar \$ ile Net Şans – Hitay O.G.G. tarafından verilmiştir. Satışı, 12 Ağustos 2014 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. Satış sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Bu kuruluşların yanında birçok hidroelektrik ve termik santral de özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Elektrik Üretim A.Ş.'ye ait Anamur, Bozyazı, Mut – Derinçay, Silifke ve Zeyne Hidroelektrik Santralleri:Söz konusu santrallerinbir bütün halinde işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 30 Mayıs 2014 tarihinden itibaren başlayan ihalede son teklif verme tarihi 06 Ağustos 2014 olarak belirlenmiş ve 10 teklif alınmıştır. 13 Ağustos 2014 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda alınan en yüksek teklif; 8,850 milyon \$ bedelle Cem Veb Ofset Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti. tarafından verilmiştir.

Elektrik Üretim A.Ş.'ye ait Esendal, Işıklar, Kayaköy, Dere, İvriz Hidroelektrik Santralleri: Diğer hidroelektrik santralleri gibi işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 21 Mart 2014 tarihinden itibaren başlayan ilanlarla süreç başlamıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 09 Mayıs 2014

itibariyle teklifler toplanmıştır. 3 gruba ayrılan santraller için 3 farklı gruptan toplam 12,600 milyon \$ teklif gelmiştir. Alınan tekliflerin değerlendirilmesini müteakip Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır. Satış, Özelleştirme Yüksek Kurulunun 07 Ağustos 2014 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Devir sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Yatağan Termik Santrali:23 Kasım 2013 tarihinden itibaren başlayan ilanlarla açılan ihalede 05 Şubat 2014 olarak belirlenen son teklif verme tarihi 30 Nisan 2014'e uzatılmış ve 6 teklif alınmıştır. 12 Haziran 2014 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda en yüksek teklif; 1,091 milyar \$ bedelle Elsan Elektrik Gereçleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından verilmiştir. Satış, Özelleştirme Yüksek Kurulunun 07 Ağustos 2014 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Devir sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Çatalağzı Termik Santrali:23 Kasım 2013 tarihinden itibaren başlayan ilanlarla açılan ihalede 05 Şubat 2014 olarak belirlenen son teklif verme tarihi 21 Nisan 2014'e uzatılmış ve 5 teklif alınmıştır. 29 Nisan 2014 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda alınan en yüksek teklif 351 milyon TL bedelle Demir Mad. Petrol Üretim Enerji İnş. Liman Gemi-Yat Yapım Tur. Nak. San. ve Tic. A.Ş. tarafından verilmiştir. Satış, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 21 Temmuz 2014 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Devir sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Kemerköy, Yeniköy Termik Santralleri ve Kemerköy Liman Sahası: 23 Kasım 2013 tarihinden itibaren verilen ilanlarla açılan ihalede; 24 Ocak 2014 olarak belirlenen son teklif verme tarihi 10 Nisan 2014'e uzatılmış olup 6 teklif alınmıştır. 18 Nisan 2014 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda alınan en yüksek teklif 2,671 milyar \$ bedelle IC İçtaş Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş. tarafından verilmiştir. Devri, Özelleştirme Yüksek Kurulunun 07 Ağustos 2014 tarihli kararı ile onaylanmıştır. Devir sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

Taşınmazlar: Gaziantep, Van, Ankara, Batman, Antalya, İstanbul, Malatya, Muğla, Bursa, Adana, Hatay, Samsun, Tekirdağ, Karaman, Kocaeli, Aydın, Afyon, Niğde, Muş, Balıkesir, İzmir illerinde Sümer Holding, Maliye Hazinesi, Sosyal Güvenlik Kurumu, Karayolları Genel Müdürlüğü, Gayrimenkul A.Ş. ve T.C.

Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne ait binlerce taşınmaz teklif toplama/ihale/devir süreçlerindedir.

Bunun yanında T.C.D.D'ye ait Derince Limanı ve Fenerbahçe – Kalamış Yat Limanı'nın "işletme hakkı verilmesi" yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla ihaleler açılmış ve bu ihaleler sırasıyla 5 Haziran 2004 ve 23 Mayıs 2014 tarihlerinde sonuçlandırılmıştır. Derince Limanı için 543 milyon \$ Fenerbahçe – Kalamış Yat Limanı için 664 milyon \$ satış bedeli olarak belirlenmiştir. Derince Limanı Safi Katı Yakıt Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından, Fenerbahçe – Kalamış Yat Limanı ise Tek- Art Kalamış ve Fenerbahçe Marmara Turizm Tesisleri A.Ş. tarafından satın alınmıştır. İki liman için de devir sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin çalışmalar sürmektedir.

Reel sektörün yanında finans sektörü de özelleştirmelerden payına düşeni almıştır. Özellikle bankacılık sektöründe 2001 yılı itibarıyla diğer bir ifadeyle "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" ile kamu bankaları özelleştirmenin önemli hedefi haline gelmiştir. Bunun sonucunda da 1990 yılında 8 olan kamu bankası sayısı, blok satış ve halka arz yöntemleri ile özelleştirilerek 3'e düşmüştür.

2002 yılında Sümerbank'ın Oyak Bank A.Ş.'ye ve Etibank'ın Bayındır Bank A.Ş.'ye devredilmesi ile kamu bankalarının özelleştirilmesine ilişkin ilk adımlar atılmıştır (Oskay ve Kubar, 2008: 8).

Kamu bankalarının özelleştirilmesinde güdülen temel amaçlar:

- Kamu bankaları üzerindeki siyasi otoritenin baskısını azaltılması
- Haksız rekabetin giderilmek istenmesi
- Finansal piyasada özel sektörün payının artmasının piyasadaki verimliliği arttıracığı inancı
- Özelleştirme ile sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve mülkiyetin tabana yayılması mümkün olabileceği düşüncesi olarak sıralanabilir

2002 yılında hükümeti devralan AKP Hükümeti, Türkiye tarihinde yapılan özelleştirmelerin %90'ını tek başına yapmıştır. Bununla birlikte taşeronlaşmayı yaygınlaştırmıştır. Aynı zamanda yeni uygulamalar da başlatmıştır. Örneğin "Kapalı Özelleştirme" olarak ifade edilebilecek uygulamalar bu iktidar ile başlamıştır. Okul, hastane gibi devlet kurumlarında katkı payı adı altında belli bir ödeme yapmadan

ihtiyaçları karşılayamamayı ifade eden bu uygulama gittikçe yaygınlaşmakta ve daha pahalı hale gelmektedir.

Başka bir uygulama ise kamu – zel ortaklığı şeklinde kendini göstermektedir. Yine bu dönemle uygulama alanı bulan uygulama, kamunun tüm riskleri üstlendiği, özel sektrn karın büyük bölümünü elde ettiği bir sistemi önermektedir. Hala gündemde olan 3. havaalanı, şehir hastaneleri bu model ile yapılacak ve devlet 1 milyar dolara kadar olan kredilere %100 garanti verecektir.

zal ve sonrasındaki iktidarların tamamı özelleştirmeyi aslında gelir elde etmek ya da borçların ödenmesi için kaynak yaratmak amacıyla değil, özel sektörün daha da kar etmesi için yapmışlardır. Bunu birkaç veri ile destekleyebiliriz:

- Türkiye’de yapılan özelleştirmelerin bir dayanağı cari açığı kapatmak için kaynak yaratmaktır.

Tablo 25: Yıllar İtibariyle Elde Edilen zelleştirme Gelirleri ve Cari Açıklar

Yıllar	Cari Açık	zelleştirme Geliri
2004	-14.198	1.283
2005	-21,449	8.222
2006	-31.836	8.096
2007	-37.781	4.259
2008	-40.372	6.259
2009	-12.124	2.275
2010	-45.420	3.082
2011	-75.082	1.358
2012	-48.497	3.021
2013	-65.066	12.486

Kaynak: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. <http://www.oib.gov.tr/portfoy/gerkonsan.htm>. (09.08.2014).

Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye’de zelleştirme geliri ile cari açık arasında olumlu bir ilişki yoktur. Yani zelleştirme geliri artıkça cari açık kapanmamış hatta en yüksek zelleştirme gelirinin elde edildiği 2013 yılı cari açığın da en yüksek olduğu yıl olmuştur.

- Türkiye’de yapılan özelleştirmeler sonucu elde edilen gelirin çok büyük kısmı özelleştirme masrafları olarak harcanmıştır. Özelleştirme idaresinin verilerine göre 2014 ağustos ayı itibariyle yaklaşık 67 milyar dolarlık özelleştirme geliri elde edilmiştir ve bu gelirin yaklaşık 60 milyar doları gider olarak harcanmıştır. Yani devletin neredeyse hiç kazancı olmamış, danışmanlık, reklam vs gibi giderler nedeniyle gelirin neredeyse tamamı harcanmıştır. Kısacası Türkiye’de özelleştirme rasyonel kriterlere uygun şekilde yapılmamıştır.

- Başka bir çelişki de piyasa yapısı konusunda yaşanmıştır. Yapılan uygulamalarda öne sürülen bir hedef de kamu tekellerini ortadan kaldırmaktır. Uygulama kapsamına alınan bazı kuruluşlar kamu tekeli değildir ancak birçoğu da sektöründe tekel durumunda değildir. Örneğin SEK, Yem Sanayi, Et – Balık Kurumu, Sümerbank gibi kuruluşlar kendi sektörlerinde tekel değildirler. Bununla birlikte Telekom, Tüpraş gibi yapılan uygulamaların çoğunda da kamu tekelleri daha tehlikeli olan özel tekel halini almıştır. Yani hedeflenen rekabet ortamı yaratılamamıştır.

SONUÇ

“Devletin ekonomideki konumu ne olmalı?” tartışması, medeniyet tarihiyle birlikte başlamıştır. Devletin ekonomide önemli bir aktör olması bazı dönemlerde tercih edilmişken özellikle yakın çağ sonrası bu ağırlığın daha az olması gerekliliği kabul görmüştür. Kapitalist sürecin baskın olduğu modern dönemde toplumlar genellikle piyasa ekonomisinin doğruluğunu mutlak suretle kabul etmiş ve kendini arz – talep terazisinin vicdanına bırakmıştır. Bununla birlikte neredeyse tüm dünyada bir tasfiye başlamış ve daha önce belirli sebeplerle (bu sebeplerin en başında genellikle savaşlar gelmiştir), millileştirilen/devletleştirilen kurumlar özel sektöre servis edilmeye başlanmıştır.

Bahsedilen tasfiye sürecinin en önemli aracı özelleştirmedir. Basitçe, bir kamu kurumunun özel sektöre satılması olarak tanımlanan özelleştirme uygulanmak istenen neo – liberal politikaların ve küreselleşme olgusunun temel aracı olmuştur. Dünya’da ilk kez Augusto Pinochet döneminde Şili’de uygulanan özelleştirme, Avrupa’ya M. Thatcher ile gelmiş ve oradan adeta tüm dünyaya yayılmıştır.

Özelleştirme, bir ekonomik unsurdan fazlasını ifade etmektedir. Yapılan uygulamalar, özelleştirmenin ekonomik – politik düşünce yapısının bir unsuru olduğunu birçok kez göstermiştir.

Avrupa ülkelerinde baskın olan liberal ekonomik yapı nedeniyle çokça kullanılan özelleştirmeye, günümüz kapitalist, piyasacı düzenin yaratılmasında önemli bir rol verilmiştir. Pek çok ülkede özelleştirme ile birlikte anılan isimler vardır. Örneğin İngiltere ve özelleştirme kelimeleri yan yana anıldığında mutlaka Thatcher ismine de yer verilir. Aynı denklem Fransa’da Chirac ismiyle tamamlanırken ABD’de Reagan, Şili’de Pinochet, Arjantin’de Menem, Türkiye’de Turgut Özal ile tamamlanır. Bu isimlerin hepsinin liberal bir düşünce yapısına sahip olması ise tesadüf değildir.

Teorik açıdan bakıldığında ise liberal veya neo – liberal doktrinlerin hemen hepsi direkt olarak özelleştirme demese de devletin ekonomide olmaması gerekliliğini savunmuşlardır. Modern anlamda Fizyokrasi ile başlayan “devlet ekonomide olmamalı” argümanı, ardından gelen Klasik, Neo – Klasik, Arz Yönlü doktrinler tarafından da savunulmuştur. Diğer bir ifade ile Merkantilizm sonrası

gelen hakimiktisadi doktrinlerin büyük kısmının ortak paydalarından biri, ekonomide ağırlığı olması gereken kesimin özel sektör olduğudur.

Genellikle sıcak para, liberalleşme ve küreselleşme doğrultusunda öneriler ve şartlar getiren IMF ve Dünya Bankası özellikle gelişmekte olan ülkelerin kaldıramayacağı isteklerde bulunmuşlardır. İsteklerin başında ise özelleştirme gelmiştir. Bu durumun en bilindik örnekleri Arjantin, Şili gibi ülkelerde görünmüş ve hemen hemen her IMF anlaşması sonrası bahsedilen ülkeler ekonomik krize girmişlerdir.

IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların öneriler doğrultusunda yapılan küreselleşme hedefli özelleştirme uygulamaları ise Chicago Boys efsanesinin doğmasına sebep olmuştur. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde çok da iyi anılmayan Chicago Boys, Friedman'ın fikirleri önderliğinde ülkeler arası sosyo – ekonomik farklılıkları göz ardı ederek birbirinin kopyası şeklinde hazırlanan ve ilk olarak kamu kesiminin piyasadan tasfiyesini öneren programlarla her defasında bir ekonomik kriz yaratmayı başarmışlardır.

Yalnızca ekonomik kriz yaratmakla kalmayan bu programlar, önerdikleri özelleştirmelerle içme suyu, sağlık, elektrik gibi birçok hayati unsuru, temel amacı kar etmek olan şirketlere satmışlardır. Doğaldır ki, insanların hayati ihtiyaçlarını karşılayan kurumların öncelikli amacı sosyal fayda maksimizasyonu olmalıyken, özelleştirilmeleri sonucu birincil amacı ekonomik kar elde etmek olan diğer bir ifade ile para yoksa temiz su, sağlık hizmeti yok diyen kesimin eline geçmiştir. Arjantin, Brezilya, Şili gibi ülkelerde, yaşanan özelleştirmeler sonucu yaşanan işsizlik ve sağlık sorunları hem yoksulluğu arttırmış hem de toplumsal refahı bozmuştur.

Belirtilmesi gereken bir nokta da yapılan özelleştirmelerin yalnızca Güney Amerika ülkelerinde değil Afrika ülkelerinde de sosyal refahı geri plana atan, insan sağlığını önemsemeyen bir yöntem izleyerek uygulandığıdır. Örneğin Afrika'da yapılan özelleştirmeler sonucu insanlar kontör ile su almaya başlamış, daha net ifade etmek gerekirse sadece parası olan temiz su içebilmiştir. Aynı zamanda yapılan içme suyu özelleştirmeleri sonucu Afrika'da salgın hastalıkların arttığı Dünya Sağlık Örgütü raporlarında da yer almıştır.

Özelleştirme insanların hayatını etkileyen sonuçlarını yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de göstermiştir. Örneğin Fransa

Telekom'un 1996'da başlayan özelleştirme süreci sonrası değişen ve ağırlaşan çalışma şartları nedeniyle 25 kişi intihar girişiminde bulunmuş bunların 13'ü ölmüştür.

Özelleştirme nedeniyle yaratılan negatif toplumsal dışsallık, dereceleri değişmekle birlikte neredeyse tüm ülkelerde benzer sonuçları doğurmuştur. Bolivya, Brezilya, Arjantin, Şili gibi Güney Amerika ülkelerinde de sağlık, içme suyu, elektrik gibi yaşamı doğrudan etkileyen sektörlerde özelleştirmeler yapılmış ancak bu ülkelerde özelleştirmelere ciddi anlama tepkiler verilmiş ve birçok uygulama geciktirilmiş veya geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Fakat Türkiye'de mevcut hükümet açık özelleştirmeyi bitirmiş, devlet kurumlarında harç/katkı payı altında bir bedel almadan işlem yapmaz hale gelmişken hala toplumsal bir tepki, yapılan özelleştirmelerin süreçlerini etkileyecek büyük bir hareket gerçekleştirilememiştir. Yapılan en büyük karşı koyma ancak TEKEK özelleştirmesinde yapılabilmiş o da halkın büyük kesiminden değil zaten toplumsal duyarlılığı olan bir kesimden destek almıştır. Burada tabi ki toplumsal olarak Güney Amerika'dakine benzer bir karşı koyma geleneğinin, sendikal hareket alışkanlığının eksikliği önemlidir.

Dünya'da yapılan özelleştirmelerde olduğu gibi Türkiye'de yapılan özelleştirmelerin de birçok eleştirilecek yanı vardır. Öncelikle kullanılan özelleştirme yöntemleri daha önce de belirtildiği üzere, blok satış yöntemini sıkça kullanarak özelleştirmenin teorik amaçlarından biri olan sermayeyi tabana yayma ilkesini hiçe saymaktadır. Türkiye'de yapılan özelleştirmeler bir rekabet ortamı yaratmaktan uzak olması, dolayısıyla tüketicilerin daha ucuza mal/hizmet talep etme şansını ortadan kaldırmaktadır. Blok satış ile karlı çıkan tek taraf, satın almayı gerçekleştirendir. Çünkü tek bir elde toplanan sermaye, tekelleci gücünü kullanarak aşırı karlar sağlamaktadır. Bu durumun yakın zamandaki örneği, tüketicilerin elektrik faturalarını tahsil eden büroların hizmet bedeli altında aldıkları paralardır.

Temel sorunların başında gelen rekabetçi ortamın oluşturulamamasının yanında, özelleştirme sonucu yaşanan işten çıkarmalar, kazanılmış hakların kaybı gibi unsurlar toplumsal huzursuzluklara neden olmakta ve toplumsal adaleti zedelemektedir. Devletin, ekonominin üretimdeki en önemli unsuru olan emeğin sömürülmesine göz yumması hatta onu desteklemesi, doğaldır ki bireyler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sadece protestolarla, grev ve iş yavaşlatmalarla

atlatılamayan bu süreç, işsizliği sosyal sonuçlarının başında gelen suç artışı, aile içi şiddet gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de yaşanan ve hala yaşanmaya devam eden özelleştirme sürecinde güdülen en bilindik yol, özelleştirilmesi düşünülen kurumun itibarsızlaştırılmasıdır. Bu itibarsızlaştırma, kimi zaman kuruma yeni yatırım yapmayarak, kimi zaman da medya aracılığıyla kurumu ve yöneticilerini eleştirerek kurumu, toplumsal bir kambur biçimine büründürme, giderleri üzerinden analizler yaparak savurgan imajı verme ile yapılmaktadır. Halk gözünde stratejik önemi göz ardı edilen kurum, özelleştirilirken doğal olarak büyük bir toplumsal muhalefet olamamaktadır. Bu da özelleştirmenin şeffaflık ilkesinden sapılarak kolaylıkla istenilen şekilde yapılmasına imkan vermektedir.

Özelleştirmenin bir başka dayanağı verimlilik/etkinliktir. Özelleştirmenin verimliliği mutlak suretle arttıracığı görüşü bir ölçüm sorununu da beraberinde getirmektedir. Verimliliğin yalnızca karlılık ile ölçülmesi bir hatadır. Çünkü özellikle kamu kurumları açısından verimlilik, yalnızca gelirin giderden fazla olmasıyla değil kurumun toplumsal refaha yaptığı katkıyla da değerlendirilmelidir. Bu anlamda, kullanılan etkinlik ölçütleri birbirleri ile çelişebilir. Maddi açıdan kar elde eden bir firma finansal açıdan etkin olarak değerlendirilebilir ancak aynı firma işçi sağlığını, işçi haklarını, kalite standartlarını ihlal ederek toplumsal etkinliği yitirebilir. Bu durumda aynı firma için etkin ifadesini kullanmak çok yerinde olmayacaktır.

Başka bir açıdan bakıldığında da KİT’lerin özel sektör firmalarından etkin olmayacağı görüşü de her zaman doğru değildir. Örneğin dünyanın en saygın havayolu şirketlerinden biri olan Singapur Havayolları bir kamu kurumudur ve 35 yıllık tarihinde hiç zarar etmemiştir. Buna benzer örnekler Avusturya, Finlandiya, Fransa, Norveç, İtalya gibi ülkelerde de görülmektedir.

Yaşanan bir başka ikilem ise, başarısız olarak adlandırılan KİT’lerin satılamayacağı üzerine yaşanır. Bilindiği üzere hiçbir sermayedar zarar edeceği bir işletmeyi almaz, dolayısıyla kamu kurumlarının zarar edenlerinin ya da bundan sonra kar edemeyecek olanlarının özelleştirilmesi genellikle zordur. Bu nedenle yönetimler özelleştirmeye çalıştığı kurumlara yatırımlar, iyileştirmeler yapar ve onu karlı hale getirir. Bu anlamda bir ikilem ortaya çıkar. Devlet başarısız bir kurumu yatırım yaparak karlı hale getiriyorsa özelleştirmeye neden ihtiyaç duyar? Özelleştirmenin en

önemli dayanaklarından olan “verimsizlik”, belirli yatırımlarla giderilebiliyorsa özelleştirmeye gerek var mıdır? Yapılan satış doğru fiyatla yapılmış, satılan kurum değerinde satılmış mıdır? Bu sorular çerçevesinde Türkiye’de yapılan uygulamalara bakıldığında pek de iç açıcı cevaplar alınamamaktadır. Tekel, Telekom, Tüpraş gibi örnekler yapılan özelleştirmelerin iktisadi unsurlarla değil ideolojik – siyasi reflekslerle, sıcak paraya dayalı büyüme gibi amaçlarla yapıldığını tekrar göstermektedir.

Toplumda kabul gören yaklaşımlardan biri de KİT’lerde yolsuzluk yapılıyor yargısıdır. Bu toplumsal kabul özelleştirmelerin de kabul edilmesini beraberinde getirmektedir. Ancak burada göz ardı edilen, yolsuzlukları engelleme yolunun özelleştirme değil, yolsuzlukla mücadele etmek olduğudur. Yolsuzluk kamu kurumunun tekelinde bir kavram değildir. Yaşanan 2008 krizi, özel sektörde de yolsuzluk yapılacağını, özel şirket çalışanlarının da rüşvet alabileceğini göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin de içinde bulunduğu birçok ülkede yapılan özelleştirme ihalelerinde kayırma, rüşvet gibi unsurların olduğu bilinmektedir.

Özelleştirme uygulamalarının önemli bir aktörü de daha önce belirtildiği üzere uluslararası kuruluşlardır. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, özellikle az gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelere önerdikleri yapısal uyum programlarında ilk olarak özelleştirmeyi tavsiye etmektedirler. Bu tavsiyenin birden çok nedeni vardır. Bu nedenler arasında; sıkı maliye politikası, rekabet, cari açık gibi sebepler öne sürülse de bu sebeplerin tamamı aslında ideolojiktir. Yani neo – liberal doktrinin uygulanmasını istediği adımlardır.

Türkiye’deki KİT’ler, kuruluş yıllarından itibaren kalkınmanın en önemli adımını oluştururlar. Atatürk dönemiyle başlayan kalkınma sürecinin topyekûn bir karakter göstermesi bakımından KİT’ler ile desteklenen bu süreç başarılı olmuş ve ülkenin geri kalmış bölgelerinde KİT’lerle üretim, istihdam sağlanmıştır. Bununla birlikte gelir düzeyi farklılıklarını gidermek konusunda da KİT’ler önemli yer tutmuştur. Örneğin Sümerbank ile gelir düzeyi düşük kesim kaliteli kıyafetler giyebilmeye başlamıştır. Bu nedendir ki bir kamu kurumunu verimlilik açısından değerlendirirken yalnızca kar oranı üzerinden bir değerlendirme yapmak eksik olacaktır. Özellikle söz konusu kurum bir kamu kurumuyorsa bazı durumlarda zarar

etme pahasına üretimini sürdürmelidir ve bu durum bahsi geçen kurumun verimsiz olduğunu göstermez.

Özelleştirmelerde göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurların başında toplumsal fayda gelir. Çünkü temel hareket noktası toplumsal fayda olarak çalışan bir kurum özelleştirme ile temel hareket noktası ekonomik kar elde etmek olan bir yapıya bürünmektedir. Uygulamalarda ise bu durum hep göz ardı edilmiş ve kısa vadeli çıkarları ve burjuvaziye koruyan devlet ilkesi varlığını sürdürmüştür.

Türkiye'ye baktığımızda özelleştirmelerin günü kurtarmak adına yapıldığı aşıkardır. Turgut Özal ile başlayan özelleştirme adımları birçok yasal argüman ile desteklenmiştir ve 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile özelleştirme başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.

Daha önce de değinildiği gibi özel sektöre devredilen kurumların kuruluş amacı toplumsal faydadır ve yapılan özelleştirme uygulamaları buna uygun yapılmalıdır. Ancak özellikle ülkemizde ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan uygulamalar bu unsurun önemsenmediğini her özelleştirmede tekrar tekrar göstermektedir. Örneğin yapılan Tekel ve Telekom özelleştirmeleri satış fiyatıyla, özelleştirme yöntemiyle, çalışanlarında yarattığı mağduriyet ile asıl gözetilenin toplumsal faydası olmadığını göstermiştir.

Günümüzde kamunun da gerekli yatırımlar ve düzenlemeler yapılmasıyla verimli çalışacağı kabul edilmeli ve bu amaçla çalışmalar yapılmalıdır. Bununla birlikte toplumsal bilinçlendirme ile bireylere, kamuya ait olan kurumlar üzerindeki söz hakkı hatırlatılmalıdır. Toplumdan gelecek bu baskı ile hukuki zemin de daha adil bir hal alacaktır. Mesela birçok ülkenin anayasasında hayati ihtiyaçları karşılayacak mallar üreten kurumların özelleştirilmesini engelleyen kanunlar varken, Türkiye'nin anayasasında bu konuda bir ifade dahi yoktur.

Bununla birlikte, eğer bir özelleştirme yapılacaksa, bu işlemde kimin kazançlı çıkacağını doğru belirlenmesi çok önemlidir. Esas amaçlarından biri gelir dağılımında adaleti sağlamak olan özelleştirme, gelir dağılımı adaletsizliğini daha da kapanmaz hale getirmemelidir. Bu konuda alınacak iyi örneklerden biri Almanya'dır. 1950'lerin sonunda özelleştirilen Preussap adlı maden şirketi özelleştirilirken bir kişiye en çok beş adet hisse senedi satılması şeklinde bir sınırlama getirilmiş ve

hisselerin daha çok kişi tarafından alınması sağlanmış diğer bir ifadeyle hisselerin tek bir elde toplanması engellenmiştir. Yine Almanya’da 1990’larda uygulanan bir yöntemde, kamu kurumlarını satın alan firmalar satın alma işleminden sonra yeni yatırım yapmak zorunda bırakılmış ve böylece söz konusu şirketler tarafından 97 milyar marklık yeni yatırım yapılmıştır.

İyi zelleştirme uygulamaları çoğaltılabilir. Başka bir rnek İngiltere’dir. İngiltere’de yapılan özelleştirmelerde tekelci oluşumları engellemek ve piyasayı daha işlevli hale getirmek amacıyla birçok düzenleyici kurum oluşturulmuştur.

Burada devlete düşen asli görev, gelişmiş Asya ve Avrupa lkelerinde yapıldığı gibi rekabet edebilir kamu kurumları yaratmak, yolsuzlukla mücadele etmek, piyasa işlerliğini zedelemeyecek uygulamalar yapmak, düzenleyici/denetleyici kurumlar oluşturmak ve en önemlisi toplumsal çıkarı diğer tüm çıkarların üzerinde tutmaktır. Topluma düşen görev ise aslında toplumun malı olan kurumların özel şirketlere satılması durumunda itiraz edebilecek bilinci oluşturmak ve yapılan “günü kurtarma” amaçlı uygulamalara örgütlenmek yani kendi malına sahip çıkmaktır. Burada önemli bir görev sendikalara ve sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir. Güney Amerika’daki örneklerde olduğu gibi birlik içinde ortak amaçlar doğrultusunda kolektif bir biçimde hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

AKP. (2014). *AKP Parti Programı*. <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>. (22.08.2014).

Akalın, G. (2003). *Kitler ve Özelleştirilmeleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akar, R. (2014). *Hayatın Tanığı: 5 Nisan Kararları*. <http://tv.cnnturk.com/video/2014/04/07/programlar/hayatin-tanigi/5-nisan-kararlari-hayatin-tanigi-nda-ekrana-geldi-hayatin-tanigi-05-04-2014/2014-04-05T1905/>. (20.06.2015).

Akdoğan, A. (2003). Şili’de Su Özelleştirmeleri. *Memleket Mevzuat*. 5(1): 26-27.

Aktan, C. C. (1990). Çağdaş İktisadi Düşünceler. *Dokuz Eylül Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5(1-2): 38.

Aktan, C. C. (1999). *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Aktan, C. C. (2004). *Yeni İktisat Okulları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, C. C. (2004). *Privatization and The Turkish Experience*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aktan, C.C. (1987). KİT’lerin Özelleştirilmesinde Öncelik Sorunu. *Maliye Yazıları*, 6(1): 47.

Aktan, Ş. (1994). *Türkiye’de Özelleştirme*. (Ed. Aykut Polatoğlu), Ankara: Bağlam Yayınları.

Alper, Y. (1994). *İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme*. Ankara: Sağlık-İş Yayınları.

DPT. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*. (1989). <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/qSUF6+plan6.pdf>. (25.08.2014).

Atasoy, V. (1993). *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu*. Ankara: Nurol Matbaacılık.

Aydoğanoglu, E. (2012). Kamu Özel Ortaklığı Üzerine I. *Evrensel Gazetesi*. <http://www.evrensel.net/yazi/44110/kamu-ozel-ortakligi-1>. (29.03.2015).

Barber, W. J. (1991). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Çev. İhsan Durdu. İstanbul: Çıdam Yayınları.

Baytan, İ. (2009). *Özelleştirme Hukuku ve Uygulamaları*. Ankara: Yetkin Basım Yayım.

Biçerli K. (2001). Ekonomik Dönüşümü Düşük İşsizlikle Sağlamada Çek Cumhuriyeti Tecrübesinin Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. 4(7): 1-5.

Bingöl, Ö. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Devletin Yeni İşlevi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Boratav, K. (1988). *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi (1908–2009)*. Ankara: İmge Kitapevi.

Boratav, K. (2006). *Türkiye'de Devletçilik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Brazilian Development Bank. (2014). *Privatization in Brasil*. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_en/Galerias/Download/studies/priv_brazil.pdf. (08.08.2014).

Cantekimer, M. K. vd. (2008). *Telekomünikasyon Kurumu (TK), 2008, Türk Telekom'un Özelleştirme Süreci ve Sonrasındaki Gelişmeler ve Sektöre Etkileri*. Ankara: Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı.

Cevizoğlu, M. H. (1989). *Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme*. İstanbul: İlgü.

Coşkun, M. N. (1996). Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya'da Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları (1990-1995). *Ekonomik Yaklaşım*. 7(22): 49-60.

Çaykur. (2014). *Çaykur Tarihçesi*. <http://www.caykur.gov.tr/Caykur/2/1/8/6/caykur%C2%B4un-tarihcesi.aspx>. (09.08.2014).

Çetinkaya, Ö. (2001). *Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme*. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Derin, H. (1940). *Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul: Çituri Biraderler Yayınları.

DPT. (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*. http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/J/Yillik_Raporu-2007.pdf. (06.09.2014).

DPT. (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989*. <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/6Lvai+plan5.pdf>. (09.08.2014).

DPT. (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989*. <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/6Lvai+plan5.pdf>. (09.08.2014).

DPT. (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=0e61756ab3f242618c0d2350283f9855&ID=184&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FOzelIhtisasKomisyonuRaporlari%2Easpx&ContentTypeId=0x010073418295019B8B429A88657B85E98E48>. (09.08.2014).

DPT. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 2001-2005*. http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Planı.pdf. (09.08.2014).

DPT. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf>. (19.08.2014)

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2013). *Güney Afrika Ülke Bülteni*. https://www.deik.org.tr/KonseYIcerik/5113/Güney_Afrika_Ülke_Bülteni_2013.html. (18.09.2015).

Dinç, G., ve Tortop, N. (2008). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği.

Drucker, P. (2000). *Yeni Gerçekler*. Çev. Birtane Karanakçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Duman, D. (1992). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1(2): 136.

Eaton, J. (2009). *Keynes'e Karşı Marks*, (çev. T. Ok). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Eker, A., Altay, A. ve Sakal, M. (2009). *Maliye Politikası: Teorik İlkeler ve Yöntemler*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Ercan, F. (2001). *Toplumlar ve Ekonomiler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Ercan, F. (2004). *Sermaye Birikim Rejiminin Çelişkili Sürekliliği*, Neoliberalizmin Tahribatı. (Ed. Balkan, Neşecan ve Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları İstanbul.

Erim, N. (2007). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Falay, N. (1994). *Özelleştirme Yöntemleri ve Sorunlar*. Özelleştirme Tartışmaları. (Ed. Aykut Polatoğlu). İstanbul: Bağlam Yayınları.

Friedman, M. R. (1980). *Free to Choose*. London: Secker and Warburg.

Gamble, A. (2006). Two Faces of Neo-Liberalism. *The Neo-Liberal Revolution Forging the Market State*, (Ed. Richard Robison). New York: Palgrave Macmillan.

Gamble, A. (1989). *Privatization, Thatcherism, and the British State*. *JL & Soc'y*. <http://www.dsps.unibo.it/it/dipartimento/lettereixsummerschoolcispera2013/privatization-thatcherism-and-the-british-state>. (21.07.2014).

Gormley, W. T. (Ed.). (1991). *Privatization and its Alternatives*. Univ of Wisconsin Press. Aktaran Yavilioğlu, C., Delice, G., ve Özsoy, O. (2010). *Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*. Ankara: TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayını.

Guislain, P. (1997). *The Privatization Challenge: A Strategic, Legal, And Institutional Analysis Of International Experience*. World Bank Publications. <http://e-library.worldbank.org/doi/book/10.1596/0-8213-3736-X>. (20.07.2014)

Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa: Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kıskaçında Refah Devleti*. İstanbul: Ebabil Yayıncılık.

Hiç, M. ve Erol, M. (1980). Sanayide Kaydedilen Gelişmeler. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi: 1923 – 1978. Derleyen: Memduh Yaşa. İstanbul: Akbank Kültür Yayını.

Igbuzor, O. (2003). *Privatization in Nigeria: Critical Issues of Concern to Civil Society*. <http://www.dawodu.com/otive2.htm>. (14.08.2014).

DPT. (1967). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf>. (19.08.2014).

Japonya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2008). *Japonya Yıllık Raporu 2008* Ankara.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu. (2006). Ankara: T.C. Başbakanlık, Yüksek Denetleme Kurulu. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kamu/Kamu%20%DD%FEletmeleri%202006%20Y%FDI%FD%20Genel%20Raporu.pdf>. (09.08.2014).

Karataş, C. ve Öniş, Z. (1994). *Dünyada Özelleştirme ve Türkiye*. İstanbul: TÜSES.

Karluk, S. R. (1994). *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*. İstanbul: ESBANK.

Kay, J. A. ve Thompson, D. J. (1986). *Privatisation: a Policy in Search of a Rationale. The Economic Journal*. <http://dipeco.economia.unimib.it/persona/marzi/datticaPolEconB/Privatisation.pdf>. (20. 07. 2014).

Kazgan, G. (2008). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1994). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Keyder, Ç. (2011). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kibiky, D. L. (2008). *Assessing Privatization in Uganda* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Roskilde University Graduate School of Social Sciences.

Kongar, E. (2008). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda, Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Korkut, B. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge Kitabevi.

Kozarzewski, P. (2006). Privatization and Corporate Governance in Poland: Problems and trends. *Center for Social and Economic Research (CASE) Working Paper*, (325). http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1016055. (21.07.2014).

Köseoğlu, M. A. (2005). *Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Performans Ölçümü*. Ankara: DPT Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Kit ve Sosyal Güvenlik Dairesi Başkanlığı.

Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kuyucuklu, N. (1990). *İktisadi Olaylar Tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Marx, K. (2009). *Kapital I* Çev. A. Bilgi. Ankara: Sol.

Marx, K. ve Engels, F. (2008). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. İstanbul: Yordam Yayınları.

Mazgit, İ. (1993). Kapitalizmde Yeniden Yapılanma: Müdahalecilikten Liberalizme Devletin Küçülmesi Sorunu. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 8(1): 167-172.

Meggison, W. L. ve Netter, J. M. (2001). From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization. *Journal of Economic Literature*. <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/apcity/unpan035109.pdf>. (21.07.2014).

Minibaş, T. (2001). *Tarımın Yapısı ve Yeni Düzenlemelerin Etkileri*. *İktisat Dergisi* (412): 3-21.

Makine Mühendisleri Odası. (2007). *Seydişehir Alüminyum Tesisleri*. *Mühendis ve Makine Dergisi*. 48(571). http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/4bb4c5173c2ce17_ek.pdf?dergi=101. (09.08.2014).

Müşavirlikler Yıllık Rapor. (2007). *Ülkeler ve Bölgeler*. http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/J/Yillik_Raporu2007.pdf. (06.09.2014).

Nellis, J. (2005). *Privatization in Africa: What has happened? What is to be done?*. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/12200/1/wp050127.pdf>. (07.07.2015).

Nijerya Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Sektör Raporu. (2014). *Nijerya Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Sektör Raporu*. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eZ1NsQG1a6wJ:www.counsellors.gov.tr/upload/NJ/Nijerya%2520Muteahhitlik%2520Raporu2014.docx+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (01.03.2015).

OECD. (2002). *Recent Privatization Trends: Financial Market Trends*. No. 82. <http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceofstateownedenterprises/1939087.pdf>. (01.03.2015).

OECD (2009). *Privatisation in the 21st Century: Recent Experiences of OECD Countries*. <http://www.oecd.org/dataoecd/28/32/48476423.pdf>. (04.08.2014).

Orkunoğlu, I. F. (2005). Özelleştirme ve Alternatifleri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*. 22(4): 165.

Oskay, C. ve Kubar, Y. (2008). Türkiye’de Kamu Bankalarının zelleştirilmesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi *İkisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 10(14): 1-17.

nder, İ. (1994). Özelleştirmeye Genel Yaklaşım. *Dünya’da ve Türkiye’de zelleştirme Uygulamaları*. (Ed. E. Arıoğlu). Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını.

nder, İ. (1998), 1961 Anayasasının Ekonomik Modeli. Kili, S. (ed.), 27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası. İstanbul: Boyut Kitapları.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2014). *4046 sayılı zelleştirme Yasası*. <http://www.oib.gov.tr/baskanlik/yasa.htm>. (22.08.2014).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2012). *Rakamlarla Özelleştirme: Türkiye ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu'nun Kaynak Kullanımları*. Der: M. Necati Doğan.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2014). *Gerkonsan Gerede Çelik Konstrüksiyon ve Teçhizat Fabrikaları*. <http://www.oib.gov.tr/portfoy/gerkonsan.htm>. (09.08.2014).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2014). *Petkim Petrokimya*. http://www.oib.gov.tr/portfoy/petkim/petkim_bilgi.htm (09.08.2014).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2014). *Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar*. http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003_1.htm (22.08.2014).

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı. (2014). *Özelleştirme Mevzuatı*. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4046.pdf>. (15.08. 2014).

Özelleştirme.net (2011). *SEKA İşgal Altında*. <http://ozellestirme.net/chpli-havutca-seka-iskal-altinda>. (26.08. 2014).

Özerman, T. (2009). Tekel Özelleştirmesinin Sonuçları. *Mülkiye Dergisi*. 33(262), 293-311.

Özgüven, A. (2001). *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özgüven, Ali. *İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özmen, S. (1987). *Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Devlet Teşekkülleri*. İstanbul: Met/Er Matbaası.

Öztürk, N. (2007). *Piyasa Başarısızlığından Kamu Ekonomisi Başarısızlığına: Ekonomide Devletin Değişen Rolü*. Ankara: Palme Yayıncılık.

Öztürk, P. (2001). *Ortak Girişim (Joint Venture) ve Uygulanacak Hukuk*. Ankara: Beta.

Öztürk, N. (2005). *Özelleştirme Ders Notları*. <http://www.ydk.gov.tr/egitimnotlari/ozellestirme.htm>. (02/07/2014).

Petrol – İş Sendikası. (2005). *Kamunun Dev Sanayi Kuruluşu Petkim Petrokimya Holding A.Ş. Raporu*. http://arsiv.petrol-is.org.tr/yayinlar/petkim/Petkim_Raporu.pdf. (25.08. 2014).

Petrol – İş Sendikası. (2005). *Tüpraş Neden Özelleştirilmek İsteniyor*. http://petrol-is.org.tr/sites/default/files/tprs_gercek.pdf. (25.08. 2014).

Pino Solanas (2005). *Memoria del Saqueo Spain*: Cameo Media.

Privatizationbarometer. (2014). *Privatization Database*. <http://www.privatizationbarometer.net/database.php>. (09.08.2014).

Republic of Uganda. (1993). *Assessing Privatization in Uganda*. <http://rudar.ruc.dk/bitstream/1800/4491/1/PhDFinal-Kibikyo-081.pdf>. (04.08.2014).

Results Obtained. (2014). *Cesifo Dice Report*. <http://www.economics.unilinz.ac.at/members/Schneider/files/publications/PrivatizationOECDcorr.pdf>. (04.08.2014).

Sarısu, A. (2003). Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme. *Asomedyâ Dergisi*. 1(11): 38-57.

Savaş, V. (2000). *Piyasa Ekonomisi ve Devlet*. Ankara: Liberte Yayınları.

Savaş, V. F. (2007). *Keynezyen İktisat Yıkılırken*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sayıştay (2011). *Gayrimenkul Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü 2011 Yılı Raporu*
<http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kit/43Gayrmnk2011.pdf>. (22.08.2014).

Sayıştay (2012). *Kamu İşletmeleri Genel Raporu*.
<http://www.sayistay.gov.tr/rapor/rapor3.asp?id=587>. (09.09.2014)

Schneider, F. (2003). Privatisation in OECD Countries: Theoretical Reasons and Results Obtained. *CESifo DICE Report*. 3(1): 24-29.

SEK. (2014). *SEK Tarihçe*. <http://www.sek.com.tr/>. (09.08.2014).

Senem Kurt, Hayek'in Özgürlük ve Adalet Teorisi. (2006). *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3): 200.

Seval, B. (1995). *Özelleştirme Üzerine Düşünceler*. Ankara: Yeni Türkiye.

Seven, B. (2002). *Legal Aspects of Privatisation A Comparative Study of European Implementations*. https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=SIuLa7tJruUC&oi=fnd&pg=PR2&ots=CWKi4t5wjR&sig=mxjBXpIroFz1VVkgMnCXhVNtr_Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. (21.07.2014).

Shackleton, J. R. (1984). Privatization - The Case Examined. *National Westminster Bank Quarterly Review*, 1(5): 59-73.

Smith, A. (1976). *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Ed. By Edwin Cannan), Chicago: The University of Chicago Press.

TBMM. (2003). *TBMM 59. Hükümet Programı*. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP59.htm> (22.08.2014).

TBMM. (2007). *TBMM. 60. Hükümet Programı* <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP60.htm> (22.08.2014).

T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu. (2009). *Kamu İşletmeleri Yıllık Raporu*. <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/kamu/Kamu%20%C4%B0%C5%9Fletmeleri%202001-2005%20Y%C4%B1%C4%B1%20Genel%20Raporu.pdf>. (09.08.2014).

TAKSAN. (2014). TAKSAN Tarihçe. <http://www.taksan.com/tr/hakkimizda.html>. (09.08.2014).

Tan, T. (1992). KİT'lerin Özelleştirilmesi ve Sorunları. *Âmme İdaresi Dergisi*. 25(1): 7-17.

TBMM. (2011). *TBMM 61. Hükümet Programı*. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>. (19.08.2014).

TEDAŞ. (2014). *TEDAŞ Tarihçe*. <http://www.tedas.gov.tr/Sayfalar/Hakkimizda.aspx> (09.08.2014).

Telekomcular Derneği. (2006). *Türk Telekom'un Özelleştirilmesi (Bir "Talan"ın Hikayesi) Rapor: 2* <http://www.acikistihbarat.com/dosyalar/telekom-ozellestirmesi-talan-acik%20istihbarat.pdf>. (25.08.2014).

TEMSAN. (2014). *TEMSAN Tarihçe*. <http://www.temsan.gov.tr/hakkimizda.aspx>. (09.08.2014).

TUMOSAN. (2014). *TUMOSAN Tarihçe*. <http://www.tumosan.com.tr/tr/index.php/tarihce>. (09.08.2014).

Tuncaelli, E. Ö. (2008). *Bir İnsanlık Suçu: Suyun Metalaştırılması*. http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/Sunum_ve_Secilen_Belgeler/birinsanliksucu_suyunmetalaştirilmesi.pdf. (25.08.2014).

Tüzün, G. (1977). *1960 Döneminde Sanayileşme*. Makine Mühendisleri Odası Kongresi, Ankara.

Uras, U. (1996). *İdeolojilerin sonu mu?*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Vickers, J. ve Yarrow, G. (1988), *Privatization: An Economic Analysis*, Cambridge: MIT Press.

World Bank Privatization. (2013). *Privatization*. <http://ppi.worldbank.org/>. (09.08.2014).

Yavilioğlu, C., Delice, G., ve Özsoy, O. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları*. Ankara: TC Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı Yayını.

Yay, G. G. (2001). *Chicago Okulu, Milton Friedman ve Monetarizm*. <http://gulsunyay.com/portal/documents/files/pysgy.pdf> (20. 07. 2014).

Yeldan, E. (2005). *SEKA Gerçeği*. <http://sendika1.org/2005/04/seka-gercegi-erinc-yeldan/>. (09.08.2014).